

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**1980 SONRASI TÜRKİYE'DE EKONOMİK KRİZLER VE
İSTİKRAR PROGRAMLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HATİCE DİLEK UYAN

GAZİANTEP
KASIM 2011

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**1980 SONRASI TÜRKİYE’DE EKONOMİK KRİZLER
VE İSTİKRAR PROGRAMLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice Dilek UYAN

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Bilge KÖKSEL

GAZİANTEP
KASIM 2011

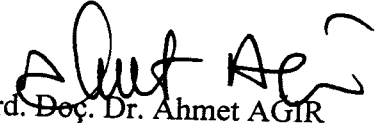
T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE EKONOMİK KRİZLER VE İSTİKRAR
PROGRAMLARI

Hatice Dilek UYAN

Tez Savunma Tarihi: 15.11.2011

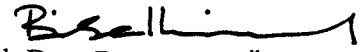
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Yrd. Doç. Dr. Ahmet AGIR
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylıyorum.

Prof. Dr. Yusuf AKAN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Bilge KÖKSEL
Tez Danışmanı

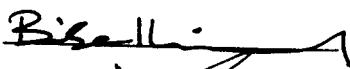

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Yusuf AKAN (Jüri Başkanı)

Yrd. Doç. Dr. Bilge Köksel (Tez Danışmanı)

Yrd. Doç. Dr. Hanifi Murat MUTLU

ÖZET

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE EKONOMİK KRİZLER VE İSTİKRAR PROGRAMLARI

UYAN, Hatice Dilek
Yüksek Lisans Tezi, İktisat ABD
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Bilge KÖKSEL
Kasım 2011, 99 Sayfa

Türkiye, 1970'lerden itibaren krizlere yabancı değildir. Türkiye ekonomisi 24 Ocak 1980 Kararları ile yeni bir iktisat politikası anlayışı benimsemiştir. İthal ikameci iktisat politikası yerine ihracat dönük sanayileşme politikası uygulamaya başlamıştır. Finansal serbestleşmeyi 32 Sayılı Karar ile sağlayan Türkiye ekonomisi 1994 yılı ile birlikte ciddi yeni bir krize girmiş, ardından da 5 Nisan 1994 Kararları'nı uygulamaya koymuştur. Türkiye ekonomisi 1997 Güneydoğu Asya, 1998 Rusya Krizleri ve 1999 Marmara depreminin ardından yeni bir krize maruz kalmıştır. Bunun sonucunda 9 Aralık 1999'da IMF ile yeni bir Stand-by Anlaşması yapmıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri'nin ardından "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda fiyat istikrarını sağlamaya yönelik Enflasyon Hedeflemesi Rejimi benimsenmiştir. Son olarak da 2008 Mortgage Krizi, dünyanın gelişmiş ülkeleri kadar olmasa da Türkiye'yi de etkilemiştir.

Çalışmanın amacı; 1980 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinde ortaya çıkan krizleri analiz etmek, bu krizlerle mücadele etmek amacıyla uygulamaya konulan istikrar programlarını açıklamak ve muhtemel krizlere karşı çözüm önerileri geliştirebilmektir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, İstikrar Programları, Türkiye Ekonomisi.

ABSTRACT**ECONOMIC CRISES and STABILIZATION PROGRAMS in TURKEY
POST 1980 PERIOD**

UYAN, Hatice Dilek

M.A.Thesis, Department of Economics

Supervisor: Asist. Prof. Dr. Bilge Köksel

November 2011, 99 pages

Turkey is familiar with crises since 1970's. Turkish economy has adopted a new economic policy with "24 Ocak Kararları (24 January 1980 Decisions)". Turkey has started to implement export based industrialization policy instead of import substitution economic policy. Turkish economy which providing financial liberalization with "32 Sayılı Karar (Adjudication in numbered 32)" has toppled into a new severe crisis with 1994 and then implemented "5 Nisan 1994 Kararları (5 April 1994 Decisions)". Turkish economy has faced a new crisis after the 1997 Southeast Asia, 1998 Russian crises and the earthquake of Marmara in 1999. As a result of this Turkey has made a new Stand-by Agreement with IMF in 9 December 1999. After the November 2000 and February 2001 Crises, Program for Transition to a Strong Economy has been put into effect. In this context Inflation Targeting Regime has been adopted in order to provide price stability. Finally 2008 Mortgage Crisis has affected Turkish economy less than the other developed countries.

The purpose of this study are; to analyse economic crises in Turkey post 1980 period, to explain stabilization programs which are applied in order to struggle with economic crises and to develop suggestions upon possible new crises.

Key Words: Economic Crises, Stabilization Programs, Turkish Economy.

ÖNSÖZ

Ekonomik kriz olgusunu 1980 sonrasında birçok kez yaşayan Türkiye ekonomisinin temel sorunları, yüksek enflasyon, düşük büyüme hızı, sürdürülemez düzeyde cari açıklar, sürekli artan iç ve dış borçlanma ve bütçe açıkları şeklinde sıralanabilir. Uygulanan yanlış iktisat politikaları sonucu ekonomide uzun yıllar boyunca istikrar sağlamak mümkün olmazken istikrarı sağlamaya yönelik alınan kararların uzun vadeli olmaması ve kararlılıkla uygulanması sonucunda ekonomi sürekli krize davetiye çıkaran bir gidişat göstermiştir.

Çalışmamı hazırlamada yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Yrd.Doç. Dr.Bilge KÖKSEL'e ve Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim Üyesi Sayın Prof.Dr.Hasan Kürşat Güleş'e ve Doç. Dr.Muammer Zerenler'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Hiçbir zaman desteklerini esirgemedi her zaman varlıklarını yanımda hissettiren sevgili aileme tüm emekleri için teşekkür ederim.

KASIM 2011

Hatice Dilek Uyan

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET	i
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	vi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
1. GİRİŞ	1
1.1. GİRİŞ.....	1
2. LİTERATÜR	3
2.1. EKONOMİK KRİZ.....	3
2.2. EKONOMİK KRİZLERİN ÖZELLİKLERİ.....	5
2.3. EKONOMİK KRİZLERİN NEDENLERİ.....	5
2.4. EKONOMİK KRİZİN ÖNCÜ GÖSTERGELERİ.....	7
2.5. EKONOMİK KRİZ TÜRLERİ.....	7
2.5.1 Reel Krizler.....	8
2.5.2.Finansal Krizler.....	9
2.5.2.1.Finansal Krizin Nedenleri.....	11
2.5.2.1.1.Finansal Serbestleşme.....	11
2.5.2.1.2. Döviz Kuru Politikası.....	12
2.5.2.1.3. Makroekonomik Nedenler.....	12
2.5.2.2. Finansal Kriz Türleri.....	13
2.5.2.2.1.Bankacılık Krizi.....	13
2.5.2.2.1.1.. Bankacılık Krizinin Nedenler... 14	14
2.5.2.2.2. Döviz Krizleri.....	15
2.5.2.2.3. Dış Borç Krizleri.....	16
2.5.2.2.3.1.Dış Borç Nedenleri.....	16
2.6. EKONOMİK KRİZLERİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR.....	17
2.6.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri.....	17
2.6.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri.....	18
2.6.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri.....	20
2.7. EKONOMİK İSTİKRAR PROGRAMLARI	22
2.7.1. Ortodoks İstikrar Programları.....	23

2.7.2. Heteredoks İstikrar Programları.....	26
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	30
3.1. MATERYAL.....	30
3.2. YÖNTEM.....	30
4. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	31
4.1. 1980 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	31
4.1.1. 24 Ocak 1980 Kararlarına Ortam Hazırlayan Gelişmeler.....	31
4.2. 24 OCAK 1980 KARARLARI.....	33
4.2.1. 24 Ocak 1980 Kararlarının İçeriği.....	33
4.2.2. 24 Ocak 1980 Kararlarının Genel Değerlendirilmesi.....	34
4.3. 1994 KRİZİ VE 5 NİSAN 1994 KARARLARI.....	41
4.3.1. 1994 Krizi ve Nedenleri.....	41
4.3.2. 5 Nisan 1994 Kararlar.....	48
4.3.2.1. 5 Nisan Kararlarının İçeriği.....	48
4.3.2.1.1. Piyasalarda Dengeleri ve İstikrarı Sağlamaya Yönelik Önlemler.....	48
4.3.2.1.2. Kamu Kesimi Mali Dengeleri Sağlamaya Yönelik Önlemler.....	49
4.3.2.1.3. Ödemeler Bilançosu Açıklarının Kapatılmasına Yönelik Önlemler.....	50
4.3.2.2. 5 Nisan 1994 Kararlarının Sonuçları.....	51
4.4. 2000 YILI ENFLASYONLA MÜCADELE PROGRAMI (EMP).....	55
4.4.1. Enflasyonla Mücadele Programının İçeriği.....	55
4.4.2. Enflasyonla Mücadele Programının Sonuçları ve Değerlendirilmesi.....	59
4.5. KASIM 2000 KRİZİ.....	61
4.6. ŞUBAT 2001 KRİZİ.....	64
4.7. GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI (GEGP).....	68
4.7.1. Enflasyon Hedeflemesi.....	72
4.8. 2008 KÜRESEL EKONOMİK KRİZ.....	75
4.8.1. Küresel Ekonomik Krizin Nedenleri.....	75
4.8.1.1. FED'in Politika Faizlerini Azaltması Sonucu Mortgage Kredi Talebinin Artması.....	75
4.8.1.2. Konut Fiyatlarında Yaşanan Düşüşler.....	76
4.8.1.3. Mortgage Fonlarının Menkul Kıymetleştirilmesi.....	76
4.8.1.4. Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Yanlış Notları.....	78
4.8.2. Küresel Ekonomik Krizin Sonuçları.....	78
4.8.3. Küresel Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	79
SONUÇ	83
KAYNAKLAR.....	88
ÖZGEÇMİŞ (VITAE).....	99

TABLULARIN LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 4.1.Yıllar İtibariyle Büyüme ve Enflasyon Oranları.....	36
Tablo 4.2. 1989-1994 Döneminde Sermaye Hareketleri	44
Tablo 4.3.1989-1994 Döneminde Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri.....	46
Tablo 4.4 2000-2002 Yılları Arası Temel Makroekonomik Hedefler.....	55
Tablo 4.5. TCMB Haftalık Brüt Döviz Rezervleri.....	64
Tablo 4.6. Türkiye Ekonomisinin Kriz Yıllarında Temel Ekonomik Büyüklükleri (1999-2001)	66
Tablo 4.7. Güçlü Ekonomiye Geçiş Kapsamında Belirlenen Hedefler.....	69
Tablo 4.8.Türkiye Ekonomisininin 2008-2010 Arası Temel Ekonomik Göstergeler...	79

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 2.1. Ekonomik Kriz Türleri.....	8
Şekil 4.1. 1971-1999 Arası Büyüme Oranı ve TEFE.....	46
Şekil 4.2. Enflasyonla Mücadele Programında Uygulanacak Olan Bant Aralığı.....	57
Şekil 4.3. Yıllar İtibariyle Büyüme Oranları Değişimi.....	65
Şekil 4.4. Örtük Enflasyon Döneminde Hedeflenen ve Gerçekleşen Enflasyon Oranları.....	73

KISALTMALAR LİSTESİ

MB	:Merkez Bankası
TCMB	:Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
SPK	:Serbest Piyasa Kurulu
DTM	:Dış Ticaret Müsteşarlığı
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
TBBB	:Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
IMF	:Uluslar arası Para Fonu
TÜFE	:Tüketici Fiyatları Endeksi
TEFE	:Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
TL	:Türk Lirası
TMSF	:Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
GSYİH	:Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
BDDK	:Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
KİT	:Kamu İktisadi Teşebbüsü
NİV	:Net İç Varlıklar
GEGP	:Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
EMP	:Enflasyonla Mücadele Programı
DÇM	:Dövize Çevrilebilir Mevduat

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.GİRİŞ

Dünya ekonomisi birçok kez farklı ülkelerde ortaya çıkan krizlere şahit olmuştur. Bir ekonomik kriz, ortaya çıktığı ülke ekonomisinde sadece ekonomik etki yapmakla kalmayıp, o ülkenin sosyal hayatını da olumsuz etkilemekte ve ülke refahına zarar veren sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle 1970'li yıllardan sonra hız kazanmaya başlayan küreselleşme olgusundan sonra tüm dünyada ve Türkiye ekonomisinde ekonomik krizlerin yayılımında artış görülmüştür. 1980'li yıllarda birçok ülke finansal serbestleşme yoluyla sermaye hareketleri önündeki tüm engelleri kaldırarak finansal liberalleşme yolunda büyük adımlar atmışlardır. Ancak özellikle gelişmekte olan ülkelerde gerekli alt yapı oluşturulmadan finansal serbestleşmeye geçilmesi pek çok kez ekonomik krizlerin temel unsuru olmuştur. Tarihiboyunca birçok kez ekonomik kriz yaşayan Türkiye ekonomisinde 1989 yılında 32 Sayılı Kararla finansal serbestleşmeye geçilmesiyle birlikte bu dönemden sonra yaşanan krizlerde daha önceki dönem krizlerden farklı olarak, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinin önemli ölçüde etkili olduğu görülmektedir. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle birlikte uygulanan düşük kur-yüksek faiz politikası sayesinde ülke, kısa vadeli spekülâtif fonların hedefi olmuş ve 1990 yılında ülkeye bu anlamda büyük miktarda sermaye girişi yaşanmıştır. Kısa vadeli spekülâtif fonlar ülke ekonomisi için özellikle cari açığın finansmanında bir kaynak oluştursa da dönem dönem ekonomi için tehlike unsuru oluşturmuş ve doğrudan ve dolaylı etkilerle ekonomik krizlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim Türkiye ekonomisinde de 1990 sonrasında yaşanan krizlerde bunun izlerini görmek mümkündür.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası dönemde ortaya çıkan ekonomik krizleri analiz ederek, bu krizlerle mücadele etmek amacıyla

uygulanan istikrar programlarının temel araçlarını ve uygulama sonuçlarını açıklayarak, krizlere karşı çözüm önerileri geliştirmektedir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm giriş bölümüdür. Çalışmanın ikinci bölümünde ekonomik kriz ve türleri, nedenleri, istikrar programları teorik açıdan ele alınmıştır. Üçüncü bölüm materyal ve yöntem bölümü olup tez için kullanılan kaynaklar ve kullanım şekli verilmektedir. Dördüncü bölüm ise tartışma ve bulgulardan oluşmakta olup 1980’li yıllarda Türkiye ekonomisinin durumu kısaca özetlenerek, Türkiye ekonomisinde 1980 sonrasında yaşanan ekonomik krizlere ve çözüm önerilerine yer verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR

2.1. EKONOMİK KRİZ

Kriz, Yunanca ve Latince kökenli olup, kelime olarak “karar vermek” anlamına gelmektedir. Ekonomik kriz, en küçük ekonomik birimden en büyük ekonomik birime doğru, iç ve dış borçların arttığı, işsizliğin arttığı, fiyatların bazen yükseldiği bazen de düştüğü, üretim seyrinin istikrarsızlaştığı ve halkın genellikle siyasi iktidara olan güveninin sarsıldığı dönemi ifade etmektedir.¹

Ekonomik kriz, ekonomideki genel dengenin bozulması ile ilgilidir. Toplam arz ve toplam talep dengesizliği genellikle talep eksikliği şeklinde olmaktadır. Ekonominin kriz döneminde, bir ekonomide toplam talebin uyardığı üretim düzeyinin, o ekonominin üretim kapasitesinin tam olarak kullanımını sağlayamadığı durumda, milli gelir eksik istihdam düzeyinde gerçekleşecek, istihdam azalacak, faktör ve mal fiyatlarında genel bir düşme eğilimi gözlemlenecektir.²

Piyasaya sunulan malların yeterli talep bulamaması bir arz fazlasına neden olacaktır. Arz fazlası malların fiyatının düşmesine neden olarak üreticilerin zarar görmesine yol açacak gerekli tedbirler alınmazsa ekonominin krize girmesine yol açacaktır. Örneğin bazı dönemlerde tarım ürünlerinin yeterli talep bulamaması masrafını bile çıkaramayan çiftçileri zarara uğratmaktadır. Devlet bu dönemlerde satın alımlar yaparak fiyatların daha da düşmesine engel olmakta, ekonominin zarar görmesini engellemeye çalışmaktadır.

¹ İsmail Küçükaksoy. (2006).Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Kriz Etkisi. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s.s.104-105.

² Zuhal Kınaytürk. (2006). 1990 Yılından Sonra Yaşanan Ekonomik Krizlerin Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Üzerindeki Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, s.s.5

Kriz, önceden bilinmeyen ya da öngörülmemen bazı gelişmelerin; makro düzeyde devlet; mikro düzeyde ise firmaları ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır.³

Kriz beklenmedik, aniden gelişen, hızlı hareket eden ve her hangi bir hazırlık yapılmadan karşı karşıya kalınan ve örgüt için iyi değerlendirilmezse çöküş, iyi değerlendirilirse bir fırsat anlamına gelebilen bir durumdur.⁴

Kimi araştırmacılar; krizin ayırt edici özelliği üzerinde durarak, kriz kavramını “tehdit edici koşula müdahale edebilme konusunda yetersiz durumda kalma” olarak tanımlarken, kimileri de “beklenmeyen koşulların üstesinden gelme gerekliliği ve ivediliği” şeklinde tanımlamaktadır.⁵

Ekonomik krizler, herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlanabilir.⁶

Ekonomik kriz kavramından söz ederken resesyon (durgunluk) ve depresyon kavramlarına da açıklık getirmekte yarar vardır. Bir anlayışa göre resesyon (durgunluk) ekonomik faaliyetin yavaşlaması anlamına gelir. Daha önce erişilmiş bir konuma oranla bir büzülme, konjonktür düzeyinin alçalmasıdır; alçalma sığ ya da derin olabilir. Resesyon zaman zaman “kriz”le benzer anlamı olarak da kullanılır. Daha modern başka bir anlayışa göre resesyon ekonomik faaliyetin zayıf şiddette ve kısa süreli olarak büzülüp kasılması demektir. Ancak bu ifadedeki nitelermeler görelidir. Eğer alçalma şiddetli ve uzayıcı nitelikte ise ve çok daha vahim bir görünümde ise, o zaman kriz söz konusudur. Buna karşılık ekonomik faaliyet daha önce ulaşılmış olan düzeye nispetle oldukça uzun bir süre düşük bir düzeyde kalıyorsa, bu durum da depresyon olarak tanımlanmaktadır.⁷ Üretimde meydana gelen makul düzeyde ve kısa vadeli bir daralma resesyon olarak nitelendirilirken, söz

³ Ahmet Turgut. (2006-2007). Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler. TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi. Cilt:20 Sayı: 4-5 s.s35 http://www.tuhis.org.tr/dergi/cilt20_say4-5/_bolum4.pdf (28.09.2010)

⁴ Mustafa Akdağ. (2005) .Halkla İlişkiler ve Kriz Yönetimi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,s.s:1 <http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos.../Mustafa%20AKDAĞ/1-20.pdf>(09.12.2009)

⁵ Adem Ögüt. (2003).Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinde Kriz Yönetimi Yaklaşımları: Tekstil Sektörü Örnekleri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. s.s288. http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak.../Adem%20ÖGÜT/287-304.pdf

⁶ Aykut Kibritçioglu. (2001).Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001.Yeni Türkiye Dergisi, 41.175 http://ankara.academia.edu/AyKutKibritcioglu/Papers/100452/Turkiyede_Ekonomik_Krizler_ve_Hukumetler_1969-2001 (30.11.2009)

⁷ www.bozkurtyeri.com

konusu durum daha uzun bir dönem boyunca ekonomide hüküm sürüyor ve etkilerin boyutu daha ciddi ise işte bu durumda kriz söz konusudur.

2.2. EKONOMİK KRİZLERİN ÖZELLİKLERİ

Ekonomik krizlerin taşıdığı çeşitli özellikleri vardır:⁸

- Önceden tahmin edilemeyen ya da bilinmeyen bir anda ortaya çıkması,
- Kişiler ve firmalar için hem bir tehlike ve tehdit oluşturması hem de yeni fırsatlar yaratması,
- Kısa ya da uzun süreli olması,
- Bir bulaşıcı hastalık gibi yayılma etkisi göstermesi,

Mevcut dönem içerisinde ortaya çıkan her olumsuzluğu kriz olarak değerlendirmemek gerekir. Krizden bahsedebilmek önceden bilinmeyen bir anda ortaya çıkması gerekir. Krizin en önemli unsuru budur. Krizi her zaman olumsuz bir durum olarak algılamak da yanlıştır. Bazı durumlarda ya da iyi değerlendirilirse fırsatlar yaratabilir. Daha önce fark edilmeyen ya da göz ardı edilen bazı yanlışlıkların farkına varılmasına sağlayarak buna uygun önlemler alınmasına dikkat çekebilmektedir. 2000 ve 2001 krizleri, özellikle bankacılık alanında yenilikler yapılmasını gerektiğini ortaya koydu ve yapılan düzenlemeler daha sağlam bir bankacılık yapısına kavuşmamızı sağladı. Bu durumda önemli olan, kriz kaçınılmaz olduğunda onu fırsata dönüştürebilmektir.

2.3. EKONOMİK KRİZLERİN NEDENLERİ

Her ülke için söz konusu olan genel geçer bir kriz nedeninden bahsetmek mümkün değildir. Çünkü her ülkenin farklı ekonomik, siyasal, sosyal yapısı vardır. Ancak ekonomik krizlerin genel nedenlerini sıralayacak olursak:⁹

- Ekonomik krizler, reel ve finansal sektörlerde arz fazlalığı veya talep daralmasından kaynaklanabilir. Gerek arz, gerekse talep krizinin ortaya çıkmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır.

⁸ Canan Abay ve Berna Türkecul. (2009). Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Tarıma Yansımaları.

⁹ Coşkun Can Aktan ve Hüseyin Şen. (2001). Ekonomik Kriz-Nedenler ve Çözüm Önerileri. Yeni Türkiye Dergisi, 1:1 <http://www.canaktan.org/canaktan.../canaktan.../aktan-sen-ekonomik-kriz.pdf> (09.12.2009)

- Ekonomik süreç içerisinde üretim, istihdam ve fiyatlar genel seviyesinde ortaya çıkan ani konjonktürel hareketler ve dalgalanmalar da depresyon, hiperenflasyon, işsizlik gibi krizlere neden olabilir.
- Devletin ekonomiye iktisat politikası araçları ile müdahale etmesi de (örneğin, ani devalüasyon, vergi oranlarının arttırılması veya vergi yükünün ağırlaştırılması gibi) ekonomik krizlere neden olabilir.
- Ekonomik krizlerin bir kısmı organizasyon dışı nedenlerden kaynaklanabilir. Siyasal, ekonomik, teknolojik ve ekolojik alanlardaki hızlı değişim ekonomik krizlerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Örneğin, siyasal alanda yaşanan hükümet bunalımları, askeri darbeler, siyasal istikrarsızlık ortamı krizlere neden olabilir. Bilim ve teknoloji dünyasındaki gelişmelere ayak uydurmayan veya bu yönde çok geride kalan organizasyonların ayakta kalabilmeleri çok güçtür.
- Krizlerin, organizasyonun kendi içyapısından ve yönetiminden kaynaklanan nedenleri de olabilir. Optimal büyüklükten uzaklaşmış, merkezîyetçi ve hiyerarşik bir organizasyon yapısı, etkin olmayan liderlik ve mali yönetim, organizasyonda çağdaş yönetim tekniklerinin uygulanmaması gibi nedenler krizlere neden olabileceği gibi bu belirttiğimiz faktörlerin bulunmaması, organizasyonun kriz ortamında krize karşı koyabilme gücünü de sınırlandırır.

Fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen sürekli artışa enflasyon denilmektedir. Aylık %50’li fiyat artışları hiper enflasyon olarak tanımlanmaktadır. Bu ölçüdeki enflasyon dolaşımdaki parayı tahrip etmekte yabancı paraların ya da yabancı parayla mevduat hesaplarının yerli paranın yerini almasına neden olmaktadır. Bu tür enflasyonda mal sıkıntısı çekildiğinden karaborsa ortaya çıkar. Hiper enflasyon ekonomide istikrarı bozar, gelir dağılımını kötüleştirir, kaynak dağılımını saptırır.¹⁰

Kamu harcamalarında meydana gelen artış neticesinde devlet kendi gelir kaynakları arasında yer alan vergileri artırma yoluna gidebilir ya da yeni vergiler çıkarabilir. Bu ise kişisel gelirinde azalma meydana gelen hane halkının, tüketim ve tasarruflarının azalmasına neden olacaktır. Bir taraftan mal ve hizmetler yeterli alıcı bulamayacak, diğer taraftan yatırımlar azalacak, ekonomik büyüme sekteye uğrayacaktır. Yeni vergilerin konulması ya da

¹⁰ Ömer Eroğlu. Türkiye Ekonomisi. Bilim Kitabevi. Isparta:2002.s.s,284

vergi yükünün ağırlaştırılması ayrıca vergi kaçakçılığına yol açarak hem ekonomik hem sosyal çöküntüye neden olabilmektedir. Devlet vergi oranlarında yapmış olduğu değişiklikler için etkin bir denetim ve takip mekanizması geliştirerek bu gibi durumların önüne geçmeye çalışmalıdır.

Tüm bunların dışında şirketlerin kendi bünyesindeki sıkıntılar da krize sebebiyet verebilir. Teknolojik gelişmelere ayak uyduramayan, yeniliklere açık olmayan firmaların sektör içinde rekabet gücü azalacaktır. Gelişmeleri yakından takip eden firmalar maliyet avantajı kazanacak, küçük firmaların sektörden çekilmelerine neden olacaktır. Bu ise küçük ölçekli rekabet gücü az firmaların kapanmasına iflasına neden olarak tekelci firmaların oluşmasına yol açacaktır.

2.4. EKONOMİK KRİZİN ÖNCÜ GÖSTERGELERİ

Ekonomik krizin habercisi olan bazı göstergeler vardır:¹¹

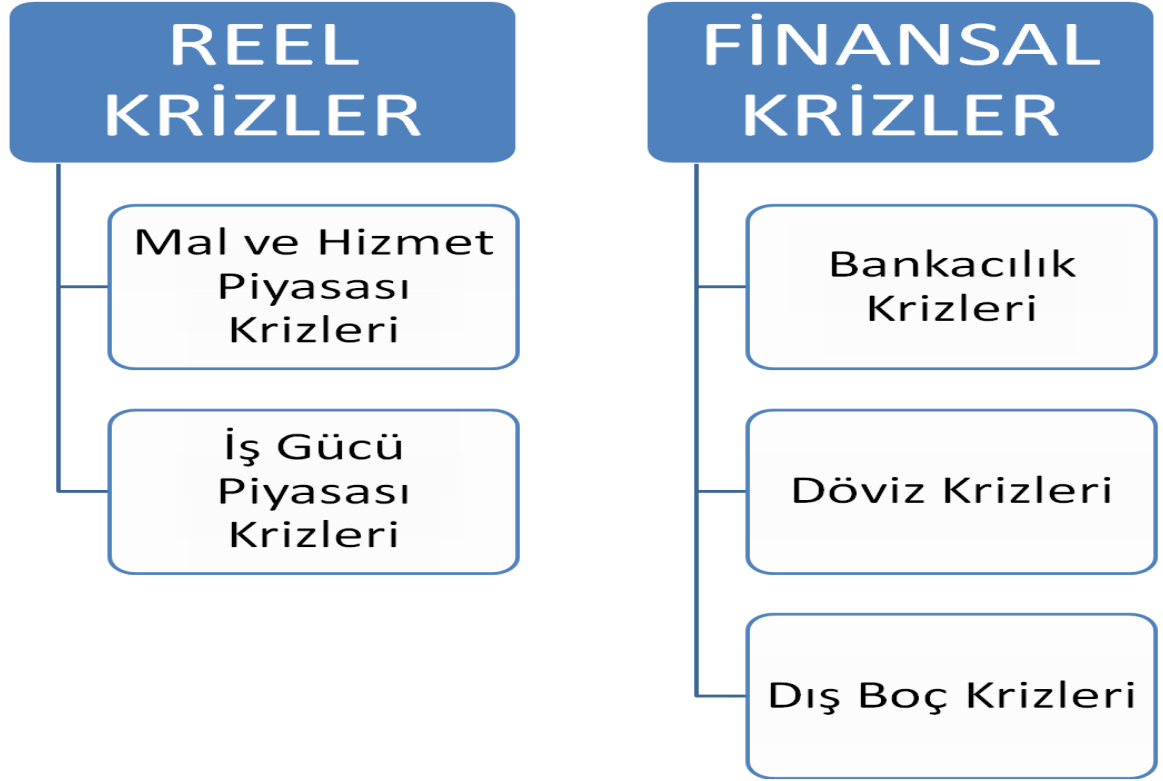
- Zayıf makroekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları,
- Beklenen enflasyon oranındaki artış,
- Faiz oranındaki yükseliş,
- Özellikle finansal piyasalardaki belirsizliğin arması ve fiyat (faiz) hareketlerinin artış kazanması,
- Bankacılık sektöründeki panik,
- Menkul kıymet borsasındaki ani düşüşler,
- Para ikamesinin hızlanması,
- Finansal altyapının yetersizliği,
- Ahlaki risk (moral hazard) ve asimetric enformasyon olgusu,
- Piyasadaki kreditorlerin ve uluslararası kurulların hatalı his ve önerileri.

2.5. EKONOMİK KRİZ TÜRLERİ

Ekonomik krizler reel krizler ve finansal krizler olmak üzere ikiye ayrılır. Reel krizler ise kendi içerisinde mal ve hizmet piyasası krizleri ve işgücü piyasası

¹¹ Yunus Emre Ergenç. (2009). Ekonomik Krizin Nedenleri ve Çözüm Önerileri.11-12
http://www.endmuh.com/kariyer/ekonomi/dosyalar/ekonomik_kriz_nedenleri_ve_cozum_onerileri.pdf (28.01.2010)

krizleri olarak sınıflandırılırken, finansal krizler de bankacılık krizi, döviz krizi ve para krizi olmak üzere üçe ayrılır.¹²

Şekil2.1.Ekonomik Kriz Türleri

http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/aydin.pdf (12.09.2010)

2.5.1. Reel Krizler

Reel krizler; mal, hizmet ve iş gücü piyasalarındaki ‘‘miktarlar’’da yani üretimde ve /veya istihdamda ciddi daralmalar (durgunluk ve/veya işsizlik krizi) biçiminde ortaya çıkmaktadır. Mal ve hizmet piyasalarındaki fiyatlar genel düzeyinde oluşan sürekli artışlar belli bir sınırın üstündeyse, buna enflasyon krizi diyebiliriz.¹³Sadece bir tane mal ve hizmetin fiyatında meydana gelen arştı enflasyon olarak nitelendirmek mümkün değildir. Benzer şekilde mal ve hizmet fiyatlarında meydana gelen bir kerelik artış da enflasyon değildir. Enflasyondan bahsedebilmek için bir sepetin içindeki mal ve hizmet fiyatlarında devamlı bir artış olması gerekir.

¹²Aykt Kibritçioğlu. (2001). Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969–2001. 41: 177 http://ankara.academia.edu/AyktKibritcioglu/Papers/100452/Turkiyede_Ekonomik_Krizler_ve_Hukümetler 69–2001 (30.11.2009)

¹³ Aykt Kibritçioğlu. (2001). Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001. 41.179 http://ankara.academia.edu/AyktKibritcioglu/Papers/100452/Turkiyede_Ekonomik_Krizler_ve_Hukümetler_1969-2001 (30.11.2009).

Enflasyona kaynaklık eden pek çok faktör sıralamak mümkündür. Eğer piyasadaki para miktarındaki artış, yine piyasadaki mal (üretim) miktarındaki artıştan fazla ise fiyatlar genel seviyesinde bir artış meydana gelebilir. Ancak para miktarındaki artış ile mal ve hizmet miktarındaki artış aynı ise enflasyondan söz edilemez. Teknolojik gelişmenin olmaması, tarım sektöründe iklimin etkisinden dolayı ürün miktarının azalması, bazı satıcıların stokları artırıp, spekülasyona gitmeleri, döviz kıtlığının gerekli mal veya hammadde ithalini sınırlandırması, sendikaların greve giderek üretimi kısımaları, bazı firmaların kendi ürettikleri malların piyasa değerini yükseltmek amacıyla üretimi kısması enflasyona sebebiyet vermektedir.¹⁴

Yukarıda sayılan nedenler, ekonomide arz kıtlığının oluşmasına neden olacaktır. Bu arz kıtlığına rağmen ekonomide mevcut talep fazla ise fiyatlar yükselme eğilimine girecek ve enflasyon kaçınılmaz olacaktır. Böyle bir durumda yapılması gereken ya arzı artırmak ya da talebi kısmaktır. Ancak arzı artırabilmek hemen mümkün olmayacağı için talebi kısmak daha etkili olacaktır.

2.5.2. Finansal Krizler

Finansal piyasalar, hem özel hem de kamu kesiminin yatırımları için gerekli kaynak ihtiyaçlarının karşılandığı yerlerdir.¹⁵

Finansal piyasalar fon ihtiyacı olan kişilere, elinde fon fazlası bulunanların fonlarını sunmasını sağlayarak bir taraftan fon talep eden tarafa gerekli kaynak sağlanırken diğer taraftan fon arz eden tarafa kaynaklarını değerlendirme fırsatı sunar. Yani bir fon arz edenle fon talep eden birimler arasında aracılık hizmeti görür.

Finansal krizler, çeşitli faktörlere bağlı olarak finansal piyasalarda ortaya çıkan dalgalanmalar ve buna bağlı olarak finansal piyasaların kendinden beklenen fonksiyonları yerine getirememesi olarak tanımlanabilir.¹⁶

Finansal kriz, verimli yatırım olanaklarına sahip finansal piyasaların ahlaki tehlike ve ters seçim problemlerinin gittikçe kötüleşmesi nedenleriyle, fonları etkili biçimde kanalize edememesi sonucu ortaya çıkan doğrusal olmayan bozulmadır.¹⁷

¹⁴ Ömer Eroğlu. (2002).Türkiye Ekonomisi. Bilim Kitabevi, Isparta, s.s.287-288

¹⁵ Nurhan Aydın, Mehmet Başar ve Metin Coşkun. (2006). Finansal Yönetim. Aktüel Tanıtım ve Ofset Hizmetleri. Eskişehir, s.s.34

¹⁶ Ozan Kayarkaya. (2006). 1980 Sonrası Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Bu Krizlerin Getirdiği Bir Sonuç Olarak Banka Konsolidasyonları. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, s.s6

Finansal sistemin optimum şekilde işlemesine engel teşkil eden en önemli faktör, asimetrik bilgi sorunudur. Çünkü taraflar arasında asimetrik bilginin varlığı, yanlış adımların atılmasına neden olmaktadır

Asimetrik bilgi, finansal bir sözleşmedeki tarafların sahip oldukları bilginin farklı olması halinde ortaya çıkar. Borç alan, borç verene göre daha avantajlıdır. Çünkü borç alanlar, üstlenmek istedikleri yatırım projeleri hakkında borç verenden daha fazla bilgiye sahiptirler. Bu durumda borç veren, borçlunun güvenilirliği hakkında bir belirsizlikle karşılaşır.¹⁸

İki taraf arasında mevcut olan bilgi asimetrisi bazı yanlış kararların alınmasına sebebiyet vererek mevcut fonların verimli olmayan alanlara aktarılmasına neden olmakta ve finansal sistemin optimal çalışmasını engellemektedir. Aynı zamanda fonların geri dönüşünün olmaması finansal sistemi krize sürüklemektedir.

Ters seçim (adverse selection) sorunu finansal işlem gerçekleşmezden önce meydana gelir ki burada piyasada yoğun şekilde kredi arayışı içinde olanlar potansiyel olarak kötü kredi riskine sahip olanlar olacaktır. Ahlaki tehlike ise finansal işlem gerçekleşmesinden sonra ortaya çıkmaktadır.¹⁹

Ters seçim sorunu, bir sözleşmeden önce oluşan, en istekli kredi müşterisinin potansiyel “kötü“ borçlu (ödünç aldığı borçları zamanında ve tüm yükümlülükleri ile beraber geri ödeyemeyecek durumda olan güvensiz kredi sahipleri) olduğu asimetrik bilgi sorunudur. Dolayısıyla, ters seçim sorunu söz konusu ise finansal piyasalarda tersi (arzu edilmeyen) sonuçlar verecek (örneğin, krediyi geri ödemeyecek) müşteri seçimi yapılması olasılığı yüksektir.²⁰

¹⁷ Yaprak Sevil Coşkun ve Zeynep Balatan. (2009). Küresel Mali Krizin Bankacılık Sektörüne Etkileri ve Türk Bankacılık Sektörünün Veri Zarflama Analizi İle Bilançoya Dayalı Mali Etkinlik Analizi .s.s.9 http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/sevil_coskun-zeynep_balatan.pdf (24.12.2009)

¹⁸ Ali Şen. (2006). Asimetrik Bilgi Finansal Kriz İlişkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.14:1-20 <http://sbe.dumlupinar.edu.tr/14/1.pdf> (26.01.2010)

¹⁹ Murat Piçak, Sema Yılmaz ve Yavuz Giray. (2009). Küresel Ekonomik Sistemde Finansal Krizleri Önleme Yönetme Sorunsalı. Mevzuat Dergisi, sayı:137 <http://www.mevzuatdergisi.com/2009/05a/03.htm>(25.09.2010)

²⁰ Güler Aras ve Alövsat Müslümov.(2004).Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemi Üzerindeki Etkileri. İşletme ve Finans Dergisi, 222:55 <http://www.3dogus.edu.tr/amuslumov/research/Article/Muslumov%20-%20Asimetry%20-%20IF%20-%202001.pdf> (26.01.2010)

Finansal işlemin iki tarafının eşit düzeyde bilgiye sahip olmaması nedeniyle yani fon veren tarafın, fon talep eden kişi ya da kurumun talep ettiği fonları nerede kullanacağını ya da fonların geri ödenmesi konusunda ne derece güvenli olduğunu tam olarak bilmemesi nedeniyle, yüksek risk taşıyan kişi ve kurumları fonlaması ters seçim olarak ifade edilmektedir.

Fon arz edecek olan kurum, riski yüksek kişi ve kurumlara kaynak sunarak ters seçimde bulunacağı gibi, verimli ve karlı alanlara yatırım yapacak, güven teşkil eden yani asıl fon vermesi gereken kişi ve kurumları redderek de ters seçimde bulunabilir.

Ahlaki tehlike (ahlaki riziko) problemi, asimetric bilgi sorununun yaşandığı bir ortamda kredi sözleşmesinin yapılmasından sonra meydana gelmektedir. Ahlaki rizikoda, borç verenler borç alanların yatırım projelerinin kalitesini belirleme gücünü yaşamaktadırlar. Borç alanlar, kendi güç ve prestijlerini artıran kârsız yatırım faaliyetlerine girişebilmekte ve aynı zamanda, projenin başarılı olması halinde bu durumdan sadece kendilerinin yararlanabildiği; başarısızlık halinde ise, zararı borç verenin yüklendiği riskli projelere yatırım yapma eğilimine de sahip olabilmektedirler.²¹

Fonların bir getirisi olmayacak olan alanlarda (verimli olmayan) veya keyfi şekilde kullanılması ahlaki riziko probleminin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

2.5.2.1. Finansal Krizin Nedenleri

2.5.2.1.1. Finansal Serbestleşme

Finansal baskılamaya karşı finansal serbestlik politikalarının gündeme geldiği 1970'lerin başından itibaren yapılan akademik tartışmalar, 1980'lerde dünya ülkelerinin büyük bir kısmında finansal sistemin ciddi bir şekilde deregülasyonu ile sonuçlanmıştır. Finansal piyasaların daha etkin ve baskılanmamış bir ortamda müdahalelerden uzak bir şekilde çalışması sonucuna yönelik liberalizasyon uygulamaları, beraberinde ciddi riskler de getirmiştir. Faiz kontrollerinin kalkması, zorunlu rezervlerin azaltılması, piyasaya girişin hem yerli bankalar hem de yabancı bankalar için kolaylaştırılması, yerli paranın konvertibilitesinin sağlanması, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi gibi iç ve dış finansal deregülasyon uygulamaları

²¹ Mehmet Demiral. Türkiye' de Sıcak Para Hareketleri ve Ekonomik Krizlere Etkisi.(1990-2006 Dönemi).Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, s.s.51

bankacılık sisteminin faiz, döviz kuru, likidite ve ödeyebilirlik risklerini önemli ölçüde arttırmıştır.²²

Liberalizasyon sürecinde makroekonomik istikrarsızlıklar ve finansal yapıdaki zayıflıklar gibi temel etkenler genellikle ekonomiye finansal açıdan kırılğan bir yapı kazandırmaktadır. Kırılğan yapının bir noktadan sonra sürdürülemez duruma gelmesi ile kriz yaşanmaktadır.²³

2.5.2.1.2. Döviz Kuru Politikası

Döviz kurlarında ortaya çıkabilecek istikrarsızlıklarla krizler arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Döviz kurunun belli bir çapaya bağlanarak sabitlenmesi ya da reel değerinin altında baskıda tutulması, finansal sektörü krizlere karşı daha kırılğan hale getirmektedir. Bununla birlikte krizlerinden korunma mekanizmalarından Merkez Bankasının son ödünç veren borç mercii işlevini yerine getirmesi ve döviz kurunun baskı altında tutulması, bankaların açık pozisyonlarının artmasını teşvik edici bir unsur oluşturarak döviz risklerini artırmaktadır. Böyle bir politika, gelişmekte olan ülkelerde enflasyonist ortamın da etkisi ile finans kurumları dışındaki işletmelerin borç portföylerinde döviz borçlarının önemli bir yer tutmasına neden olmaktadır. Bu şekilde uygulanan politika neticesinde döviz krizleri ile bankacılık krizleri arasındaki tetikleme mekanizması güçlenmektedir²⁴

2.5.2.1.3. Makroekonomik Nedenler

Birçok finansal krizde rol oynayan en önemli etkenlerden biri de makroekonomik istikrarsızlıklardır. Aşırı genişlemeci para ve maliye politikaları uygulamaları, kredi hacmini arttırıp, borç miktarının artmasına ve gayrimenkul yatırımlarda spekülâtif artışlara yol açmaktadır. Genişlemeci politikalar sonucunda artan enflasyonu kontrol edebilmek, dış dengeyi iyileştirmek ve varlık fiyatlarını düzeltmek amacıyla sıkı para ve maliye politikalarının uygulanması, ekonomik

²² Ahmet Turgut. (2006-2007).Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler. TUHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi. s.s39 http://www.tuhis.org.tr/dergi/cilt20_sayi4-5/_bolum4.pdf (28.09.2010)

²³ Mert Ural. (2003). Finansal Krizler ve Türkiye. Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi. Sayı:1s.s:13 13 <http://deu.mitosweb.com/browse/14061/ural.pdf> (22.09.2010)

²⁴ Bülent Erdoğan. (2006). Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler ve Finansal Kriz Modelleri. Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, s.s:7

faaliyetlerin yavaşlamasına, borcun geri ödenmesinde güçlüklerle, alınan kredilerin yeterince etkin bir biçimde kullanılmamasına neden olmaktadır.²⁵

2.5.2.2. Finansal Kriz Türleri

2.5.2.2.1. Bankacılık Krizi

Bankalar, fon fazlası olanlarla (tasarruf sahipleriyle) , fon açığı olan yani fon talep edenleri bir araya getiren finansal sistemin en önemli aracı kuruluşlarıdır.

Literatürde, bankacılık krizini tanımlayan pek çok tanım yer almaktadır:

Bankacılık krizi, “bir ya da daha fazla bankaya güvenin sarsılması, halkın birden bire ve yaygın bir şekilde mevduatlarını geri çekmek için hücum etmesi olayı” olarak tanımlanabilir. Bankacılık krizleri, banka iflasları ya da banka yetersizlikleri bankaları yükümlülüklerini yerine getirmekte alıkoyduğunda veya kamu otoritesinin böyle bir durumun ortaya çıkmasını engellemek amacıyla müdahale etmek zorunda kalması olarak ifade edilebilir. Eğer krizin derinleşmesi acil önemler ile engellenmezse, kriz yayılarak bir finansal krize dönüşmektedir.²⁶

Bankacılık krizinin, genellikle bankaların yükümlülüklerini yerine getiremeyerek ertelemeye zorlayan, banka başarısızlıkları ve banka iflasları durumunda; mevduatların kendilerine ödenmeyeceği şüphe ve korkusu ile banka müşterilerinin bir veya daha fazla bankadan kaçışları durumunda; geniş ölçüde geri dönmeyen kredilerin yaşanması halinde veya hükümetlerin bu durumu önlemek için kurtarma ya da kamulaştırma operasyonlarıyla müdahale ettiği durumlarda ortaya çıktığını söyleyebiliriz.²⁷

Bankacılık krizi bankacılık kesiminde ortaya çıkan bazı özel olaylarla da tanımlanabilir. Buna göre, eğer bankacılık krizinin başlangıcı büyük oranda mevduat çekilmesiyle belirginleşirse, banka mevduatlarındaki hızlı azalma bankacılık krizini nitelemek için kullanılabilir. Bununla birlikte, eğer bankacılık kesiminin sorunları, bankaların varlık kalitesinde kötüleşmeden, örneğin gayrimenkul fiyatlarındaki düşmeden veya finans dışı kesimdeki iflaslardan kaynaklanıyorsa bu durumda varlık

²⁵ Ahmet Tugut. (2006-2007). Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler. TUHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi. 4-5:41 http://www.tuhis.org.tr/dergi/cilt20_say4-5/_bolum4.pdf (28.09.2010)

²⁶ Ufuk Başoğlu.(2006) .Krizlerin Öngörülmesinde Sinyal Yaklaşımı. Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi.Uludağ, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/9/05-ufuk/ufuk.htm>

²⁷Ozan Kayarkaya. 1980 Sonrası Türkiyede Ekonomik Krizler ve Bu Krizlerin Getirdiği Bir Sonuç Olarak Banka Konsolidasyonları. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, s.s 11

fiyatlarında ani ve önemli değişimler veya iflas eden şirket sayısındaki önemli artışlar bankacılık krizinin başlangıcı olarak değerlendirilebilir.²⁸

Yukarıdaki tanımlardan hareketle çeşitli nedenlerle fon arz edenlerle fon talep edenleri bir araya getiren olarak bankalara olan güvenin kaybolması durumunda mudiler, mevduatlarının geleceği hakkında endişe yaşayacak ve varlıklarını geri çekeceklerdir. Ya da bankaların kredi veren kuruluşlar olarak müşterilerinin güvenilirliğini tam olarak araştırmadan kredi kullandırması da kredilerinin geri ödenmesi konusunda sıkıntı oluşmasına neden olabilir. İşte bu ve bunun gibi pek çok neden bankacılık krizine ortam hazırlamaktadır. ABD’de yaşanan Mortgage krizi, bunun en güzel örneğidir. ABD’deki bankalar konut kredisini kullandırdıkları kişileri yeterince araştırmadan, ödeme gücü olanla, olmayanı ayırt etmeden kredi talebinde bulunan hiç kimseyi geri çevirmemiş, krediler geri ödenmeyince bankalar krize sürüklenmiş ve bir finansal krizin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

2.5.2.2.1.1. Bankacılık Krizlerinin Nedenleri

Bankacılık krizine neden olan pek çok faktör sıralanabilir:²⁹

- Makro ekonomik şoklar: Ekonomik resesyonlar, faiz oranlarındaki ani yükselişler, şirketlerin finansal sorunları (ödeme gücü), gayrimenkul piyasasındaki olumsuzluklar, kısa vadeli kaynakları uzun vadeli krediye çeviren bankaları zora sokmaktadır.
- Riskli faaliyetler: Türev ürünlerin gelişmesi, yüksek faiz riskinin alınması, döviz kuru riskleri ve buna bağlı olarak da açık pozisyonlar, riskli faaliyetlerdir.
- Yoğun rekabet: Mevduat faizleri üzerindeki sınırlamaların kaldırılmış olması bankaları rekabet eden, türev araçlarını çeşitlendiren ve açık pozisyon alan bir yapı haline getirmiştir.
- Kötü yönetim: Az karlı ve çok riskli faaliyetlere girişilmesini sağlayan bir yönetim ve yükümlülüklerini aşan açık pozisyon bankaları zora sokmuş, bankaların kontrolün de yapılmaması bir başka kötü yönetim sorununu gündeme getirmiştir.

²⁸ Yunus Emre Ergenç. Ekonomik Krizlerin Nedenleri ve Çözüm Önerileri. s.s:13
http://www.endmu.com/kariyer/ekonomi/dosyalar/ekonomik_kriz_nedenleri_ve_cozum_onerileri.pdf (28.01.2010)

²⁹ İsmail Küçükaksoy.(2006). Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Kriz Etkisi. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s.s 116-117

- Bankacılık yapısı: Muhabir bankaların varlığı, işlem miktarlarının artmasına ve türev araçların çeşitlenmesine sebep olmuştur. Ayrıca çok sayıda küçük bankanın varlığı da bankacılık yapısının denetlenmesini engelleyen bir unsurdur.
- Finansal serbestleşme: Finansal serbestleşme sayesinde hassas yapısı olan bankacılık sektöründe, krizlerin yayılma etkisi hemen hissedilmektedir.
- Kısa süreli yabancı kaynaklara bağımlılık: En ciddi bankacılık sorunları, mevduatlarının önemli kısmının yabancılarla ait olduğu ülkelerde yaşanmaktadır. Olumsuz finansal gelişmelere aşırı duyarlı olan yabancılara ait bu fonlar, ulusal ekonomiyi ani terk etme eğilimindedirler. Yabancıların, bankalardaki döviz hesaplarını kapatma yönündeki panik saldırısı, bankacılık sektörüne zarar vermekten başka, rezervlerinde yitirilmesine sebep olarak bir para krizi oluşturur.

2.5.2.2.2. Döviz Krizleri

Döviz, yabancı ülke paralarına verilen isim olup, döviz arz ve talebinin karşılaştığı piyasalara döviz piyasası denilmektedir.

Döviz Krizi; bir ülke parasına duyulan güvenin kaybolması sonucunda spekülative fonların yoğun bir biçimde ülkeyi terk etmeye başlamaları nedeniyle Merkez Bankası'nın tüm desteklemelerine rağmen mevcut kurun sürdürülemez olarak ulusal paranın devalüe edilmesi ve ya tümüyle dalgalanmaya bırakılması biçiminde tanımlanmaktadır.³⁰

Döviz kuru krizleri bütün döviz kuru sistemlerinde ortaya çıkabilmektedir. En uç noktaları ele alırsak, sabit kur sistemi uygulanan ülkelerde yaşanan döviz krizleri, sabit kurun sürdürülmesi amacı güdülmesi nedeniyle döviz rezervlerinin önemli ölçüde azalarak tehlikeli boyutlara ulaşması şeklinde kendisini gösterirken, esnek kur sistemlerinde döviz krizleri döviz kurlarındaki dalgalanmanın kabul edilebilir sınırları aşması durumunda ortaya çıkmaktadır.³¹

Döviz krizleri genellikle sabit kura dayalı enflasyonu düşürme programlarının uygulanması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Sabit kur politikasında, döviz kurundaki spekülative atakları önlemek üzere döviz kurları sabit tutulur. Keyfi olarak para basılmaz, kamu harcamaları kontrol altına alınır. Dikkatli ve titizlikle uygulanırsa enflasyon kontrol altına alınabilir. Sabit kur politikası uygulaması, öte yandan

³⁰ Halil Seyidoğlu. Uluslararası İktisat . Güzem Yayınları. Geliştirilmiş.14. Baskı. 2001 . s.s. 583

³¹ Orhan Kandemir. (2005). Türkiye'nin 2000-2002 Ekonomik Krizlerinin Nedenleri ve Alınan Önlemler. Yüksek Lisans Tezi ,Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, s.s. 5

ekonomide ülke parası yerine dövizin yaygın kullanımına sebep olur. Ülkede enflasyon var ise dövize olan talep artmaktadır. Çünkü TL, hisse senedi, tahvil gibi kâğıtların ve mevduatların değerini enflasyon eritmektedir. Dövizler ise enflasyon karşısındaki değerini korur. Bu yüzden halk TL yerine dövize yönelir. Dövize yönelmenin önüne geçmek için enflasyonu kontrol altına almak gerekir. Enflasyonun hızı kesilince TL bolluğu yaratmamak gerekir. Döviz çapasına dayalı sistemde enflasyon konusunda olumlu gelişmeler olmasına rağmen, yerli paranın değer kazanması sonucu cari açık büyümektedir. Sabit kurdan çıkamayan ülkeler finansal krize doğru sürüklenirler.³²

Döviz krizlerinin belirleyicileri şu beş grup altında toplanabilir.³³

1. Zayıf makroekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları,
2. Finansal alt yapının yetersizliği,
3. Ahlaki risk ve asimetrik bilgi olgusu,
4. Piyasadaki kreditorlerin ve uluslararası finans kuruluşlarının hatalı his ve ön sezgileri,
5. Siyasal suikast veya terörist saldırı gibi bazı beklenmedik olay ve tesadüfler

2.5.2.2.3. Dış Borç Krizleri

Dış borç krizi, ülkelerin ister özel kesim isterse kamu kesimini olsun dış borçlarını bir anda çeviremez hale gelmesi, yeni kredi bulma yeteneğini kaybetmesi ve bunun sonucunda borç yükümlülüklerini yerine getirememesi durumudur.³⁴

2.5.2.2.3.1. Dış Borç Nedenleri

Gelişmekte olan ülkelerin dış finansmana veya dış borçlara ihtiyaç duymalarının ardında birçok neden sayılmakla birlikte bunlar arasında en çok dile getirilenler aşağıda sıralanmıştır³⁵

- Yetersiz iç tasarruflar,

³² Zuhale Kınaytürk. (2006). 1990 Yılından Sonra Yaşanan Ekonomik Krizleri Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Üzerindeki Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta. S.s:20

³³ Üzeyir Aydın.(2003).Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, s.s:5

³⁴ Mehmet Demiral. (2008). Türkiye’de Sıcak Para Hareketleri ve Ekonomik Krizlere Etkileri (1990-2006 Dönemi).Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Niğde, s.s 44

³⁵Müslim Sarı.(2004). Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları. TCMB Uzman Yeterlilik Tezi. s.s.6 <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/muslimsari.pdf> (25.09.2010)

- Sanayileşme ve kalkınma çabalarının büyük miktarlarda finansmanı zorunlu kılması,
- Sanayi üretiminin büyük ölçüde ara malı ithalatına dayalı olmasından dolayı dışa olan bağımlılık,
- Dış ticaret ve ödemeler dengesi açıkları,
- Ulusal döviz miktarının yetersiz olması,
- Askeri harcamaların zaman zaman büyük boyutlara ulaşması,
- Kamu açıkları,
- Yurt içi finansmanın yurt dışı finansmana nazaran daha pahalı olması,
- Ekonominin kısa vadeli sermaye akımlarına açık olması,
- Vadesi gelen dış borçların yine dış borçlanmayla karşılanması,

Dış borçlar, gelişmekte olan ülkelerin kaynak açığının kapatılması için tercih edilen araçların başında gelmektedir. Sağlanan dış kredilerle çoğu zaman ülke içindeki kaynakların yetersiz kaldığı yatırım malzeme ve teçhizatının finansmanı sağlanmakta veya döviz karşılığı mal olarak gelmekte ve bu nedenle ödemeler dengesi üzerinde; kullanım safhasında olumlu, geri ödeme sırasında ise olumsuz etkiler oluşmaktadır.³⁶

2.6. EKONOMİK KRİZLERİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

2.6.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri

1970'lerin sonu 1980'lerin başında Meksika (1973-1982), Arjantin (1978-1981), Şili (1983) gibi ülkelerde yaşanan krizlere dayalı olarak ortaya çıkan bu modeller öncülüğünü Krugman (1979) ve Flood ve Garber (1984)'in yaptıkları çalışmalarda ödemeler dengesi krizlerini açıklamaya yönelik araştırmaları ile başlamıştır. Aynı zamanda Spekülatif Atak Modelleri olarak adlandırılan Birinci Nesil Modeller sabit kur rejiminden kaynaklı döviz krizlerini, dövizdeki istikrarsızlığa ve uygulanan makro politikalar arasında tutarsızlığa bağlamaktadır³⁷.

Ödemeler dengesi krizlerinin oluşumunu açıklamaya yönelik ilk çalışma Krugman (1979)'a aittir. Buna göre standart bir döviz krizi kısaca aşağıda belirteceği şekilde oluşur. Bir ekonominin sabit döviz kuru izlediği varsayımı altında, kur

³⁶ Selda Altın. (2003). Türkiye Ekonomisinin Gelişimi Açısından Dış Kaynakların Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, s.s:6

³⁷ Burhan Doğan, Türkiye Ekonomisinde Kriz Öncü Göstergeleri ve İkiz Açık, 503 <http://jas-khazar.org/wp...TURKİYE-EKONOMİSİNDE-KRİZ-ONCU.pdf> (03.02.2010)

üzerinde oluşacak baskıların merkez bankasının döviz rezervlerini kullanarak döviz piyasasına müdahale etmesi zamanla, rezervlerin azalmaya başlamasına neden olacaktır. Belli bir süre sonra genelde döviz rezervlerinin tamamen erimesinden önce, ortaya çıkan spekülâtif hareketler merkez bankasının elinde bulunan en son rezervlerin de erimesine neden olacaktır. Bu durumda hükümet döviz kurunu geçerli düzeyden daha fazla sürdüremeyecek ve sonuç olarak kuru serbest dalgalanmaya bırakacak veya devalüasyon yapmak zorunda kalacaktır.³⁸

Bu modellerde, krizlerin ekonomi politikalarındaki temel dengesizlikler (para basarak finanse edilen bütçe açıkları gibi) ile döviz kurunu sabit tutma arasındaki tutarsızlıktan kaynaklandığı bilinmektedir. Bu tutarsızlık şayet Merkez Bankası yeterli rezerve sahipse giderilebilmektedir. Fakat bu rezervler yetersiz olmaya başladıkça spekülâtörler atağa geçip Merkez Bankasını zor duruma sokmaktadır³⁹

Birinci nesil kriz modelleri sabit döviz kuru rejimi uygulayan bir ülkede bütçe açığının finansmanı için uygulanan yanlış politikaların krize sebebiyet verdiğini açıklamaktadır. Bütçe açığının giderilmesi için para basma ya da iç borçlanma yoluna gidilmesi, para arzında bir artış meydana getirerek enflasyona kaynaklık edecek, ülkeden sermaye kaçışına neden olacak ve bir ödemeler dengesi krizinin ortaya çıkaracaktır. Ödemeler dengesi krizi ile mücadele etmek için ülkenin yeterli döviz rezervlerine sahip olması gerekir ki döviz rezervi açısından zengin olmayan bir ülke sabit kura daha fazla devam edemeyecek ve kuru dalgalanmaya bırakacaktır.

2.6.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri

İkinci nesil para kriz modelleri Obstfeld (1986), (1994) ve (1996) tarafından ortaya konmuş olup, birçok iktisatçının çalışma konusu olmuştur. Ancak, bu modellerde krizler için ortak bir çerçeve sunulmamakta ve hatta üçüncü nesil kriz modelleri ile birlikte ele alınabilmektedir. Bu modeller, politika yapıcının davranışı modele dâhil edildiğinden dolayı endojen politika modelleri olarak nitelendirilmektedir. Reel çıktıdaki azalma, buna bağlı olarak yüksek işsizlik vb. makroekonomik şoklara karşı politika yapıcının optimal olarak tepki verdiği, rasyonel karar birimlerinin (yatırımcıların) beklentileri ile makroekonomik koşullar

³⁸ Murat Doğanlar, Harun Bal ve Mehmet Özmen, Döviz Krizi Modelleri, Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1:254 <http://sosyalbilimler.cukurova.edu.tr/dergi/dosyalar/2007.16.1.410.pdf>

³⁹ Tolga Kabaş, 1990'lı Yıllarda Gerçekleşen Finansal Krizlerin Değerlendirilmesi ve Türkiye Üzerine Görüşler http://bandirma.balikesir.edu.tr/bildiriler/32_Tolga_Kabas.doc (01.02.2011)

arasındaki yüksek bağı nedeniyle kendi kendini besleyen spekülasyon saldırı beklentilerinin oluşabildiği, bu durum karşısında da politika yapıcının kayıp fonksiyonunu minimize etmeye çalışacağı bu modellerin temel önermesidir. Diğer bir ifadeyle, piyasadaki karar birimleri ile politika yapıcı arasındaki çift yönlü etkileşim (hükümetin uyguladığı politikaların sonuçları yatırımcıların beklentilerini etkilemekte ve aynı zamanda da yatırımcıların beklentileri politika yapıcının politika tercihini etkilemekte), hükümetin kayıp fonksiyonunda yer alan yapılacak ya da yapılmayacak olan devalüasyonun maliyetinin önem kazanmasına neden olmaktadır.⁴⁰

Obstfeld (1986,1994)'de geliştirilen bu modellerde, politikaların amaç ve hedefleri arasında yaşanan çelişkiler gerilim durumunda veya politik belirsizlik ortamında, iktisadi ajanların beklentilerinin, ekonomik sonuçları değiştirecek ölçüde önemli etkilerinin olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin para otoritelerin sabit kuru savunmayı taahhüt ettikleri, fakat herhangi bir olağanüstü koşullarda kuru dalgalanmaya bırakabilecekleri durumunu düşünelim. Bu politika belirsizliğine ilaveten, eğer kuru savunmanın maliyeti, iktisadi ajanların sabit kurun kaldırılacağına inandıkları durumda artıyorsa, o zaman döviz piyasaları kendi kendini yaratan beklentilere bağlı olacaktır.⁴¹

Sabit döviz kuru sistemi uygulanan bir ülkede politika yapıcının, ekonomide beklenmedik olumsuzluklar yaşanması karşısında döviz kurunu dalgalanmaya bırakacak olması yatırımcıların bu belirsizlik ortamında yatırım riskinin artacağını düşünerek yatırımların geri çekilmesine neden olacaktır.

İkinci nesil kriz modelleri, para krizlerini, makro iktisadi politikaların sürdürülebilirliği ile ilgili olarak aniden ortaya çıkan olumsuz beklentilerden beslenen bir olgu olarak ele almaktadır. Bu modele göre, piyasa aktörleri beklentilerini oluştururken, kendi davranışlarının iktisat politikası uygulamalarını etkilemeyeceğini varsayarlar. Bunun aksine, piyasa aktörlerinin beklentileri ile cari

⁴⁰İsmail Çeviş, Para Krizlerine Ampirik Bir Yaklaşım, SPK,Ankara,2005 <http://www.icevis.pau.edu.tr/ozetspk.doc> (17.08.2010)

⁴¹Gülsün Gürkan Yay, 1990'lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi <http://gulsunyay.com/portal/documents/files/yeniturkiye2.pdf> (22.09.2010)

dönemde ortaya çıkan sonuçlar arasındaki karşılıklı etkileşim, ikinci nesil modellerin hareket noktasını oluşturmaktadır⁴²

Makroekonomik koşullarda değişimi gözlemleyen spekülörleri, hükümetin uyguladığı politikaların sonuçları ilgilendirdiği gibi politika yapıcılarının tercihlerini de spekülörlerin beklentileri etkiler. Spekülatif saldırılar arttıkça sabit döviz kuru sisteminde kalmanın maliyeti de artacaktır. Bu nedenle piyasalar bu tür saldırı maliyetlerinin sabit döviz kuru sisteminden vazgeçileceğini algılar. Bu durumun devalüasyona yol açacağına inanılıyorsa, spekülatif saldırılar kendi kendini besleyen saldırı halini almış olacaktır.⁴³

Sabit kur sistemi uygulamak isteyen politika yapıcıları, bu sistemin sürdürülmesine devam ederek, yatırımcıların ekonominin geleceği ile ilgili olumsuz beklenti içine girmesine neden oluyorsa bu uygulamadan vazgeçmesi gerekir. Bu ise sabit kur sisteminin fayda sağlamak yerine ekonomiye zarar vermesine neden olacaktır. İkinci nesil kriz modellerinde bir taraftan politika yapıcının kararı yatırımcının beklentisini değiştirirken diğer yandan yatırımcıların beklentilerine göre politika yapıcı uygulamalarını değiştirir. Yani burada karşılıklı bir etkileşim söz konusu olmaktadır. Zaten yatırımcıyı bu tür beklenti içine iten davranış, politika yapıcının uygulamalarıdır.

2.6.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri

İkinci nesil para krizi modellerini de içine alabilen üçüncü nesil modeller Krugman (1997) ve (1998) tarafından ortaya atılmış olup, bu modellerde özellikle krizlerin bulaşma etkileri üzerinde durulmakta ve para krizleri ile bankacılık krizlerinin birlikte yaşandığı Asya 1997 krizi açıklık getirilmeye çalışılmaktadır.⁴⁴

Birinci ve ikinci-nesil modellerde çizilen tablolarla 1997–1998 yıllarında Asya ülkelerinde yaşanan kriz arasında güçlü bir bağlantı kurulamamaktadır. Kriz öncesinde söz konusu ülkelerin mali göstergeleri iyi olarak değerlendirilmiştir. Büyümedeki yavaşlama ve kapasite fazlasına ilişkin sinyallere karşın ülkelerin hiçbiri İngiltere'nin 5 yıl önce işsizlik ile döviz kuru istikrarı arasında yapmak

⁴² Ömer Yılmaz, Alaattin Kızıltan ve Vedat Kaya, İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:24, ss :91

⁴³ Burhan Doğan, Türkiye Ekonomisinde Öncü Kriz Göstergeleri ve İkiz Açık, s.503
<http://jas-khazar.org/wp...TURKIYE-EKONOMISINDE-KRIZ-ONCU.pdf> (03.02.2010)

⁴⁴ İsmail Çeviş, Para Analizlerine Ampirik Bir Yaklaşım, SPK Yayınları, Ankara, 2005, s.s 20
<http://www.icevis.pau.edu.tr/ozetspk.doc> (17.08.2010)

zorunda olduğu tercihle karşı karşıya kalmamıştır. Bu krizde başka faktörlerin rol oynadığı açıktır. Öyleyse, gerek yaşanan krizi anlamak, gerekse gelecekte yaşanabilecek benzer krizlere karşı uyarılarda bulunmak açısından üçüncü-nesil bir kriz modeline gerek duyulmaktadır.⁴⁵

Sermaye akımlarının serbest olduğu bir ekonomide, hükümet bankaların ya da şirketlerin yurtdışından aldıkları borçlara, doğrudan ya da dolaylı şekilde garanti verir. Ancak hükümetin, finansal birimleri kontrol etme yetersizliği sonucu, ciddi ahlaki tehlike problemleri ortaya çıkar. Finansal piyasaların giderek birbirine eklemlendiği günümüz dünyasında herhangi bir ülkenin finans piyasasında meydana gelen bir krizin bir başka yerde makroekonomik temellerle açıklanamayan bir krizi başlatabilmesi gerçeğinden hareket eden bu modellerde, hükümetlerin ahlaki tehlikeye yol açan politikaları krizi yaratan temel faktör olarak ele alınmaktadır.⁴⁶

Krugman'a göre Doğu Asya'daki finans kuruluşları üretken kesimdeki şirketlere kredi verirken hükümetlerin geri ödeme garantisi nedeniyle, eksik değerlendirme yapmışlar ve yanlış krediler vermişlerdir. Aynı zamanda Türkiye'de 1994 ve 2001'de meydana gelen para krizleri öncesi de bu garantilerin verildiği ve dışarıdan borçlananların benzer davranışlar sergilediği bilinmektedir. Söz konusu firmalar aşırı riske girmişler, risk değerlendirmesini tam yapamamışlardır. Bu nedenle sadece beklenen karı yüksek olan alanlarda yatırım yapma eğiliminde bulunmuşlardır. Yanlış kredi dağılımı nedeniyle gelecekteki riskler öngörülemediğinden, reel varlık fiyatları temel ekonomik değişkenlerin kabul edemeyeceği kadar fazla yükselmiş, aşırı yatırım ve aynı alanda yatırımın tekrarlanması nedeniyle yatırım oransızlıklarına yol açtığı gözlenmiştir. Bununla beraber üçüncü nesil para krizi teorisi de denilen bu analizde, belirli alanlardaki yatırım patlaması (emlak piyasası gibi) parasal kuruluşlara verilen hükümetin geri ödeme garantisinin geçerli olduğu sürece sürdürülebileceği söz konusu garantinin

⁴⁵ Burçin Hacıhasanoğlu. (2005). Meksika 1994 ve Arjantin 2001-2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye İçin Önemi, Ankara .

⁴⁶ Zeynep Karaçor ve Volkan Alptekin, Finansal Krizlerin Önceden Tahmin Edilmesi Yoluyla Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 2.237-256 <http://www2.bayaredu.tr/tyonetimekonomi/dergi/pdf/CI3S2006/ZKVA.pdf> (09.03.2010)

geçerliliğini kaybetmesinin reel varlığın fiyatlarını düşürüp parasal krize yol açacağı anlaşılmaktadır.⁴⁷

Ekonomik krizleri açıklamaya yönelik olarak geliştirilen bu yaklaşımların ardından, bir ekonomik kriz durumunda krizden çıkış konusunda yol gösteren ve sonrasında ekonomide dengelerin yeniden kurulması için geliştirilen ekonomik istikrar programları geliştirilmiş ve ekonomik krizleri açıklamaya yönelik olarak geliştirilen bu yaklaşımlar ekonomik krizlerin oluşumu konusunda bizi aydınlatırken, diğer yandan yaşanan krizin atlatılması ve kriz sonrası dönemde bozulan dengelerin yeniden sağlanması konusunda uygulanan önlemler vardır ki bunlar istikrar programları olarak adlandırılmaktadır.

2.7. EKONOMİK İSTİKRAR PROGRAMLARI

Tanım olarak istikrar “düzenle sürme” demektir. İstikrar devamlı olarak aynı şeyleri yapmak demek değildir. İstikrar, değişen amaçlara ve büyüyen hedeflere ulaşmak için gerekli çaba ve gayretlerin tekrarlanması demektir. Globalleşen ve hatta “düzleşerek globalleşen dünyada” hedeflere ulaşmak ancak istikrarlı gayretlerle mümkündür.⁴⁸

Sözlük anlamı olarak, ‘ aynı biçimde sürme, karalılık, yerleşme, denge’ anlamlarını içeren istikrar, mümkün olduğunca düz ve öngörülebilir bir makroekonomik performansın gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Ekonomik istikrardan bahsedebilmek için fiyatlar genel seviyesi, istihdam oranı, üretim düzeyi ve ödemeler bilançosu dengesi gibi bazı ekonomik göstergelerde büyük sapmaların olmaması veya kabul edilebilir değişimlerin varlığı gerekmektedir. Ekonomik istikrar kavramı ile başlangıçta istihdamın ve fiyat istikrarının sağlanması ve böylelikle iç istikrarın gerçekleştirilmesine yönelik çabalar anlaşılmıştır. Ancak ülkelerarası ekonomik ilişkilerin gelişmesi ve bu ekonomik ilişkilerin iç istikrar durumunu etkilemesi ülkeleri dış istikrarını sağlama çabasına yöneltmiştir. Dış istikrarın sağlanması için ödemeler bilançosu ve döviz kurunda istikrarın sağlanması gerekmektedir.⁴⁹

⁴⁷ Mehmet Şişman, Parasal Kriz Teorileri ve Gelişmekte Olan Ülkeler, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 2006,s.s 20

⁴⁸ Ali Beba. İstikrar. Referans, 13.12.2006

⁴⁹ Ekonomik İstikrar Tedbirleri ve IMF Ekonomik İstikrar Programı, www.tezsitesi.com

İstikrar programları ise, ekonomik kriz yaşayan ülkelerde krizin atlatılması ve ekonominin yeniden dengeye getirilmesi sürecinde uygulanan bir dizi önlemler paketidir. Bu programlar ekonomik dengeyi kurmada faydalanılan mucizevî araçlar değildirler ve literatürde kabul gören sıkı maliye ve sıkı para politikası temeline dayanmaktadır. Bununla birlikte, programlar içerdikleri politikaların özelliklerine göre farklılaşmaktadırlar. Örneğin, Ortodoks programlar genel hatlarıyla sıkı maliye ve sıkı para politikalarından, heterodoks programlar da fiyat ve ücret kontrollerinden oluşmaktadır. Bu politikalara ek olarak, ekonomik dengesizliğin giderilmesi sürecinde, enflasyonist beklentileri kırmak için önceden ne olacakları belli olan temel parametrelerden, yani nominal çıpalardan yararlanılmaktadır.⁵⁰

Ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik olarak uygulanan istikrar programları, gelişmekte olan ülkelerde ödemeler dengesi açığı ve enflasyon oranını düşürmek veya her ikisini de gerçekleştirmek amacıyla kullanılabilir.⁵¹

2.7.1. Ortodoks İstikrar Programları

Gelişmekte olan ülkelerde, enflasyonu önlemek amacıyla sıkı para ve maliye politikalarından oluşan bir programdır. Bu programlar ekonomide; nihai talep düzeyini kontrol altına almaya çalışarak talep düzeyini azaltmak istemektedir. Talebin azalması yönünde politikalar uygulayarak enflasyon artışını önlemek istemiştir.⁵²

Fiyat dengesinin sağlanması, yani enflasyonun düşürülmesi konusunda ortodoks programlar, sıkı maliye politikası, sıkı para politikası ve ticaretin serbestleştirilmesi ile sabit kur politikasından oluşmaktadır. Kamu harcamalarının azaltılması, gelirlerin artırılması, para arzının daraltılması ve ticaret engellerinin kaldırılması gibi politikalar ortodoks politikalarlardır. Sıkı maliye ve para

⁵⁰ Bahçeci, S. (2005). Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi. DPT Uzmanlık Tezi, Ankara, s.s.5
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/bahcecis/istikra2.pdf> (06.09.2010)

⁵¹ R.W.Clem ve S. Weimtraub. (1981). Economic Stabilization In Developing Countries, Washington:The Brookings Institution

⁵² Zuhul Kınaytürk,(2006) 1990 Yılından Sonra Yaşanan Ekonomik Krizlerin Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Üzerindeki Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,Isparta,s.s.26

politikalarının ekonomide daralma yaratmasıyla fazla talebin ve böylece enflasyonun düşmesi beklenir.⁵³

Kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha yüksek olması durumunda, bütçe açığının finansmanında emisyonu başvurulması para arzını artırarak enflasyona neden olacaktır. Bu nedenle kamu harcamalarını azaltarak, kamu gelirlerini artırma yoluna gidilmelidir. Kamu gelirlerini artırmak amacıyla vergilerin artırılması hane halkının gelirinde düşüşe yol açarak talebin kısılmasını sağlayacaktır.

Ortodoks istikrar politikalarında ödemeler dengesini düzeltmek ve enflasyonu düşürmek amaçlarını gerçekleştirebilmek için genellikle şu araçlar kullanılmaktadır:⁵⁴

a)Para arzının kontrolü (Sıkı Para Politikası)

b)Kamu açıklarının azaltılması

c)□Döviz kurunun devalüasyonu

d)□Fiyatların serbest bırakılması

e)□Sübvansiyonların kaldırılması

a. Sıkı Para Politikası: Para arzı artış hızının düşürülmesi hem yurt içi enflasyon hedefini düşürecek hem de toplam talebi azaltacaktır. Ekonomide toplam banka kredilerinin azaltılması hedeflenir. Piyasa faiz oranlarının artırılması ile tasarruflar teşvik edilecek, sermaye kaçıışı engellenecek ve banka kredilerinin azalması sonucu kredilerin daha rasyonel kullanılması sağlanacaktır. Ayrıca yüksek faiz uygulamaları ve kredilerin rasyonel kullanılması nedeniyle düşük verimli yatırımlar caydırılarak daha verimli yatırımlara daha çok kaynak transfer edilerek toplam yatırımların verimliliği ve etkinliği artırılacaktır.

b. Kamu Harcamalarını Azaltıcı ve Kamu Gelirlerini Artırıcı Önlemler: Kamu harcamaları toplam talebin bir parçasıdır ve çoğu zaman para yaratılarak finanse edildiğinden, para yaratma fiyatlar genel düzeyini artırır. Bu nedenle ortodoks istikrar politikalarında bütçe açıklarının para yaratılarak finansmanı yerine sermaye piyasalarından finanse edilmesi ve mümkün ise bütçe açıklarının dış borçlanma ile finanse edilecek boyutlara indirilmesi hedeflenir. Vergilerin artırılması, sübvansiyonların azaltılması, kamu kesimince üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının artırılması kamu gelirlerini artırıcı önlemlerdir. Kamu gelirlerini artırmak hem

⁵³ Sema Bahçeci (2005).Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları:Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi. Ankara, DPT Uzmanlık Tezi s.s 5

⁵⁴ İlker Parasız. (1995). Kriz Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa,s.s.29

toplam talebi azaltacak hem de kamu kesimi borçlanma gereğini azaltacaktır. Ortodoks istikrar politikalarında, genellikle vergi sisteminde, vergi çarpıklıklarına neden olduğu için dolaylı vergiler yerine dolaysız vergilere ağırlık verilmesi gerektiği savunulsa da, amaç kısa dönemde talebin daraltılması olduğundan ve dolaylı vergiler daha hızlı toplanabildiğinden dolaylı vergiler arttırılır.

c. Döviz Kurunun Devalüasyonu: Cari işlem açıkları yerli paranın aşırı değerli tutulmasının sonucudur. Bu nedenle açıkların kapatılması için yerli paranın değerinin düşürülmesi gerekmektedir. Alınacak devalüasyon önlemi, ihraç ürünlerinin fiyatlarının düşmesine yol açarak ihracatı artırırken, ithalatı pahalılaştırarak ithal talebini düşüreceği için hem cari işlemler açığını hem de yurt içi görelî fiyatlarla satın alma gücünü düşürerek toplam talebi azaltacaktır.

d. Fiyat Kontrollerinin Kaldırılması ve Ücret Kontrolleri: Fiyat çarpıklıklarının giderilmesi için gerekli düzenlemeleri içeren fiyat kontrollerinin kaldırılmasının amacı, sübvansiyonları azaltmak, özel ve kamu kesimindeki firmaların daha etkin çalışmalarını sağlamaktır. Reel ücretlerin azaltılması ile toplam talep baskısı ve üretim maliyetleri azalacaktır. Böylece ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin uluslararası pazarda rekabet gücü artacaktır. Ayrıca ücret kontrolleri sonucu reel ücretlerin düşmesi satın alma gücünü azaltacağından bir yandan ithal talebi, diğer yandan yurt içi talebi azalacaktır. Yurt içi mal talebinin azalması da ihraç edilir mal miktarını arttıracaktır.

Ödemeler bilânçosunda oluşan açıkların kapatılmasını öngören Ortodoks politikalar, devalüasyonu şart olarak görmektedir. Çünkü yapılan devalüasyonla birlikte ihraç malları ucuzlayacak ithal malları pahalılaşacaktır. Ucuzlayan ihraç mallarına olana talebin artması ülkeye döviz girişini artırırken, pahalılaşan ithal malları ise yabancı mallara olan talebin düşmesine neden olarak döviz çıkışını azaltacaktır.

Ekonomik krizle mücadele için uygulanan Heteredoks ve Ortodoks politikaların yanı sıra Ortodoks Politikalara göre hazırlanan ve ülkenin dış ekonomik dengesini sağlamak için; para politikası, maliye politikası ve kur politikalarını öngörmekte olan IMF tipi istikrar programları, neoklasik ve monetarist yaklaşımla

hazırlanmaktadır. IMF'nin gelişmekte olan ÷lkelerde baş g÷steren ekonomik istikrarsızlığı gidermek için birtakım önlemleri şart koşmaktadır,⁵⁵

- D÷viz kurunun aşırı değerlenmesinin önlenmesi,
- Yurtiçi talebin kısılması,
- Ekonominin dışa açık bir yapıya kavuşturulması,
- Yasal kurumsal serbestleşmenin sağlanması,
- Özelleştirme uygulamalarının yapılması,
- Fiziki sermaye yatırımlarının yapılması,
- Altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi,
- Vergi sisteminin basitleştirilmesi ki bununla toplanan vergi miktarının artırılması hedeflenmektedir.

IMF tipi istikrar programları ortodoks politikalarla benzerlik göstermektedir. IMF, ödemeler dengesindeki açıkların giderilmesi için yapılacak olan bir devalüasyonla, ihracat gelirlerinden elde edilecek olan döviz gelirlerini artırmak ister. Yine kamu açıklarının giderilmesi noktasında emisyonla başvurularak para arzının artması ile oluşabilecek bir enflasyonu önlemek için sıkı para politikası uygulamasını gerektirir. Bununla beraber kamu kesimi açıklarını kapatmak için emisyonun önüne geçilerek, bu açıkların, kamu harcamalarının kısılarak ve vergi sisteminde yapılacak iyileştirmelerle vergi gelirlerinin artırılması yoluyla kapatılması için etkin bir maliye politikası da uygulanmasını şart olarak görmektedir. Tabi kamu gelirlerinin artırılması için uygulanan bazı destekleme politikalarından vazgeçilmesi gerekmektedir.

2.7.2. Heterodoks İstikrar Programları

Heterodoks istikrar programları yüksek kronik enflasyonun yaşandığı ÷lkelerde enflasyonu hızlı ve kalıcı bir biçimde düşürmek amacıyla uygulanır. Heterodoks istikrar programları geleneksel maliye ve para politikaları yanında ücret ve fiyat kontrollerini içeren gelir politikasından oluşmaktadır.⁵⁶

⁵⁵ Hidayet Ünlü Keskin. (2004). Ekonomik Krizlerde Küresel Güçler: 2001 Türkiye Ekonomik Krizi. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, s.s: 55-56

⁵⁶ Zuhul Kınaytürk. (2006).1990 Yılından Sonra Yaşanan Ekonomik Krizlerin Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Üzerindeki Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, s.s27

Ödemeler bilançosu açıklarını kapatmayı amaçlayan ve bu nedenle devalüasyon öngören geleneksel istikrar programlarından (ortodoks politikalar) farklı olarak bu programın amacı, üretim ve istihdam düzeyinde bir gerileme yaratmadan enflasyonu kısa bir sürede ve ani olarak aşağıya çekmektir.⁵⁷

Heterodoks istikrar politikalarının asıl amacı, kronikleşen yüksek enflasyonu kısa dönemde makul düzeye düşürmek ve bunun sürekliliğini sağlamaktır. Böyle bir politika Ortodoks programın sıkı para, maliye ve sabit kur politikaları ile geçici fiyat ve ücret kontrolleri bütçe açıklarının kapatılması amacıyla kamu kesiminin disipline sokulması ve bütün bunların tamamlayıcı olarak parasal reform uygulamalarını içerir. Fiyatların dondurulması olan bu kontroller, yüksek enflasyonu hızlı bir şekilde aşağıya çekmek ve işsizlik maliyetlerinin azaltılması için kullanılan araçlardır. Amaçlara ulaşıldıkça bu kontroller kademeli olarak kaldırılır ve politikalara ortodoks yöntemlerle devam edilir.⁵⁸

Ekonomide kronikleşen yüksek oranlı enflasyonun varlığı durumunda ilk yapılacak olan enflasyonu istenen seviyeye düşürmektir ama tam olarak başarıyı yakalamak için bu seviyenin istikrarını korumak çok daha önemlidir. Aksi halde uygulanan politikadan istenen sonuç alınamayacaktır. Zaten uygulanan politika her ne olursa olsun hane halkının bu programın iyi bir sonuç vereceğine güvenmesi çok önemlidir. Bu inandırıcılık ancak düşük ve istikrara kavuşmuş bir enflasyon oranı ile mümkündür.

Heterodoks programların temelde üç dayanağı vardır.⁵⁹

a)Fiyat ve Ücret Kontrolleri: Hiperenflasyon ortamında iktisadi birimler, gelecekte gerçekleşecek enflasyon oranının geçmiş dönemde oluşan enflasyon oranına eşit olacağını düşünmektedirler. Dahası gelecek dönem enflasyon oranının daha da yüksek olacağını beklentisi içine girebilirler. Bu şartlar altında enflasyon oranı yükselerek toplumda enflasyonla ilgili olumsuz bir hava yaratarak politikalara ve önlemlere kuşku ile bakmalarına neden olacaktır.⁶⁰

Fiyatların dondurulması bir ekonomide üretimde daralma ve karaborsaya sebebiyet vermektedir. Ancak heteredoks politika yandaşlarına göre ortaya çıkan bu

⁵⁷ M.Fatih Cin, Bilge Köksel Yalçın ve M.Kemal Doğru.(2001) Heterodoks Politikalar Işığında Türkiye’de Uygulanmakta Olan İstikrar Programı ve Bir Değerlendirme. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, s.s 1

⁵⁸ Emine Fırat ,(2006). Ekonomik Krizler ve İstikrar Paketleri Türkiye Uygulaması. Doktora Tezi.Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ,Konya s.s 58

⁵⁹ M.İlker Parasız. (1995). Kriz Ekonomisi. Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa. s.s: 40

⁶⁰ M.İlker Parasız. (1995). Kriz Ekonomisi. Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa. s.s: 40

durum, sıkı para politikası ve talep yönetimi politikalarının uygulanmasıyla oluşabilecek üretim ve istihdam kayıplarından daha az bir etkiye yol açacaktır. Heterodoks programın daha az işsizliğe neden olması bu programın bir avantajıdır. Bir ekonomide fiyat kontrolü uygulamasına gidilmesi, kısa ve uzun dönemde nispi fiyatların olumsuz yönde değişmesine sebebiyet verecektir. Bu ise piyasa mekanizmasının optimum işleyişini engelleyecek ve kaynak dağılımının etkinliğini sarsacaktır. Bir heterodoks politika aracı olarak fiyat kontrollerinin uygulamaya konulduğu ve kaynakların optimum dağılımının bozulmasını kaçınılmaz kıldığı, enflasyon oranlarının üç dört haneli rakamlara ulaştığı bir ekonomik ortamda zaten kaynak dağılımının etkinliğinden bahsetmek mümkün değildir. Hiperenflasyon devam ettiği sürece yapısal reform ve düzenlemelerden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Fiyat ve ücretler dondurulması hiperenflasyona kaynaklık eden nedenlerin ortadan kaldırılmasını sağlayacak ve ekonomik sorunlara karşı koyma fırsatı verecektir. Ancak bu kontrollerin gevşetilmesi ya da tam olarak terk edilmesi problem oluşturmaktadır. Kontrollerin gevşetilmesi baskı altına alınan talebi tetiklemekte ve enflasyon oranının artırmakla tekrar yüksek ve kontrol edilemez enflasyona neden olacaktır.⁶¹

b)Bütçe Disiplini: Heterodoks şok politikaları sıkı maliye politikasını gerektirir. Sıkı maliye politikası ve bütçe disiplini heterodoks politikaların kaçınılmaz politikasıdır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde sıkı maliye politikalarının uygulanması konusunda sıkıntı söz konusudur. Çünkü ekonomik koşulların elverişli olduğu dönemlerde, hükümete karşı harcamalarını artırması konusunda şiddetli baskılar olacaktır.

c)Sabit Döviz Kuru Politikası: Heterodoks şok politikalarında, istikrar politikalarının ilk aşamasında fiyat ve ücretlerin zorla dondurulması döviz kurlarını otomatik olarak sabitleştirmektedir. Çıpa politikası da denilen bu bir politikanın gerisinde döviz kurlarında oluşabilecek değer kayıpları yönündeki bekleyişlere engel olmak yatmaktadır. Bu politika diğer politikalarla desteklenmedikçe, sabitleştirilen kurlar bir süre sonra yeniden hareketlenecektir.⁶²

⁶¹ M. Fatih Cin, Bilge Köksel Yalçın ve M.Kemal Doğru. (2001) Heterodoks Politikalar Işığında Türkiye' de Uygulanmakta Olan İstikrar Programı ve Bir Değerlendirme. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

⁶² M.İlker Parasız. (1995). Kriz Ekonomisi. Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, s.s: 41

Döviz kurunun hangi seviyede sabitleneceğine karar verilirken, temel mallara yönelik sübvansiyonların azaltılması gerektiğini öngören hükümet harcamalarındaki azalma da dikkate alınmalıdır. Programın muhtemel sonuçlarından birisi de fiyat endeksinde meydana gelebilecek bir kerelik bir artıştır ki bu artış ücretlerdeki artışla telafi edilmeli ve sonrasında devalüasyon yapılmalıdır. Devalüasyonla fiyat ve ücretlerdeki artışın sabit olması gerekir. Programın başarıya ulaşabilmesi için fiyat düzeyine göre endekslenen ücretlerin, fiyat ve ücretlerde meydana gelen bir defalık artıştan sonra endekslenmesi işlemine bir süre ara verilmesi gereklidir ki bunun sağlanmaması durumunda fiyat istikrarı sağlanırken nominal ücretler artmaya devam edecek ve enflasyon tekrar körüklenecektir.⁶³

⁶³ D. Patinkin. (1993). “Israel’s Stbilization Program of 1985,Or Some Simle Truths of Monetary Theroy” , Journ of Economic Perspectives, s.s.117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. MATERYAL

“1980 Sonrası Türkiye’de Ekonomik Krizler ve İstikrar Programları” isimli tez çalışmasında birçok kitaptan yararlanılmış, bu konuda daha önce yazılmış tezlerden farklı dergilerde yazılan makaleler ve elektronik kaynaklar taranarak konu ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Çalışmaya eklenen tablo ve şekiller TUIK, DPT, TCMB gibi kurumlardan derlenen veriler yardımıyla oluşturulmuştur.

3.2. YÖNTEM

Çalışmada 1980 sonrası Türkiye ekonomisi tarihsel açıdan incelenmeye çalışılacaktır. Türkiye ekonomisi 1980 sonrası dönemde, alt dönemlere ayrılarak analiz edilecektir. Çünkü krizlerin oluşumunda bir önceki dönemin şartları etkili olmaktadır. Krizlerle mücadelede de mevcut durum önemli olmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. 1980 VE SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE EKONOMİSİ

4.1.1. 24 Ocak 1980 Kararlarına Ortam Hazırlayan Gelişmeler

1980’li yıllara kadar Keynesyen teori ve politikalarla yönetilen Türkiye ekonomisi için ekonominin kendiliğinden dengeye gelemeyeceği savunulmuş ve optimal büyüme kaynağı gelir ve harcamalara bağlanmıştır.1974 yılında yaşanan Petrol Krizi ile dünyada stagflasyonist bunalımın yaşanması Keynesyen iktisadın sonunu getirmiş, yaşanan bunalımın ardından düşünceler değişmeye başlayarak ekonomiye devlet müdahalesinin azaltılması görüşü yaygınlaşmış ve parasal değişkenlere önem veren monetarist düşünceler ekonomiye hakim olmaya başlamıştır.¹

1980 öncesinde yaşanan bu ağır bunalıma kaynaklık eden pek çok faktör bulunmakla birlikte bunların en önemlisinin yanlış sanayileşme politikaları olduğu görülmektedir. 1980 yılına kadar ithal ikameci sanayileşme politikası uygulayan Türkiye ekonomisi için, dayanıklı tüketim mallarının ikamesinden sonra ithalattın büyük kısmını oluşturan ara ve yatırım malları ikamesine geldiğinde ekonominin döviz talebini artırmıştır. Ülkenin ekonomik yapısı ara ve yatırım mallarını üretebilecek bir yapıda olmayıp, üretim için bu malları ithal etmek zorundadır. İthalatının önemli bir kısmını teşkil eden Türkiye ekonomisinin döviz sıkıntısı çektiği dönemlerde ara ve yatırım malı ithal etme zorunluluğu sekteye uğramış ve üretimde düşüşler yaşanmıştır.²

İzlenen ithal ikameci sanayileşme politikası gereği üretilen malların ihraç edilememesi bu mallara yurtdışından talebini engellemiş ve üretilen mallara

¹ Abdulkadir Buluş. Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temeller. Tablet Yayınevi, Konya, s.s:66-67

² Ömer Eroğlu. Türkiye Ekonomisi. Bilim Kitabevi, Isparta, s.s:307

sadece yurt içinden talep sağlanarak tüketim malları sanayisi yaşatılmaya çalışılmıştır. Böyle bir durumun varlığı tüketimi sürekli uyararak tasarruf oranının azalmasına neden olmuştur. Tasarruf düzeyinin oldukça düşük olduğu ekonomide kamu gelirlerini artırmak mümkün olmazken kamu harcamaları gittikçe artan bir seyir izlemiş ve bütçe açıkları oldukça yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bu olumsuz koşullar altında bütçe açıklarının finansmanı için nihai borç merci Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmuş, emisyon hacmi artmış ve enflasyon tetiklenmiştir.⁶⁶

Özellikle 1973 yılında yaşanan petrol krizi ve enflasyon oranların tüm dünya genelinde yükselişe geçmesi Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Krizin etkisiyle dört kat artan petrol fiyatları petrol ithalatçısı Türkiye'nin döviz rezervlerini eriterek ödemeler dengesi açıklarını artırmış ve Türkiye'nin gerek özel gerekse resmi kaynaklar bazında dış borcunun artmasına neden olmuştur. 1973 yılında 131 milyon dolar olan dış borç bir sonraki yıl 359 milyon dolara yükselmiştir. Bu dış borç artışında 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı da önemli rol oynamıştır.⁶⁷

1974-1980 öncesi krizde sabit döviz kuru politikası ihracatı durdurma noktasına getirmiş, döviz yokluğu nedeniyle ithalat ve üretim de durmuş, kriz giderek derinleşmiştir. Sıkı fiyat kontrolleri, döviz ve temel mallardaki tahsis uygulamalarıyla, kamu mal ve hizmetlerindeki sürekli zamlar ve toplu iş sözleşmeleri ve destekleme fiyatlarındaki olağanüstü artışlarla kamu finansman dengeleri de alt-üst olmuş, enflasyon hızla yükselmiştir. Türkiye bu dönemde dış borç yükümlülüklerini yerine getirememiş, dış kredi kuruluşları ile olan ilişkileri bozmuş, kısmi moratoryum ilan edilmiştir.⁶⁸

Türkiye'nin ticaret hadleri 1973-1974 dönemindeki ilk petrol krizinden sonra kötüleşmiştir. Bu kötüleşme, ödemeler dengesi üzerinde büyük bir yük yaratmış, bu ilave yük kısa vadeli borçlanmalarla telafi edilmeye çalışılmıştır. 1977'den sonra, ithalatın gereken zamanda ve oranda gerçekleşmemesi üzerine işgücü piyasasında da sorunlar baş göstermiş ve arz yönünde önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Talep yönünden bakıldığında ise genişlemeci maliye politikası korunmuştur. Toplam talep ve arz arasındaki dengesizlikler zaten artmakta olan enflasyonu olumsuz yönde etkilemiştir. Krizi aşmak için alınan tedbirlerin yetersizliği ve 1979'daki ikinci petrol

⁶⁶ Mustafa Sönmez. Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı. ATO Yayınları s:s:127-129

⁶⁷ Selda Altın.(2003).Türkiye Ekonomisinin Gelişimi Açısından Dış Kaynakların Değerlendirilmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Isparta., s.s:90

⁶⁸ Kamu Finansal Açıkları Sorunu ve Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma İhtiyacı. www.ekodialog.com

krizi krizin boyutlarını daha da artırmıştır. Düşük yurtiçi tasarruf ve ağır aksak ilerleyen yatırım ortamında çözümlenememiş olan 1977–1979 ödemeler dengesi krizine çare olması amacıyla Türkiye’de ticarete liberalleşme süreci başlatılmıştır.⁶⁹

Türk ekonomisinin 1974’ten beri devam eden ödemeler dengesi krizi 1977’ye kadar çeşitli uygulamalarla bir süre ertelenmiş 1980’e gelindiğinde mevcut politikalarla krizden çıkmanın mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Ekonominin çöküş noktasına gelmesi ve ithal ikameci politikalar altında gelişen sanayinin tıkanması “24 Ocak istikrar tedbirleri” olarak iktisadi literatüre damgasını vuran aynı zamanda uluslar arası mali kuruluşların “yapısal uyum” adını verdikleri uygulamayı da içeren bir paket programın Türk ekonomisine uyarlanmasını gündeme getirmiştir.⁷⁰

4.2. 24 OCAK 1980 KARARLARI

4.2.1. 24 Ocak 1980 Kararlarının İçeriği

24 Ocak 1980 ekonomik istikrar tedbirleriyle birlikte Türkiye yeni bir döneme girmiştir. Bu tedbirlerle, kısa vadede temel makroekonomik istikrarsızlıkların giderilmesi, örneğin enflasyonun kontrol altına alınması, ödemeler bilânçosu sorunlarının giderilmesi, uzun vade de ise Türkiye ekonomisinde temel yapısal dönüşümü gerçekleştirmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla dışa kapalı- ithal ikamesine dönük sanayileşme stratejisi terk edilerek, dışa açık ihracata yönelik strateji benimsenmiştir. Böylece dış ticaretin önündeki engeller kaldırılırken ekonomide fiyat yapısının sadece yurt içinde değil yurt dışı piyasalar yoluyla belirlenmesi sağlanmıştır. Dolayısıyla 1980 sonrasında Türkiye ekonomisi dışa açık fiyat mekanizmasının yol göstericiliğinde kaynak tahsisi yapan liberal bir yapıya kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede ithalat kısıtlamaları kaldırılmış, mal piyasalarında fiyat kontrolleri terk edilmiş, para piyasalarında faiz oranı ve döviz kuru aşamalı olarak serbest bırakılmıştır. Bu süreç Türkiye’de liberalizasyonun da başlangıcı olmuştur.⁷¹

⁶⁹ Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri.TCMB Yayınları.2002. s.s:5

⁷⁰ Zekeriya Mızırak.(1995). Türkiye’nin Dış Ticaretinde 1980 Sonrası Dönemde Meydana Gelen Yapısal Değişimin Ekonometrik Analizi (1973-1992). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Konya s.s:18

⁷¹ Fatih Mangır. Finansal Deregülasyonun (1989-2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri:Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri 463
<http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/.../FATİH%20MANGIR/MANGIR%20Fatih.pdf>

24 Ocak Kararlarının içeriği kısaca şöyledir:⁷²

- Türk Lirası yüzde 33 devalüe edilerek bir doların değeri 47,8 TL'den 71,4 TL'ye yükseltilmiştir.
- Liberal piyasa düzenine geçilmesi devletin fiyatlara müdahalesini önlemek amacıyla "Fiyat Kontrol Komitesi" kaldırılmış ve KİT ürünlerine önemli zamlar yapılmıştır. KİT'lerin daha bağımsız bir yapıya kavuşmaları ve ürünlerinin fiyatlarını piyasa koşullarına göre belirleme yetkisine kavuşmaları ilkesi benimsenmiştir. Ayrıca KİT'lerin özelleştirilmesi esası benimsenmiştir.
- Para ve kredi hacminde enflasyonun altında artış olması öngörülmüştür.
- Faizlerin serbest bırakılması ve pozitif reel faiz uygulamasına geçilmesi kararlaştırılmıştır.
- IMF, Dünya Bankası ve diğer yabancı kuruluşlara ait bütün kamu dış borçları ertelenmiş ve yeni kredi olanakları sağlanmıştır. Para ve kredi hacminin ve Türkiye genelinde ücretlerin enflasyonun altında gelişme göstermesi esası benimsenmiştir.
- Tarıma verilen sübvansiyonlar daraltılmıştır. Bu amaçla, gübre fiyatına yapılan destek büyük ölçüde kaldırılmış, taban fiyat politikası kapsamındaki ürün sayısı azaltılmış ve bu ürünlerin taban fiyatlarının enflasyonun altında bir gelişme göstermesi esası benimsenmiştir.
- Dış ticarete liberalleşme ilkesi benimsenmiş; ithalat kolaylaştırılırken ihracatı teşvik edici önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla, ithalatta kotaların kaldırılması ve gümrük vergilerinin aşağı çekilmesi kabul edilmiştir.
- İhracatı teşvik etmek için ise bazı ürünlerin ihracatında yüzde 5–20 oranında vergi iadesi esası benimsenmiştir. Ayrıca Döviz Çevrilebilir Mevduat (DÇM) uygulamasına tamamen son verilmiştir.
- Yabancı sermayeyi teşvik edici düzenlemeler getirilmiş ve "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kurulu" oluşturulmuştur.
- Serbest kambiyo rejimi benimsenmiş ve döviz fiyatlandırılmasında sabit kur sisteminden esnek kur sistemine geçilmesi kararlaştırılmıştır.

⁷² Mustafa Çevik. (2006). Anti-Enflasyonist İstikrar Politikaları ve 1980 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisi Analizi: Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Politikaları. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Muğla, s.s66-67

4.2.2. 24 OCAK 1980 Kararlarının Genel Değerlendirmesi

Kimilerine göre, 1980 sonrasında Türkiye ekonomisi büyük bir atılım gerçekleştirmiş ve liberalleşmenin sağladığı avantajlarla neredeyse çağ atlamıştır. Kimilerine göre ise, Türkiye ekonomisi 1980 sonrasında uygulanan ekonomi politikaları nedeniyle rayından çıkmış ve ekonominin yapısında düzeltilmesi güç bozukluklar meydana getirmiştir.⁷³

1980'den sonra uygulanan istikrar programının "en başarılı" olduğu alan ihracattır. İhracatın teşviki amacıyla ihracat kredilerine uygulanan faizlerin düşük tutulması, ihracata dönük mallar için kullanılan girdilerin ucuzlatılması, ihracata yapılan vergi iade oranlarının yükseltilmesi ihracatı özendirirken, iç talebin kısılarak başta işçi kesimi olmak üzere, dar gelirli toplum kesimleri aleyhine olarak gelir dağılımının bozulmasıyla daha önce iç pazara dönük olarak üretilmiş malların dış pazara yöneltilmesi ve esnek kur sistemiyle TL'nin dış değerinin sürekli düşürülmesi Türkiye ihracatının üç kat artmasını sağlamıştır. Diğer taraftan petrol fiyatlarının artışıyla gelirleri artan Ortadoğu Ülkelerinin, Türk ürünlerine daha fazla ilgi göstermesiyle Türkiye 1980 öncesinde ihracatın çoğunu OECD ülkelerine yöneltirken 1982 yılında Orta Doğu Ülkelerine dönük ihracat, toplam ihracatın %48'i gibi yüksek bir orana ulaşmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye, ihracatını yeni kapasiteler yaratarak değil, kurulu kapasiteyi kullanarak, bir kısım atıl kapasiteyi harekete geçirerek sağlarken eskiden kayıtlara geçmeyen, kaçak ihracatın da 1980 sonrasında uygulanan döviz kuru sayesinde resmiyet kazanarak kayıtlara geçmesiyle fiilen yapıldığı ve ülkeye döviz girdiği halde kayıtlara geçmeyen ihracat resmi kayıtlara geçerek ihracat rakamını yükseltmiştir.⁷⁴

24 Ocak istikrar programında hedeflendiği gibi para arzı artış oranı ilk üç yılda giderek azaltılmıştır. Bunda Merkez Bankası kredilerinin önceki yıllara oranla daha az kullanılması etkili olmuştur. Bankalar sistemi aracılığı ile kaynak yaratılmaya başlanmasıyla kamu kesimi yerini özel sektöre bırakmaya başlamıştır.⁷⁵

1984-1987 yılları arasında GSMH büyüme hızı, % 7'lik bir büyüme hızı yakalayarak Türkiye ekonomisinin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden 1977

⁷³ Salih Öztürk ve Deniz Özyakışır. (2005). Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrasında Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMHİ Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi. Mevzuat Dergisi. <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01.htm> (20.01.2010)

⁷⁴ Fikret Başkaya .Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına:Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi.Maki Basın Yayın.Ankara.2005.s.s:263-265

⁷⁵ DTM.(2005).1923'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi.

yılına kadar ulaştığı yıllık ortalama büyüme hızına eşit bir oran yakalamıştır. 24 Ocak 1980 kararlarının alınmasıyla, 1980 Temmuz'undan 1984 yılına kadar IMF, 1980 Temmuz'undan 1984 yılına kadar Türkiye'deki para arzını denetim altına almış, TCMB da kamu kesimine açmış olduğu kredi ve net iç varlıklara sınırlamalar getirerek enflasyonu düşürmeyi başarmıştır. 1978–1980 arasında yıllık olarak yaklaşık %73 olan TEFE artış hızının 1980–1983 arasında %51,2'ye (1981-1983 arası %32.5' düşmüştür) düşmüş olması bu başarıyı desteklemektedir. Yurtiçi tasarruflarda meydana gelen küçük oranlı bir canlanma ve yatırımlarda ortaya çıkan küçük bir azalış iç kaynak sağlama açısından katkıda bulunan bir etki yapmıştır. Yine Türkiye ekonomisinin dış borç vade yapısında büyük oranda iyileşmeler yaşanmış; *kısa vadeli özel borçların uzun vadeli kamu borçlarına dönüştürülmesiyle*, toplam dış borçlar içerisindeki payını %13'e indirilmiş ve bu oran 1983 yılına kadar korunmuştur. Diğer borç göstergelerinde küçük bozulmanın yanı sıra, cari işlemler gelirleri giderlerine göre daha hızlı artarak cari işlemler açığını 1980'deki 3.4 milyar dolardan 1.6 milyar dolara düşmesini sağlamıştır. Ayrıca 24 Ocak 1980 kararları sonrası alınan kararların etkisiyle uluslar arası rezerv miktarı, 1970'li yılların sonlarındaki 1 milyar doların altındaki bir seviyeden 2 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.⁷⁶

Bu sayılan olumlu etkilerin yanı sıra 24 Ocak döneminde en çok şikâyet edilen konulardan biri yatırımların yeterince artmaması olmuştur. Bir grup bunu yüksek faize bağlamakta ısrar etmiştir. Dönem (24 Ocak 1980- Aralık 1983) başlarında enflasyon hızındaki yüksek düşüş ve ihracattaki hızlı artış dönem sonlarında yavaşlamış, enflasyon hızı artmaya ihracat nispeten yavaşlamaya başlamıştır.⁷⁷

⁷⁶ Gülten Kazgan. Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.2002.s.s:135-141

⁷⁷ Ahmet Kılıçbay. Türkiye Ekonomisi, Modeller .Politikalar ve Stratejiler. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara, 1985, s.s:185

Tablo 4.1. Yıllar itibariyle büyüme ve enflasyon oranları

	1978	1979	1980	1981	1982	1983
Büyüme Oranı	1.2	-0.5	-2.8	4.8	3.1	4.2
Enflasyon Oranı	52.6	63.9	107.2	36.6	25.2	30.6

Kaynak:Ahmet Durgut. (2002). The 1994 Economic Crisis In Turkey

1985 ‘den sonra enflasyonu düşürme hedefi göz ardı edildiği ve büyüme ön plana çıktığı için 1984–1987 arasında enflasyon artış hızı %40,9 olmuştur. İhracattaki artış önceki dönemde çok düşmüş olan kapasite kullanımındaki artıştan kaynaklanmış, ihracatı sürdürmeyi sağlayacak bir yeni sanayi hamlesi yapılamamış olduğundan ihracat artışının sınırına çabuk ulaşmıştır. Özel sektör konut ve turizm gibi alt yatırımlara öncelik verdiği için ihracatı teşvik edecek bir üretim yapısı gerçekleştirilememiştir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki devletin ekonomideki ağırlığı hedeflendiği gibi azaltılmamış; devlet bankacılıkta olsun, teşviklerin dağıtımında olsun hiçbir şekilde geri çekilmemiştir.1988 ekonominin yeniden tıkanıdığı dönemin başlangıç yılını oluşturmuştur.1988–1989 yılları ekonomik verilere bakıldığında sorunlu yıllar olarak görülmektedir. Büyüme hızları yavaşlamış, enflasyon ivme kazanmış (%68) dış ve iç borçlar artmış (dış borçlar 38,3 milyar \$ olmuş) ve GSMY’ ya oranı 1987 sonunda %60’a varmıştır. Bu dönemde Türkiye yeni gelişen ülkeler arasında beşinci en büyük borçlu ülkedir.80’lerden beri TL ilk defa değer kazanmaya başlamış ve ihracata dönük teşviklerde gerilemeler başlamıştır.⁷⁸

24 Ocak 1980 öncesi ithal ikameci sanayileşme stratejisi uygulayan Türkiye, üretimde bulunmak için gerekli ara ve yatırım mallarını ithal eden ve ürettiği malları ihraç etmeyerek yalnızca yurt içi piyasada satmaya dayalı bir sanayileşme stratejisi izleyen dışa kapalı bir ülke konumunda idi. Bu durum bir yandan iç piyasada tüketim eğilimini canlandırırken diğer yandan tüketim eğiliminin yüksek olduğu bir ortamda ve döviz kıtlığı yaşanan bir dönemde ara ve yatırım malı ithalinin sektöre uğramasıyla üretim da üretimi olumsuz etkiliyordu. Ülke ekonomisinin bu durumdan

⁷⁸ Gülsün Gürkan Yay.(2002). Türkiye ve Meksika’da İstikrar Programlarının Karşılaştırılması:1980-2001s.s.:167-215<http://www.gulsunyay.com/portal/documents/files/meksikatsbd-gyay.pdf> (20.08.2010)

zarar görmesi ve ekonominin bir türlü rayına oturtulamaması 24 Ocak 1980 Kararları'nın alınmasını sağlamıştır. Kararların alındığı dönemde titizlikle uygulanması ilk yıllarda yukarıda da bahsedildiği gibi başarıyı da beraberinde getirmiş ancak özellikle 1985 yılından sonra ekonomide tekrar bozulmalar yaşanmaya başlamıştır. İlk yıllarda enflasyon oranlarının aşağıya çekilmesi başarılmış ancak bu oranlarda henüz tam olarak istikrar sağlanamadan ekonomide öncelik büyümeye verildiği için enflasyon oranları tekrar yükselişe geçmiştir. Ayrıca ihracata yönelik sanayileşme stratejisine geçilmesiyle ihracata verilen teşvikler ve ucuz TL yoluyla ihracattan büyük gelirler elde edilse de ihracata dayalı sektörlerde yeni yatırımların yapılmayışı bir süre sonra ihracatı da nihai seviyesine ulaştırmış ve azalışa geçmiştir. Her ne kadar sanayileşme stratejisi konusunda devrimsel nitelikli kararlar alınmış olsa da kalıcı çözümler sağlanamaması ve temel ekonomik göstergelerin birinde iyileşme sağlanmaya başlayınca önceliğin bir diğerine verilmesi ve birbirleri için feda edilmesi 24 Ocak 1980 Kararlarının kısmi başarı sağlamasına neden olmuştur.

1980 sonrasında Türkiye'de uygulanan ve özellikle sanayileşme politikası alanında devrimsel nitelik taşıyan 24 Ocak 1980 kararları'nın getirmiş olduğu düzenlemelerin sağladığı tüm başarı göstergeleri 1988 yılında tüm hızını kaybederek tıkanma dönemine girmiş ve ihracata dayalı büyüme modeli 1988 yılında nihai sınırına ulaşarak, Türkiye ekonomisi için, dışa açılma politikalarının reel sektöründen finans ve kambiyo alanına kaydırılarak, finansal serbestleşme politikasına geçilmesi gerektiğine dikkatleri çekmiştir. Türkiye ekonomisinde bu doğrultuda alınan ve aşağıda ayrıntılı bir biçimde ele alınan finansal serbestleşme olgusu 32 sayılı kanunla 1989 yılında hayata geçirilmiştir.⁷⁹ Finansal liberalizasyon; genellikle hükümetlerin gelişmiş ülkelerin uluslararası finansal faaliyetlerini kendi ülkelerine çekmek için bankacılık finans sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaları kaldırdığı ya da önemli bir ölçüde azalttığı deregülasyon uygulamalarının bir sonucu olarak gösterilmekte ve ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılma süreci olarak ifade edilmektedir.⁸⁰

⁷⁹ Tuğba Akın. (2008). Türkiye Ekonomisinde Finansal Liberalleşme ve 1994–2001 Krizlerinin Karşılaştırılması. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Bursa, s.s:16

⁸⁰ Tuğba Akın.(2008).Türkiye Ekonomisinde Finansal Liberalleşme ve 1994-2001 Krizlerinin Karşılaştırılması. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Bursa, s.s:5

Finansal liberalizasyon, finansal araçlar üzerindeki kontrollerin kaldırılmasıyla finansal bütünleşmeyi hedeflemektedir. Finansal liberalizasyonun etkisi kambiyo kısıtlamalarının kaldırılması ve faiz hadlerinin devlet tarafından baskılanmasının (financial repression) ortadan kalkmasıyla oluşmaktadır. Dışa açılma ile gerçekleşen finansal araç çeşitliliği, finansal derinliği (financial deepening) artırmak, iç tasarruf yetersizliği çeken gelişmekte olan ülkelere ek kaynak sağlamaktadır.⁸¹

Finansal serbestleşme politikaları sonucunda uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ülkelerin finansal olarak dışa açılmalarını sağlamıştır. Finansal piyasaların dışa açılması ekonomi üzerinde olumlu etki oluşturmaktadır. Örneğin finansal olarak dışa açılma ile birlikte yurt içi tasarruflar artarak daha etkin kullanılmakta, artan tasarruflar ile birlikte sermaye maliyetleri azalmakta ve finansal hizmetler artmaktadır. Bu faaliyetlerin tümü ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki oluşturmaktadır.⁸²

1980'lerin başından itibaren, gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda görüldüğü gibi, Türkiye'de de yeni bir ekonomik gelişim ve serbestleşme programı uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde, Türk sermaye piyasalarında, sağlıklı sermaye hareketlerine yönelik olarak gerek mevzuat değişiklikleri gerekse kurumların oluşturulması yönünde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu çerçevede zaman içinde yabancı paranın yurt içi ve dışında serbest dolaşımı sağlanmış, yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiş, kar transferlerine kolaylık getirilmiş, sermaye piyasasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. 1981 yılında Sermaye Piyasası Kanunu yürürlüğe konmuş, 1982 yılında ise menkul kıymetler piyasasının idaresinden, kontrolünden ve mevzuatının düzenlenmesinden sorumlu olmak üzere Sermaye Piyasası Kurulu kurulmuştur. Bu gelişmeleri müteakiben 1985 yılı sonunda İstanbul Menkul Kıymetler Borsası faaliyete geçmiştir.⁸³

⁸¹ Burak Atatürk. Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye'de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruflar Üzerine Etkisi. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi. 2007.sayı:2 s.s:2 http://iibf.marmara.edu.tr/dosya/fakulte/iibfdergi_2007_2/2007_2_05_ATAMTURK.pdf (31.10.2010)

⁸² Turhan Korkmaz, Emrah İsmail Çevik ve Elif Birkan.Finansal Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme ve Finansal Krizler Üzerindeki Etkisi:Türkiye Örneği.Journal Of Yaşar University .2010. 17(5)s.s: 2822 http://joy.yasar.edu.tr/makale/no17_vo15/NO17VO15_1_Korkmaz_cevik.pdf (31.10.2010)

⁸³ Fecir Şengöz Çelik.Uluslararası Piyasalarda Spekülatif Para ve Sermaye Hareketliliği ve Tobin Vergisi Carry Trade, Hedge Fonlar ve Diğer Spekülatif Hareketler.Maliye Uzmanlığı Yeterlilik Tezi.Ankara, 2008. s.s:19

24 Ocak 1980 kararları ile başlatılan ekonomik serbestleşme sürecinin devamı niteliğinde olan ve finansal piyasaların serbestleşmesinin yasal alt yapısını oluşturan 32 sayılı karar 1989 yılında yürürlüğe konmuştur. Bu kararla birlikte, yurtiçi piyasalar hiçbir yasal kısıtlama olmaksızın yabancı sermaye akımlarına açılmıştır.⁸⁴

Kambiyo rejiminde en son alınan 32 sayılı Kararla; Türkiye’de yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin yurtdışından aynı ve nakdi kredi almaları serbest bırakılmış, yerleşiklerin döviz bulundurma, yerleşik bankalardan döviz kredisi alma, yurda döviz ithali ve yurtdışına döviz ihracı önündeki sınırlandırmalar önemli ölçüde azaltılmıştır.⁸⁵

1989 yılından sonra geçilen dış finansal serbestlik uygulamasından hemen sonra, daha önceki yıllarda dış finansal serbestliğe geçmiş birçok gelişmekte olan ülke gibi, Türkiye’ye de aşırı bir yabancı sermaye girişi yaşanmıştır.1980’li yılların başında özellikle Latin Amerika ülkelerine yönelen aşırı yabancı sermaye 1990’lı yılların başında yeniden gelişmekte olan ülkelere yönelme göstermiştir. Bu yönelmenin bir nedeni gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan ekonomik konjonktür nedeniyle faiz oranlarının düşmesi ve gelişmekte olan ülkelere faiz oranlarının uluslararası faiz oranlarının üzerinde seyretmesidir.⁸⁶

Türkiye’de finansal liberalizasyon öncesi ve sonrası dönemlerde uygulanan kamu finansman politikaları büyük bir değişim göstermiştir.1980 öncesi dönemde kamu açıklarının finansmanında daha çok dış borç ve Merkez Bankası kaynakları (monetizasyon) kullanılırken bu dönemden sonra ağırlıklı olarak iç borç, kamu açıklarının finansman aracı haline gelmiştir. İç borçlanma da diğer mali kuruluşların gelişmemiş olması nedeniyle mali aracı olarak bankacılık kesimi önemli bir yere sahip olmuş ve bu durum, bankacılık kesiminin riskinin büyük ölçüde artmasına yol açmıştır.1980 sonrası finansal liberalizasyon süreciyle birlikte vergi yerine borçlanmanın benimsenmesi sonucu Hazine’nin kamu harcamalarını karşılayabilmek

⁸⁴ Hilmi Ünsal.Türkiye’de Finansal Serbestleşme Sürecinde İç Borçlanma ve Sermaye Piyasası Üzerindeki Etkileri.G.Ü İİBF Dergisi.2003 s.s:191

⁸⁵ Aysel Atalay.Almanyada’ki İşçi Tasarruflarının Değerlendirilmesi:Kredi Mektuplu Döviz Tevdiyat ve Süper Döviz Tevdiyatları Örneğinde Bir Makro Analiz.(2005). TCMB s.s:22 <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/ayseatalay.pdf> (07.11.2010)

⁸⁶ Yakup Kepenek ve Nurhan Yenitürk.Türkiye Ekonomisi. Remzi Kitabevi.2000.İstanbul.s.s:211

için devamlı bir biçimde borçlanma kâğıdı ihraç etmesi, mali disiplini tam anlamı ile bozmuş, krizlerin süreklilik kazanmasına neden olmuştur.⁸⁷

1989 yılında alınan 32 Sayılı Kararname ile birlikte, sermaye hareketleri üzerindeki tüm kısıtlamalar kaldırılmıştır. Ancak, finansal liberalizasyon ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın (İMKB) faaliyete geçmesiyle mali piyasaların etkinlik alanı çeşitlenmiş olsa da, bu süreçte finansal derinlikte kalıcı bir artış sağlanamamıştır. Kurumsal altyapının tam anlamıyla oluşturulamamış olması, mali kesimde önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Son dönemlerde yaşanan krizlerde, Türkiye'de finansal istikrarın önemini bir kez daha göstermiştir. Mali sektördeki sistemik risklerin ve kırılganlıkların görece daha fazla olduğu ülkelerde, finansal alandaki liberalleşme eğilimleri, ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir.⁸⁸

1989 sonrası dönemde uyarılan kısa vadeli, spekülatif yabancı sermaye akımları, bir yandan ekonominin dış açıklarını finanse ederken, diğer yandan da ulusal tasarruf eğilimini düşürerek tüketim ve ithalat hacmini genişletmiştir. Ancak döviz kuru ile faiz oranları arasındaki son derece hassas dengelere dayanan bu yapay büyüme süreci, ulusal ekonomideki yatırım ve birikim önceliklerinin üretim dışı rantiyer tipi sermaye birikimine yönelmesine, gelir dağılımının giderek bozulmasına ve mali piyasalarda bir kredibilite bunalımıyla birlikte yeni bir kriz ortamının doğmasına yol açmıştır. 1994 finansal krizi böylesi bir sürecin ürünüdür.⁸⁹

Finansal liberalizasyon sürecinde altı çizilmesi gereken belki de en önemli konu, liberalizasyonun ekonomiye olumlu bir katkı sağlayabilmesinin, ancak ulusal ekonominin gidişatına, mevzuata ve yönetime ilişkin aksaklıkların giderilmesi sonrası liberalleşme sürecine giriş ile gerçekleşebileceğidir. Bankacılık sisteminin iyi yönetilmesi, etkili ve verimli düzenleme ve denetleme yapılabilmesi, artan banka likiditesiyle risksiz alanlara plasmanın sağlanabilmesi ile mümkün olabilmektedir.

⁸⁷ Ramazan Gökbnar ve Mustafa Miynat. Türkiye'de Finansal Liberalizasyon Sürecinde İç Borçlanma Politikalarının Bankacılık Sektörüne Etkileri. İşletme ve Finans Dergisi .Yıl:2005 sayı:231 s.s:69

⁸⁸ Ömer Faruk Altunç. Türkiye'de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Analizi. Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi. 2008.3(2).s.s:114 http://iibf.ogu.edu.tr/dergi/dergi/2008-2/2008_2_6.pdf (02.11.2010)

⁸⁹ Müslim Sarı. Dış Borç Yönetimi Ve Türkiye Uygulamaları. (2004). TCMB s.s:55 <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/muslimsari.pdf> (25.09.2010)

Liberalizasyon öncesi gerekli alt yapının oluşturulmaması durumunda, yabancı banka girişleri piyasa riskini artırıcı bir rol oynayacaktır.⁹⁰

4.3. 1994 KRİZİ VE 5 NİSAN 1994 KARARLARI

4.3.1. 1994 Krizi ve Nedenleri

Türkiye ekonomisi 1980'li yıllara oldukça kapsamlı ve iddialı ekonomik değişim ve yapısal dönüşüm programıyla girmiştir. Söz konusu 24 Ocak 1980 istikrar programının en belirgin hedefleri, ekonomiye devlet müdahalesini azaltarak serbest piyasa ekonomisini geçerli kılmak, ekonomiyi dış rekabete açmak ve dünya piyasaları için mal üretmesini sağlamaktır. Programının kısa vadeli amaçları 1987'ye kadar geçen dönemde büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. 1980–83 döneminde enflasyon hızı kesilmiş, yıllık ortalama fiyat artışları % 30'lara çekilmiştir. Aynı dönemde GSMH büyüme hızı % 4 civarında gerçekleşmiş, ihracat ve ithalat oranlarında artışlar kaydedilerek ihracatın ithalatı karşılama oranı yükselmiş ve ödemeler bilançosunda iyileşmeler sağlanmıştır.⁹¹

1988 yılına gelindiğinde ücret artışlarının enflasyon artışından düşük tutulması politikasından vazgeçilmiş ve değerli kur politikası benimsenmiştir. Sonuçta iç talep ve ithalatta büyük miktarlarda artış kaydedilmiştir. 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla birlikte TL reel anlamda değer kazanmaya başlamış, kur değerli tutulduğundan, kısa vadeli sermaye hareketlerinin yurtiçine çekebilmek için faiz oranları yüksek tutulmuştur. Bu dönemde reel faizler yükselmeye başlamıştır. Ayrıca 1984–1990 döneminde dış borç geri ödemeleri yoğunlaştığından, bu dönemde dış borç geri ödemeleri genelde iç borçlanmaya başvurularak yapılmıştır. Bu da faiz oranlarının yükselmesini teşvik etmiştir. Faiz oranlarının yükselmesi sonucu kısa vadeli sermaye girişi hızlanmış ve 1990 yılında doruk noktaya ulaşmıştır.⁹²

1986 yılından itibaren kamu iç borçlanmasında ciddi bir artış görülmektedir. 1986 yılında her 100 liralık vergi gelirin 43 lirası iç borç anapara ve faiz ödemesine giderken, bu 1991 yılında 60 liraya, 1993 yılında ise 104 liraya

⁹⁰ Vesile Çakar. Yabancı Sermayeli Banka Girişleri ve Ulusal Bankacılık Sektörleri Üzerindeki Etkileri. TCMB Uzman Yeterlilik Tezi. s.s:3

⁹¹ Ömer Eroğlu. (2002). Türkiye Ekonomisi. Bilim Kitabevi, Isparta, s.s:325-328

⁹² Bülent Güloğlu ve A.Ender Altunoğlu. Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri. s.s:16
<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Finvekriz1.pdf> (08.11.2010)

yükselmiştir. Yani vergi gelirleri, iç borç anapara ve faiz ödemesine yetmemektedir.⁹³

Diğer yandan ise ülkeye kısa vadeli yabancı sermaye çekmek için döviz kurunun düşük tutulması sonucu hem ihracatın artış hızı yavaşlamış, hem de ithalat artış hızı giderek ivme kazanmıştır. 1980'li yıllar boyunca 3–4 milyar dolar civarında seyreden dış ticaret açığı, 1992 yılında 8,2 milyar dolara, 1993 yılında ise 14,1 milyar dolar açık vermiştir. Dış açığın artmasıyla birlikte 1989 yılında 41,7 milyar dolar olan toplam dış borç stoku, 1993 yılında 67,4 milyar dolar yükselmiştir. Kısa vadeli dış borç stoku da 5,7 milyar dolardan, 18,5 milyar dolara yükselmiştir.⁹⁴

1990'lı yıllarda Türkiye ekonomisi dışsal etken olarak Körfez Savaşı'ndan (Şubat 1990) olumsuz etkilenmiştir. Savaşın öncesinde ve sonrasında Türkiye'nin bölge ile dış ekonomik ilişkileri daralmış, Irak'a uygulanan ambargo, Türkiye'nin bölge ile ilişkilerini zedelemiş, ekonomisi üzerinde dolaysız ve dolaylı maliyetleri yükseltmiştir. Ayrıca savaş sonrası Kuzey Irak'taki siyasal otorite boşluğu, Güneydoğu Anadolu'da terörün tırmanmasına sebep olmuş, terör sonucunda ülkenin sosyal, siyasal dengeleri yanı sıra ekonomik dengeleri de bozulmuştur. Devletin güvenlik harcamaları bütçe dengelerini bozarak, enflasyonist baskının biraz daha artmasına yol açmıştır.⁹⁵

1991 yılında Körfez Krizi Türkiye'deki yabancı sermayenin kaçışına ve turizm gelirlerinin düşmesine neden olmuştur. Körfez Krizi sebebiyle 2,6 milyar dolarlık sermaye çıkışının ülkede durgunluk yaşanmasına sebebiyet vermesinin yanı sıra petrol ithalatçısı olan Türkiye'nin Irak ile petrol alışverişini durdurması ülkede petrol dar boğazı yaşanmasına neden olmuştur.⁹⁶

Türkiye ekonomisinde, özellikle 1989'dan sonra, kamu kesimi gelir-gider dengesi ciddi biçimde bozulmuştur. Kamu gelirleri artırılmamasına karşılık kamu harcama ve giderleri de kontrol altına alınamamıştır. Kamu kesimi giderleri normal gelirlerle karşılanamayınca TCMB kaynaklarına başvurulmuş ve yoğun biçimde iç ve dış borçlanmaya gidilmiştir. Devlet borçlanabilmek için faizleri yükseltmiştir.

⁹³ Rıdvan Karluk.(2005). Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm. Beta Yayınları. İstanbul, s.s:413

⁹⁴ Mustafa Çevik. (2006). Anti-enflasyonist İstikrar Politikaları ve 1980 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisi Analizi: Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Politikaları. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, s.s:58

⁹⁵ Sinem Gaytancıoğlu. Rasyonel Beklentiler Teorisi Çerçevesinde Türkiye'de 1994 Krizi www.sobiad.org

⁹⁶[http:// sinestezi.wordpress.com](http://sinestezi.wordpress.com) Türkiye'de Ekonomik Krizler -1986,1988 -1989 ve 1991 Krizleri.

Yurt içi faizler yurt dışı faizlere oranla daha yüksek tutularak ülkeye kısa vadeli sermaye çekilmek istenmiştir. DİBS getirisi yükseltilmiş, bunlar vergi ve harçlardan muaf tutulmuştur. Bu gelişmeler devleti bir kısır döngüye sürüklemiş, borçları ödeyebilmek için tekrar daha ağır şartlarda borçlanma yoluna gidilmiştir. Borçlanma reel faizi GSMH reel büyüme oranını aşınca kamu kesimi borç yükünün GSMH' ya oranı giderek yükselmiştir.⁹⁷

1993 yılının başında göreve başlayan hükümet, en önemli yükünün faiz yükünü azaltmak olduğunu belirterek kısa vadeli borç faizlerinde indirim gitmiştir. Ancak yüksek kamu harcamaları sorunu çözülmeden gerçekleştirilen bu uygulama herhangi bir iyileşme sağlamamıştır. 1993 yılının Ağustos ayında Hazine'nin Merkez Bankası'ndan kullanabileceği kısa vadeli avans miktarı artırılmıştır. Ancak 1993 yılının sonlarına doğru kamu kesiminin finansman sorunu o kadar vahim boyutlara ulaşmıştır ki Merkez Bankası kaynakları da yetersiz kalmış ve tahkim metodu uygulanmıştır. Tahkim metodu ile 21 trilyon liralık Hazine ve KİT borcu Merkez Bankası hesaplarından silinmiştir. Ancak bu tedbir de yeterli olmamış Hazine 80 trilyon TL'yi aşan ek bir bütçe çıkararak Merkez Bankasından 26, 8 trilyon TL'lik ek bir avans kullanmıştır. Böylece 1993 yılının sonlarında 1993 yılına ait kısa vadeli avansın yasal limitini kullanmakla kalmamış 1994 yılının ilk üç haftasında 1994 yılına ait yasal limitin de %53'ü kullanılmıştır.⁹⁸

1993 yılında iç borç faiz oranlarını düşürebilmek amacıyla ihale iptalleri ya da borçlanma miktarlarına sınırlar getirilmesi gibi borçlanma politikaları izlenmiştir. 1993 yılının Kasım ayı içinde beş borçlanma ihalesinin dört tanesi bankaların hazine ihalesi için istedikleri faizi yüksek bulup iptal edilmiştir. Ayrıca 1994 yılında uygulamaya konulacağı söylenen yeni sistemde tahvil ve bonolardan sağlanacak gelir %5 gelir vergisi stopajı konması iç borçlanma piyasasını olumsuz etkilemiştir.⁹⁹

Siyasal otoritenin kısa dönemli iktisat politikaları açısından en önemli amacının faiz oranlarını düşürmek olduğunu açıkça ifade etmeye başlamış olmasıyla siyasal iradeye iç ve dış tepkiler yönelmiştir. Faiz oranlarının indirildiği dönemde,

⁹⁷ Hüseyin Şahin. Türkiye Ekonomisi. Ezgi Kitabevi , Bursa, 2006, s.s:219-220

⁹⁸ Nesrin Sönmezay. (2007). 1990 ve Sonrası Dönemde Türkiye'de Ekonomik Krizlerin İşgücü Piyasasına Etkileri. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.s:47-48

⁹⁹ Zuhâl Kınaytürk. (2006). 1990 Yılından Sonra Yaşanan Ekonomik Krizlerin Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Üzerindeki Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.s:44

13.01.1994 tarihinde Standart ve Poors (S&P) isimli iki ABD kökenli rating kuruluşu, Türkiye'nin kredi güvenilirlik notunu Baal ve Baal 2'ye düşürmüştür. Böylece, Türkiye yatırım yapılabilir ülke konumundan yatırımda risk taşıyan ülke konumuna gelmiştir.¹⁰⁰

Tablo 4.2. 1989–1994 Döneminde Sermaye Hareketleri (milyon \$)

Yıllar	Toplam Sermaye Hareketleri	Doğrudan Yatırımlar	Portföy Yatırımları	Diğer Uzun Vadeli Yatırımlar	Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri
1989	780	663	-	701	-581
1990	3.966	713	-	253	3.000
1991	-2.397	783	-	-160	-3.020
1992	3.648	779	2.411	-938	1.396
1993	8.963	622	3.917	1.370	3.094
1994	-4.194	559	1.158	748	-5.127

Kaynak:Ömer Emirkadı.Gelişmekte Olan Ülkeler ve Parasal Kriz Teorileri Üzerine Bazı Değerlendirmeler. <http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr>

Yukarıdaki tablo 1989 ile 1994 yılları arasında Türkiye'nin sermaye hareketlerini göstermektedir.1990 yılında bir önce yıla göre hem kısa vadeli sermaye girişlerinde hem de toplam sermaye girişlerinde önemli artışlar yaşanmıştır. Bunda 32 sayılı kanunla birlikte yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için faiz oranlarının yükseltilmesi etkili olmuştur. Ancak 1991 yılında Körfez Savaşı'nın olumsuz etkileri nedeniyle ülkeye giren yabancı sermayede büyük oranda çıkışlar gözlenmişse de takip eden 2 yıl boyunca kısa vadeli sermaye hareketleri tekrar artmaya başlamış ancak 1994'te krizin etkisiyle ülkeden toplamda 4,194 milyar dolar sermaye çıkışı yaşanmıştır.

Kamunun faiz yükünü azaltmak amacıyla ekonomiye likidite enjekte edilmeye başlanması üzerine iç tepki döviz talebinin hızla artmaya başlaması şeklinde olmuştur. Çünkü yüksek likidite ve düşmesi beklenen faiz oranları döviz

¹⁰⁰ Rıdvan Karluk. Cumhuriye'tin İlanın'dan Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm. Beta Yayınları. İstanbul,2005.s.s:412

talebini hızla artırmaya başlamıştır. Diğer yandan yüksek cari açık da devalüasyon beklentilerini kamçulamış ve döviz talebini artırıcı işlev görmüştür.¹⁰¹

Siyasi otorite dövize olan talebi yüksek döviz rezervlerini satarak sınırlamanın mümkün olacağı, bu şekilde piyasada dolaşan paranın İMKB'ye yönlendirebileceklerini varsayımıyla hareket ettiler. Bu varsayım iki nedenle geçerli olmadı. Bunlardan birincisi büyük bankalar yüksek bir devalüasyon olacağı bilgisi ile hareket etmekteydiler. Diğer yandan İMKB o dönem için 52 milyon dolar gibi dar bir işlem hacmine sahipti ve piyasada dolaşan spekülative sermayeyi mas etme kapasitesine sahip değildi. Sonuç olarak Ocak 1994'te döviz kuru 19.000 TL /\$ Merkez Bankası rezervleri 7 milyar dolar iken Nisan 1994'te döviz kuru 38.000 TL/\$ 'a çıkarken, uluslararası rezervler 3 milyar dolara düştü.¹⁰²

Yurt dışından yabancı para cinsinden borçlanan bankalar, bunu düşük kurdan TL'ye çevirerek, devlet tahvili hazine bonusu alımı ile devlete borç para verir yüksek faiz elde ettiler. Kredilerin vadesi dolduğunda ise ellerindeki TL'leri düşük kurdan MB'ye dolara çevirtip daha fazla dolar elde etmektedirler. Sonuçta piyasadaki yerli yabancı aktörlerin spekülative saldırıları karşısında döviz rezervlerinin tükenme noktasına geldiğini gören MB, daha fazla direnemeyerek devalüasyonu kabullendi. Ocak 1994 MB %17 civarında devalüasyon yapmak zorunda bırakıldı.¹⁰³

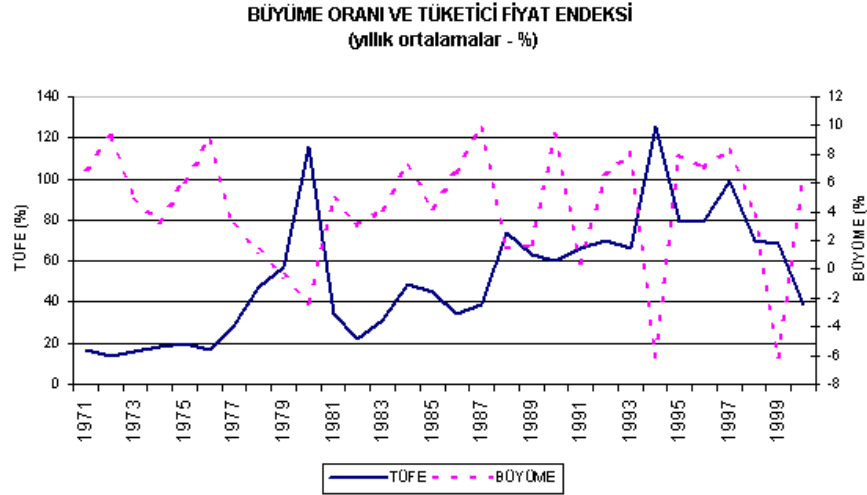
5 Nisan 1994'te hükümet, dengeleri yeniden kurmak amacıyla yeni kararlılık önlemleri paketini ilan etti. Döviz talebini kesmek ve kısa dönemli kamu borçlarını ödeyebilmek için Mayıs 1994 tarihinde yüzde 400 faizli borçlanma kâğıtlarını piyasaya sürmek zorunda kaldı. Dengeleri düzeltmeden yapay yolla faiz oranlarını düşürme çabası faiz oranlarında daha yüksek oranda bir sıçramaya neden olmuştur. Sonuç, ücretlerin düşürülmesi, işsizlikte artış, yüksek bir devalüasyon ve üç basamaklı enflasyon döneminin açılması olarak kendini göstermiştir.¹⁰⁴

¹⁰¹ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk.(2007). Türkiye Ekonomisi .Remzi Kitabevi.İstanbul, s.s:581-582

¹⁰² 5 nisan kararları, 1994 Ekonomik Krizinin Nedenleri www.ekodialog.com

¹⁰³ Zuhale Kınaytürk. (2006). 1990 Yılından Sonra Yaşanan Ekonomik Krizlerin Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Üzerindeki Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü., Yüksek Lisans Tezi.Isparta s.s:44-45

¹⁰⁴ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk. Türkiye Ekonomisi.(2007) Remzi Kitabevi. İstanbul,s.s:582

Şekil 4.1.KAYNAK: Hazine

Tablo 4.3. 1989–1994 Yıllarında Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

	1989	1990	1991	1992	1993	1994
GSMH(% değişim)	1,6	9,4	0,3	6,4	8,1	-6,1
Kişi Başına Düşen GSMH(\$)	1.647,0	1.760,0	1.732,0	1.808,0	1.919,0	1.769,0
Dış Ticaret Açığı /GSMH	3,9	6,3	4,8	5,1	7,8	3,2
Cari İşlemler Dengesi/GSMH (%)	-0,9	-1,7	0,2	-0,6	-3,5	-2,0
Uluslararası Rezervler(Milyon \$)	9.283,0	11.387,0	12.250,0	15.252,0	17.761,0	16.514,0
Yabancı Sermaye (Milyon \$)	663,0	684,0	810,0	844,0	636,0	608,0
Dış Borç (Milyon \$)	41.751,0	49.035,0	50.489,0	55.592,0	67.356,0	65.601,0
Dış Borç/GSMH	38,4	32,2	33,2	34,6	37,0	49,6
İnterbank Gecelik Faiz Oranları	26,87	62,72	59,87	67,77	69,93	92,05
Konsolide Bütçe Açığı/GSMH	-3,3	-3,0	-5,3	-4,3	-5,7	-3,9
İç Borç Stoku (Bin YTL)	41.954,0	57.201,0	97.668,0	194.257,0	357.367,0	799.329
Enflasyon Oranı(%)	64,2	50,0	52,6	67,1	55,2	120,5
İşsizlik Oranı (%)	9,0	8,0	8,0	9,0	9,0	9,0

Kaynak: Nesrin Sönmezay.(2007). 1990 ve Sonrası Dönemde Türkiye'de Ekonomik Krizlerin İşgücü Piyasasına Etkileri. Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s.s:5

1989–1994 yılları arasında temel ekonomik göstergelerdeki değişimi gösteren tablodan hareketle, 1989 yılında %62,4 olan enflasyon oranı 1994 yılına gelindiğinde iki katına ulaşarak %120,5 oranına yükselmiş ve üç haneli rakamlara ulaşmıştır.1989 yılında 32 sayılı kanunla birlikte sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile

yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için uygulanan yüksek faiz oranlarının etkisiyle yabancı sermaye yatırımları hızla artış göstermiştir. Ancak rating kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürmesiyle birlikte 1992 yılından sonra yabancı sermaye yatırımları azalmaya başlamıştır. Kredi notunun düşürülmesi Türkiye'nin dış piyasalardan borçlanmasını da olumsuz etkilemiş ve iç borçlanmaya başvurmak zorunda kalmıştır. İç borç faiz oranlarının çok yüksek olması Türkiye'nin iç borç stokunun gittikçe artmasına neden olmuştur. Yine söz konusu yıllar itibariyle farklı seyir izleyen GSMH'da meydana gelen değişiklik negatif değerlerle ifade edilmeye başlanmış ve ekonomi önemli ölçüde küçülmüştür. İşte ekonomik göstergelerdeki bu olumsuz değişiklikler bazı istikrar tedbirlerinin alınmasını kaçınılmaz kılmıştır.

4.3.2. 5 Nisan 1994 Kararları

5 Nisan 1994 İstikrar Programı dünyada giderek örnekleri daha sık görülmeye başlanan heterodoks istikrar politikalarını, yarı heterodoks olarak nitelendirebilecek bir yorumlama ile uygulamaya koymuştur.¹⁰⁵

5 Nisan Kararları IMF ile işbirliği yapılarak hazırlanmamış, Türkiye IMF programına benzer bir programı kendiliğinden uygulamaya koymuş, birkaç ay sonra IMF ile stand-by anlaşması yapılmıştır.¹⁰⁶

4.3.2.1. 5 Nisan 1994 Kararlarının İçeriği

4.3.2.1.1. Piyasalarda Dengeleri ve İstikrarı Sağlamaya Yönelik Önlemler

Piyasalarda istikrarın sağlanması, fiyatların daha yüksek bir düzeyde arz talep dengesini gerçekleştirmesi yani fiyatlardaki yükselme eğiliminin durdurulması gerekiyordu. Bu amaçla kamu kesiminde (KİT'de) üretilen malların fiyatlarına yüksek oranlı şok zamlar yapıldı. Bir kısım ürünlerde yılsonuna kadar, bir kısım ürünlerde ise en az altı ay süre ile yeni fiyat ayarlaması yapılmayacağı ilan edilerek halkın enflasyon beklentisi kırılmak istendi. Buna paralel olarak kamu kesiminde ücret ve maaşlar neredeyse donduruldu. Böylece halkın satın alma gücü düşünülerek talep seviyesi aşağı çekilmek istendi.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Salih Köse. 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması. DPT Yayınları, s.s:120 <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/koses.pdf> (

¹⁰⁶ İlker Parasız .(1995). Türkiye Ekonomisi. EZGİ Kitabevi., Bursa ,.s.s:465

¹⁰⁷ Hüseyin Şahin.(2006). Türkiye Ekonomisi. Ezgi Kitabevi. Bursa,s.s:227

Programın uygulanması ile oluşacak yeni koşullarda, döviz kurunun hedeflenen enflasyon oranı ile uyumlu bir şekilde gelişmesini sağlamayı amaçlayan bir kur politikası izlenecek, spekülatif hareketlere izin verilmeyecekti.¹⁰⁸

5 Nisan kararlarıyla döviz kuru serbest bırakılmış ve ‘‘Merkez Bankasının 1 ABD doları resmi döviz satış kuru, Reuters sisteminin Bankalar arası Döviz Piyasası sayfalarında 1 ABD doları karşılığında TL alış-satış kotasyonu veren bankalar arasından seçilen 10 bankanın, saat 15.00’deki döviz alış –satış fiyatlarının ortalaması esas alınarak tespit edilmeye başlanmıştır. Bu şekilde belirlenen döviz kurları 13 Ağustos’tan itibaren, o tarihte belirlenen gösterge niteliğindeki Merkez Bankası kurları başlığı altında ilan edilmeye başlanmıştır. Bir gün sonraki resmi döviz kuru bir gün önceden ilan edilerek döviz kurunda istikrar sağlanmak istenmiştir.¹⁰⁹

4.3.2.1.2. Kamu Kesimi Mali Dengesini Sağlamaya Yönelik Önlemler

Kamu maliyesiyle ilgili kararların temel özelliği kamunun gelirlerini arttırmak ve giderlerini kısmak olmuştur. Bu çerçevede, vergi denetimlerinin arttırılması ve vergi ödemeyenlerin vergi ödemesi ve herkese bir vergi numarası verilmesi kararlaştırılmıştır. KİT’lerin ve Belediyelerin Hazineye olan borçlarının ödenmesi için düzenlemelerin yapılması öngörülmüştür. KİT fiyatları, döviz kuru ve piyasa şartlarına göre yeniden belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca KİT zamlarından elde edilen gelirlerin belli bir bölümü Hazine’ye aktarılması kararlaştırılmıştır. Gelir ve Kurumlar vergisine % 10 ek bir vergi alınması, bir konutu olanlar dışında birden fazla konutu olanlardan da ek emlak vergisi alınması, sahip olunan taşıtın değeri 500 milyonu aşması halinde, % 4, bir milyarı geçenlerden ise, % 8 ek taşıt vergisi alınması kararlaştırılmıştır. Petrol ürünlerine % 90’ oranında zam yapılmıştır. Kamu kuruluşlarına ait paraların sadece Merkez Bankası veya onun olmadığı yerlerde Ziraat Bankası’nda toplanması kararlaştırılmıştır. Kamuya ait

¹⁰⁸ İlker Parasız.(2002). Enflasyon, Kriz, Ayarlamalar. Ezgi Kitabevi. Bursa.s.s:397

¹⁰⁹ Bülent Güloğlu ve A.Ender Altunoğlu.(2002).Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler:Latin Amerika, Meksika,Asya ve Türkiye Krizleri. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 27:4-29 <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Finvekriz1.pdf> (08.11.2010)

sosyal tesis ve lojmanların kullanım bedellerinin piyasa şartlarına göre belirlenmesi ve elde edilen gelirlerin de bütçeye aktarılması hedeflenmiştir.¹¹⁰

Para ve döviz piyasalarına istikrar kazandırmaya yönelik olarak iç borçlanma piyasasında üç ay vadeli net % 50 faizli bono satılmış, banka mevduatları sigorta kapsamına alınmış ve Hazine'nin Merkez Bankası'ndan kısa vadeli avans kullanımına sınırlamalar getirilmiştir. Kısa vadeli avans kullanımının, her yıl cari yıl genel bütçe ödenekleri toplamının, bir önceki mali yıl genel bütçe ödenekleri toplamını aşan tutarının, 1995 yılında % 12'sini, 1996 yılında % 10'unu, 1997 yılında % 6'sını ve takip eden yıllarda ise % 3'ünü geçmemek kaydıyla düşürülmesi hedeflenmiştir. Merkez Bankası'nın daha özerk bir yapıya kavuşturulması amaçlanmış, Merkez Bankası'nın parasal büyüklükler üzerindeki kontrol gücü artırılmıştır. 1994 yılında, TL yabancı paralar karşısında reel olarak, yaklaşık yıllık ortalama % 18,9 oranında değer kaybetmiştir. Enflasyonun düşürülmesinde, kurların nominal çipa olarak kullanılması öngörülmüş ve kur artışı enflasyon artışının altında tutulmaya çalışılmıştır.¹¹¹

4.3.2.1.3. Ödemeler Bilânçosu Açıklarının Kapatılmasına Yönelik Önlemler

Başta ihracat olmak üzere, turizm, dış müteahhitlik ve döviz kazandırıcı tüm hizmetler, Türk ekonomisinin itici gücü olmak zorundadır. Daraltılacak yurt içi talep, yurtdışı talebin arttırılması yoluyla dengelenecek, bu yolla üretim, istihdam ve döviz gelirleri arttırılacaktır. İhracata yönelik sanayilerde tarımsal hammadde girdilerinin dünya fiyatları seviyesinden sağlanması amacıyla uygulanmaya başlanan prim sistemi kapsamı genişletilerek sürdürülecektir.¹¹²

1994 yılı başında TL'nin serbest piyasada %60 civarında devalüe edilmesi, ihracatçılar aleyhine bozulan fiyat yapısını tersine döndürerek Türk ihracatçısını yeniden dışarı ile rekabet edebilir konuma getirmiştir. İç piyasada talebin daraltılması, yapılan devalüasyonla birlikte ihracatı teşvik etti. İhracatı arttırmak için

¹¹⁰ Emine Fırat.(2006).Ekonomik Paketler ve İstikrar Paketleri Türkiye Uygulaması (1980-2002). Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi İktisadi Ve idari Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ,Konya.ss:172

¹¹¹ Bahçeci, S. (2005). Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi.DPTUzmanlıkTezi,Ankara,s.s.95

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/bahcecis/istikra2.pdf> (06.09.2010)

¹¹² İlker Parasız. Kriz Ekonomisi. Ezgi Kitabevi. Bursa. 1995 s.s:178–179

EXİMBANK kredisi ve ihracat sigortası kapsamı genişletilecek, bütçe ve dış kredi imkânlarından faydalanarak ek bir milyar dolar Eximbank'a tahsis edilecektir.¹¹³

4.3.2.2. 5 Nisan 1994 Kararlarının Sonuçları

Bu kararların uygulanması sonucu, 1994 yılında dış ticaret açıkları bir önceki yıla göre %36,6 oranında azalmış, ihracat %18 oranında artmış, ithalat ise bir önceki yıla göre % 21 azalarak 23.270 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.1993 yılına göre TL, 1994 yılında dolar karşısında % 165,7 oranında değer kaybetmiştir. İhracatın GSMH'ya oranı %8,4'ten %13,8'e yükselmiştir. Konsolide bütçe açığının GSMH'ya oranı % 6,63'ten,%3,91'e düşmüştür.1994 yılında görülen bu kısmi olumlu gelişmelere karşın, 1994'ü takip eden yıllarda bu gelişmeler devam etmemiştir.¹¹⁴

5 Nisan 1994 İstikrar Programının amaçlarından birisi, enflasyonist baskıyı kırmak, ekonomik istikrarı sağlamak idi. Programın bu amacını gerçekleştirebildiğini söylemek olanaksızdır.1994 yılında enflasyon Cumhuriyet tarihinde rekorları alt üst ederek TEFE ile %149,6, TÜFE'de %125, 5'e yükseldi. TÜFE'de artış 1995 ve 1996'da %80'lere yerleşti. Başka ifade ile İstikrar Programını takip eden yıllarda ekonomide fiyat istikrarı sağlanamadı, halk ortalama %70-%80enflasyon ile yaşamaya alıştı.¹¹⁵

5 Nisan Kararları mali piyasalar ve kamu ekonomisi açısından daha başarılı olmuştur. TL, bir süre TL'ye olan talep dolayısıyla istikrar kazanmıştır. Hazine, iç borçlanmaya giderek açıklarını kapatabilmiştir. İç borç faizleri gerilemiş, para piyasaları yeniden işlemeye başlamış, KİT zamlarıyla bu kuruluşların mali yapılarında düzelmeler sağlanmıştır. Kararların amaçlanan hedeflere ulaşmasındaki kısmi başarısına rağmen ekonomide istikrarı sağlayamadığı ve yapısal değişikliği gerçekleştiremediği için başarıya ulaşamamıştır. Kararlar, işçi ve memur zamlarının 1994 yılında düşük oranlarda gerçekleşmesine yol açmış ve gelir dağılımındaki sabit gelirliler aleyhine olan durumu daha da kötüleştirmiştir. Bankalar mevduat faizlerini, hazine bono faizlerindeki artışa paralel olarak yükselttikleri için rantkiye kesiminin gelirleri artmıştır.¹¹⁶

¹¹³ Ömer Eroğlu. Türkiye Ekonomisi.Bilim Kitabevi, Isparta2002 s.s:339

¹¹⁴ Doğan Uysal.(2004).IMF Politikaları ve Türkiye.Çizgi Kitabevi,Konya,s.s:92

¹¹⁵ Hüseyin Şahin . (2006).Türkiye Ekonomisi.Ezgi Kitabevi.Bursa ,s.s:238

¹¹⁶ Rıdvan Karluk. (2005). Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm. Beta Yayınları. İstanbul, s.s:416

İstikrar programının uygulanmasıyla birlikte, iç talepte yaşanan daralmaya bağlı olarak bazı sektörlerde ciddi stok artışları olmuştur. Bu sektörlerde üretim ve kapasite kullanım oranlarının önemli ölçüde gerilemesi sonucunda 1994 yılının ilk çeyreğinde yüzde 6 oranında artan imalat sanayi üretimi, yılın ikinci çeyreğinde yüzde 12 oranında ve yılsonu itibariyle yüzde 8 oranında gerilemiştir. Üretimdeki bu gerileme milli gelirden de kendini göstermiştir. 1993 yılındaki yüzde 8,1 oranında büyümeye karşın, 1994 yılında ekonomi 6.1 oranında küçülmüştür.¹¹⁷

5 Nisan Kararlarını önceleyen ve izleyen dönemde TL'nin yabancı paralar karşısında önemli oranda değer yitirmesinden, ithalatı frenlerken ihracatı teşvik edeceği beklenmiş ve beklendiği gibi de olmuştur. Bu dönemde ihracat artış göstermiş, özellikle Haziran Temmuz aylarında artmış, ithalat azalmıştır. Böylece ihracatın ithalatı karşılama oranı 1994 yılında artış göstermiştir.¹¹⁸

Ekonomide enflasyonun hızla yükselmesi, işsizlik oranında da artışa yol açmış, enflasyon ve işsizlik rakamının toplanmasıyla bulunan rahatsızlık endeksi % 158 oranına ulaşarak OECD ülkeleri arasında rekor kırmıştır. Ayrıca 5 Nisan Kararlarının en önemli sonuçlarından biri, Türkiye'nin yeniden IMF'ye muhtaç hale gelmesidir. Türkiye 1985 yılından sonra IMF'siz yaşarken, 1994 yılında yeniden IMF ile bir destekleme düzenlemesi yapmak zorunda kalmıştır. Alınan tüm önlemler dövize talebi durduramamış, bankacılık sektörünün yapısı bozulmuş, faizleri düşürmeye çalışan hükümet o tarihe kadar hiçbir Cumhuriyet Hükümeti'nin vermek zorunda kalmadığı faizlerle borç almak durumunda kalmıştır. Hükümet üç ay vadeli Hazine bonolarını dönemsel net getirisi % 50 (yıllık bileşik faiz yüzde 406) olacak şekilde ihraç etmek zorunda kalmıştır.¹¹⁹

1996 yılına gelindiğinde Türkiye'nin VII.5 Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlanması ve Gümrük Birliğine girilmesi ekonominin gidişatını belirleyen faktörler olmuştur.¹²⁰

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında (1996–2000), yapısal değişim projelerinin hayata geçirilmesi ile birlikte sürdürülebilir bir büyüme ortamının sağlanması, kamu finansman dengesinde sağlanacak iyileşmeyle kamu kesiminin mali piyasalar

¹¹⁷ Mustafa Çevik. (2006). Anti-Enflasyonist İstikrar Politikaları ve 1980 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisi Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, s.s:69

¹¹⁸ Üzeyir Aydın.(2003). Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizleri Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.s.s:141

¹¹⁹ Rıdvan Karluk.(2005).Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm. Beta Yayınları. İstanbul, s.s:417

¹²⁰ Türkiye'de Ekonomik Krizler- 1994, 1998–1999 ve 2001 Krizleri <http://sineztezi.wordpress.com/.../turkiye-de-ekonomik-krizler-1994-1998-1999-ve-2001-krizleri/>

üzerindeki yükünün azaltılarak reel faizlerin düşürülmesi ve özel kesim yatırımlarının canlandırılması öngörülmüştür. Reel döviz kurunun rekabetçi düzeyinin korunması ve reel ücret artışlarının verimlilikle uyumlu bir biçimde belirlenmesiyle dış talebin Plan dönemi boyunca büyümeye katkısının sürdürülmesi amaçlanmıştır. VII. Planın ilk iki yıllık döneminde GSMH büyüme hızı yıllık ortalama yüzde 7,7 olmuştur. Ancak, bu hızlı büyüme performansı izleyen yıllarda devam ettirilememiş ve GSMH büyüme hızı 1998 yılında yüzde 3,9'a gerilemiş, 1999 yılında ise GSMH'da yüzde 6,4 oranında bir daralma yaşanmıştır. Böylece 1996–1999 döneminde GSMH yıllık ortalama artış hızı yüzde 3,1 oranında kalmıştır.¹²¹

28 Haziran 1996'da kurulan koalisyon hükümetinin programında, yüksek faizleri düşürmek için yıllık 5 milyar dolarlık iddialı özelleştirme hedefi belirlenmiştir. Refah yol hükümeti, “denk bütçe” mantığına göre, gelirleri kadar harcama yapılmasını öngören bir bütçe ile işe başladı. Bütçe gelirlerinin artışı konusunda, ne kamu harcamalarında bir daralma ne de vergi gelirlerinde bir artış görülmediğinden, geriye vergi dışındaki kamu gelirlerinin artırılmasına dayalı bir strateji hedeflenmekte idi. Hükümetin ilk dönemlerinde piyasadaki iyimserlik yüzünden, borsa bileşik indeks tarihinde ilk defa 1 dolar seviyesini yakalayabildiği gibi, vade uzatılıp faizler düşürülebildiğinden uygun borçlanma olanaklarına kavuşulmuştur. Ancak yılsonuna gelindiğinde enflasyon oranı 1995'teki %65,6 düzeyinden 1996'da % 84,9'a yükselerek ekonominin soğutulamadığını ortaya koymuştur.¹²²

1997 yılında yaşanan Asya ve 1998 yılındaki Rusya krizlerinden Türkiye ekonomisi büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu krizlerin ilk etkileri İMKB'de yaşanmış ve hisse senetlerinin piyasa değerlerinin GSYİH'ya oranı 1998 yılında bir önceki yıla oranla yarı yarıya düşmüştür. Hükümet borsadaki düşüşü önleyecek tedbirler almış bu tedbirlerin yeterli olmaması üzerine DİBS'nin faiz oranlarını düşürerek borsa krizinin derinleşmesini önlemiştir. Rusya'daki kriz sırasında Türkiye'den 4,5 milyar dolara yakın sermaye çıkmıştır. Sermaye çıkışına paralel olarak Merkez Bankası döviz rezervlerinde belirgin bir azalma kaydedilmiştir. Ağustos ayı başında 26 milyar

¹²¹ DPT. Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Programı 2001-2005.s.s:3

¹²² Abdulkadir Buluş. Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri. Tablet Kitabevi, Konya 2003.s.s:77-78

305 milyon dolar olan döviz rezervleri 28 Ağustosta 21 milyar 965 milyon dolara inmiştir.¹²³

1999 Marmara Depremi büyük bir fiziksel yıkıma neden olurken, sanayi üretiminin önemli bir kısmını sağlayan bölgede ekonomik faaliyetler durmuş, özellikle küçük ve orta büyüklükteki üretim tesisleri önemli ölçüde hasar görmüştür. Depremin sermaye birikimi ve milli gelir üzerindeki maliyeti Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tahminlerine göre 9 ila 13 milyar dolar arasında değişirken, Dünya Bankası bu maliyetin 6 ila 10 milyar dolar arasında gerçekleştiğini öngörmektedir. Bu çerçevede Dünya Bankası verilerine göre depremin başta konut olmak üzere alt yapı, iş yerleri ve kamu binaları üzerinde yarattığı yıkımın maliyeti 3 ila 6 milyar dolar arasında değişmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün tahminine göre deprem nedeniyle üretimin durması veya yavaşlaması sonucu 1,3 milyar dolar değerinde katma değer kaybı ile 2,4 milyar dolar değerinde üretim kaybı meydana gelmiştir. Üretimin durması veya yavaşlaması küçülme sürecinde olan ekonomiyi daha da daraltmıştır¹²⁴

Krizin dalga dalga dünyada yayıldığı ve Türkiye'ye de yansıdığı bu ortamda, iktidardaki hükümet enflasyonu denetleme programı hazırladı, 1998'de yürürlüğe koydu; yılın ortasında da IMF ile bir "yakın izleme" anlaşması yaptı. Program temelde maliye politikaları ve doğrudan para arzının denetlenmesiyle, 1998 yılında beklenen enflasyonun % 50 olacağı hedefiyle yürürlüğe girdi. Gerçekten de yılın başından itibaren kararlı uygulama sayesinde yılın fiyat artışları (TEFE %71.8, TÜFE %84,6) 1997'nin biraz altına inmişti.¹²⁵

Devlet 1990 sonrası yıllarda ulusal ekonominin yönlendirilmesi işlevini tamamen yitirmiş ve bir topyekûn reform stratejisi ile makroekonomik istikrarı yeniden oluşturabilmek yerine, ekonominin birtakım önceliklerini doğrudan doğruya kısa vadeli dış sermaye girişlerinin özendirilmesine dayandırarak, kısa süreli ve yapay büyüme kazanımları üzerine kurmayı tercih etmiştir. Bu tercih, ekonomiyi tamamen konjonktürel ve dışsal olgulara bağımlı hale getirmiş ve ekonominin kısa çevrimli, mini büyüme -kriz -istikrar sarmalına sokulmasına neden olmuştur. Bu

¹²³ Bülent Güloğlu ve A.Ender Altunoğlu. Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler:Latin Amerika,Meksika,AsyaveTürkiyeKrizleri,27::4-29

<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Finvekriz1.pdf> (08.11.2010)

¹²⁴ TCMB Yıllık Rapor-1999

¹²⁵ Gülten Kazgan. Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001.).İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.2005s.s:234

süreçte kamu kesimi borç servisi yükü sürdürülemez boyutlara ulaşmış, kamu kesimi tasarruf yapamaz hale gelmiştir ¹²⁶

1999 sonuna gelindiğinde, Türkiye ekonomisinde bir topyekûn reform süreci hedeflenmiştir. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı ve MB tarafından IMF'ye sunulan 9 Aralık 1999 tarihli niyet mektubu böyle bir stratejinin ilk adımıdır. Enflasyonu düşürme dez-enflasyon hedefini ön plana çıkartan bu hedef etrafında bir dizi yapısal dönüşümü detaylı bir şekilde planlayan niyet mektubu, Türkiye ekonomisinin 2000'li yılların başındaki birikim ve büyüme stratejisini de ortaya koymaktadır. ¹²⁷

4.4. 2000 YILI ENFLASYONLA MÜCADELE PROGRAMI (EMP)

4.4.1. Enflasyonla Mücadele Programının İçeriği

Türkiye'nin 9 Aralık 1999 günü açıkladığı ve 2000–2002 tarihleri arasında uygulanacak Dezenflasyon programı aslında Temmuz 1998'de IMF ile imzalanmış bulunan “Yakın İzleme Anlaşmasının” devamı niteliğinde olan bir stand-by anlaşmasıdır. Bu programın amacı:

- 1.Enflasyonun, yapısal reformlarla desteklenerek, güçlü, para, gelir, maliye ve kur politikalarının eşgüdümlü uygulanması ile 2000 yılı sonunda, enflasyon %25, 2001 yılı sonunda %12 ve 2002 yılında % 7'ye indirmek,
- 2.Reel faiz oranlarını makul düzeylere düşürmek,
- 3.Ekonomi büyüme potansiyelini artırmak,
- 4.Ekonominin kaynaklarının etkin ve adil dağılımını sağlamaktır. ¹²⁸

¹²⁶ Erinç Yeldan. Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme. İletişim Yayınları, İstanbul.2003.s.s:159–160

¹²⁷ 1994 Krizi 5 Nisan Kararları ve Sonrası <http://www.aofindir.com>

¹²⁸ İlhan Uludağ ve Erişah Arıcan. (2003).Türkiye Ekonomisi. Der Yayınları, İstanbul, s.s:402

Tablo 4.4. 2000–2002 Döneminde Temel Makro Ekonomik Hedefler (*)

	2000	2001	2002
GSMH Büyüme Hızı (% Değ.)	5.6	5.2	5.8
TÜFE Artış Hızı-Yıl Sonu (%Değ)	25.0	12.0	7.0
TEFE Artış Hızı -Yıl Sonu(%Değ)	20.0	10.0	5.0
Özelleştirme /GSMH (%)	3,5	3.25	2
Cari İşlemler Açığı / GSMH (%)	-1.8	-1.6	-1.5
Toplam Kamu Faiz Dışı Dengesi / GSMH (%)	2.2	3.7	3.7
Kamu Borç Stoku (net) / GSMH (%)	58	56.5	54.75

(*) 9 Aralık 1999 tarihinde IMF'ye sunulan Niyet Mektubu çerçevesinde belirlenen tahmin ve hedeflerden hareketle tarafımızdan derlenmiştir.

Enflasyonu Düşürme Programı üç temel unsur üzerinde işleyecektir;

a.)Sıkı bir maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlanın artırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması birinci temel unsuru oluşturmaktadır.

b.)İkinci temel unsur enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikasıdır.

c.)Bu unsurların enflasyon ve reel faizlerin düşürülmesine yapacağı katkıyı desteklemek ve ekonomik birimlere uzun vadeli bir bakış açısı kazandırmak için enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve para politikası uygulaması, programın üçüncü temel unsurunu oluşturmaktadır.¹²⁹

Döviz kuru rejimini desteklemek amacıyla, Merkez Bankası net iç varlık büyüklüğünü sabitlemiş ve bilanço genişlemesini net dış varlıklardaki artışa bağlamıştır. Yarı para kurulu benzeri bu politika çerçevesi, sterilizasyon imkânını kaldırmış, ekonomideki likiditenin döviz karşılığı yaratılmasını benimsemiş ve Merkez Bankasının da kısa vadeli faizler üzerindeki etkisini sınırlandırmıştır.¹³⁰

Enflasyonu düşürmeye odaklı para ve kur politikalarına bağlı olarak 1 Ocak 2000'den Temmuz 2001'e kadar olan 18 aylık bir dönemde geçerli olmak üzere "nominal çıpa" uygulamasına geçilerek, döviz kurlarının aylık değer artışı belli

¹²⁹ Gazi Erçel. (2002). 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması. TCMB <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog2/baskanmat5y.html> (05.02.2011)

¹³⁰TCMB. Para Politikası Raporu s.s:4

marjlar dahilinde ilan edildi. Temmuz 2001'den itibaren ise kısmen “dalgalı kur” rejimine geçilecekti.¹³¹

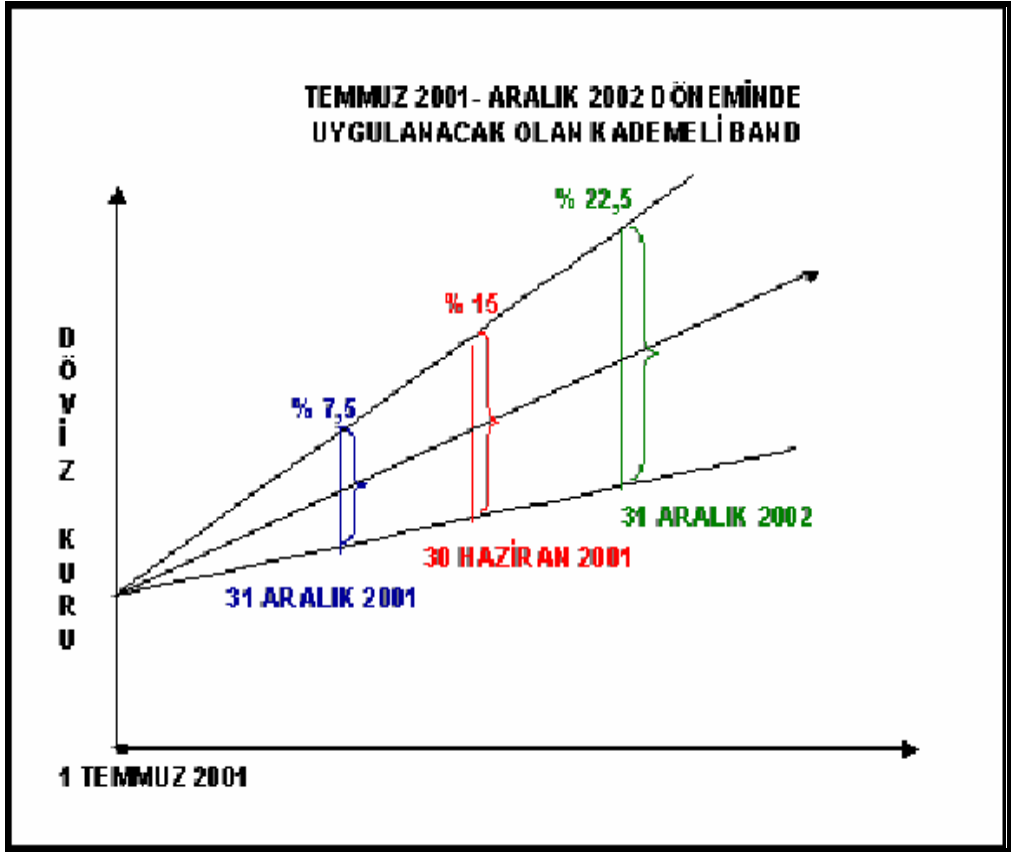
Para ve döviz kuru politikalarında temel amaç, para ve döviz kuru gelişmelerinin önceden tahmin edilebilir kılınmasıyla yerli ve yabancılar için finansal yatırımların getirisi üzerindeki belirsizliğin azaltılmasıdır. 2000–2002 döneminde uygulanacak olan döviz kuru politikası iki ana döneme ayrılmış, ilk 18 aylık dönemde TCMB tarafından uygulanan kur politikası enflasyon hedefine yönelik günlük kur ayarlaması esasına dayanmıştır. Türk tablita sistemi olarak adlandırılan uygulamaya göre, 1 ABD Doları + 0,77 Euro olarak takip edilen kur sepeti artış oranı günlük bazda bir yıllık bir süreyi kapsayacak şekilde kamuoyuna açıklanmış ve tüm işlemler önceden belirlenmiş değerler üzerinden yapılmıştır.¹³²

Döviz kuru politikasının ikinci alt dönemi olan Temmuz 2001 - Aralık 2002 tarihleri arasında bu uygulamanın sona ereceği ve kademeli olarak genişleyen bant sistemine geçileceği önceden taahhüt edilmiştir. Bu uygulamada sepet kuru artış hızı belirlenen bant değeri içinde hareket etmesi sağlanacak, kurun bant değeri içindeki hareketlerine müdahale edilmeyecektir. Bant genişliği Temmuz 2001'de 31 Aralık 2001'e kadar kademeli olarak yüzde 7,5'e, 30 Haziran 2002'ye kadar yüzde 15'e ve Aralık 2002'ye kadar yüzde 22,5'e çıkarılacaktır.¹³³

¹³¹ Abdulkadir Buluş. Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri .(2003).Tablet Kitabevi, Konya, s.s:81

¹³² Oğuz Yıldırım. Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme.
<http://www.dtm.gov.tr>

¹³³ Ferya Kadioğlu, Zelal Kotan ve Gülbin Şahinbeyoğlu.Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri.Türkiye <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/kur.pdf> (13.03.2010)

Şekil 4.2.Kaynak: Gazi Erçel. 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı, Kur ve Para Politikası Uygulaması

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog/:baskanmatsy.html>
(05.02.2011.)

Para ve döviz kuru politikaları TCMB'nin uhdesine bırakılmıştı. Para politikası para arzının kontrolünü ve döviz kuru nominal çıpasını esas alan para kurulu benzeri bir politika idi. TCMB, Net İç Varlıkları (NİV) kontrol altında tutacaktı yani NİV'e bir üst limit konulmuştu. Üç ay süre ile NİV Aralık 1999 seviyesinde sabit tutulacak, her bir üç aylık dönem sonunda toplam para tabanının $-,+$ %5'ine eşdeğer bir bant içinde seyretmesine izin verilecekti.¹³⁴

Uygulanacak maliye politikalarının başında birincil fazla verilmesi gerekmektedir. Diğer önemli maliye politikası 2000 yılında özelleştirme gelirlerinin 7,6 milyar dolar civarında olacağını saptanmasıdır. Bu miktarın 4,5 milyar doları Telekom ve enerji sektöründeki özelleştirmelerden beklenmektedir ki bu gelirlerinin tümüyle bütçeye gelir kaydedileceği ifade edilmektedir.¹³⁵

¹³⁴ Hüseyin Şahin. Türkiye Ekonomisi. Ezgi Kitabevi. Bursa , 2006s.s:249-250

¹³⁵ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk. Türkiye Ekonomisi. Remzi Kitabevi. İstanbul, 2007.s.s:586

Kamu kesimi temel fazlasının artırılması, faiz yükünün azaltılması ile mümkündür. Bunu gerçekleştirebilmek için 1999 yılının Eylül ayında deprem sebebiyle alınacak ek vergiler onaylanmıştır. Personel ve cari harcamalarda kısıtlamalar yapılması kararlaştırılmıştır. Gelirler politikası düzenlemesi ile kamu kesimi maaş artışı ve asgari ücretteki artışlar hedeflenen enflasyon oranına göre belirlenmiştir. Bütün bu uygulamalar neticesinde Türkiye'nin büyüme hızının arttırılması amaçlanmıştır.2000 yılı büyüme hızının % 5,6 olması öngörülmüştür.¹³⁶

2000- istikrar programı maliye politikasının hedeflerini destelemek için özelleştirme uygulamalarına ek olarak tarımsal destekleme, sosyal güvenlik, kamu maliyesi ve bankacılık sisteminde denetim ve gözetim konularını içeren bir dizi yapılanmayı içermektedir. Programda tarım sektörüne ilişkin fiyat teşvik sisteminden, iki yıllık bir süre içerisinde doğrudan gelir desteğine geçileceği önerilmekte ve 2000 yılı içinde 5 pilot bölgede deneneceği planlanmaktadır ancak “özelleştirme” hedefleri ve tarım, bankacılık gibi bazı alanlardaki yapısal nitelikli düzenlemeleri tam anlamıyla gerçekleştirememiştir.¹³⁷

4.4.2. Enflasyonla Mücadele Programının Sonuçları ve Değerlendirilmesi

İlk başlarda programın uygulanmasında bir ölçüde başarı sağlandı. Faiz oranları hızla düştü, üretim ve yurtiçi talep artmaya başladı, enflasyon yavaşladı. Ancak fiyat artışlarının yine de programda öngörülen oranın üzerinde seyretmesi, yurtiçi talebin hızla genişlemesi, enerji fiyatlarındaki artışlar ve TL'nin aşırı-değerlenmesi, programda öngörülenin üzerinde dış ödeme açıklarına yol açtı TL'nin aşırı değerlenmesini yansıtan kur endeksi 1999'da 106 olan 2000 yılının birinci dört ayında 109,5'e çıkmış, sonraki dört aylık dönemde biraz düşmüşse de, dönemin son çeyreğinde 110,5 olmuştur. Bu da özellikle ithalatı aşırı biçimde artırarak, yıllık dış ticaret açığını 26,7 milyar dolar gibi rekor bir düzeye yükseltmişti. Bütün bu gelişmeler ise kur rejiminin sürdürülebilirliği ve cari işlemler açığının finansmanı konusunda iç ve dış çevrelerde önemli kuşku doğurdu.¹³⁸

¹³⁶ Zuhale Kınaytürk.(2006). 1990 Yılından Sonra Yaşanan Ekonomik Krizlerin Küçük Ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Üzerindeki Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta,s.s:57

¹³⁷ Erinç Yeldan. Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim, Büyüme. İletişim Yayınları, İstanbul. s.s:169-170-182

¹³⁸ Halil Seyidoğlu. (2003). Uluslar arası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri. Doğu Üniversitesi Dergisi.
<http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/download/171/187> (04.02.2011)

Hızla genişleyen cari işlemler açığı ile 2000 yılının ikinci yarısında yapısal reformların hayata geçirilmesinde meydana gelen gecikmeler ve özelleştirme hedeflerinden sapma yaşanması iç ve dış piyasalarda tedirginlik yaratmıştır. Merkez Bankası'nın likidite yaratmasının dış sermaye girişlerine bağlanmış olduğu para politikası çerçevesinde, tedirginlik nedeniyle azalan sermaye girişi para piyasasındaki faiz oranlarının yükselmesine yol açmıştır.¹³⁹

Sıkı maliye politikasına rağmen programın yapısal önlemlerinde beklenen hız sağlanamayınca, programın kredibilitesinde azalma ve iç borçlanma faizlerinde yükselme başladı. Bu gelişmeler, aktiflerinin önemli bir bölümü Hazine kâğıtlarından oluşan bankaların likidite talebini arttırdınca Kasım 2000 sonunda likidite sıkışıklığı had safhaya ulaştı. Özel bankaların bir bölümünde bilânçoların kırılabilirliği daha da belirginleşti. Merkez Bankasının program limitlerini aşarak piyasayı fonlaması sonucunda sağlanan likidite, yabancı yatırımcılar ile birlikte yerleşiklerin döviz alımlarına yöneldi. Resmi rezervlerde ciddi boyutta bir azalma oldu. Merkez Bankası NİV değerini 30 Kasım düzeyinde dondurma kararı alınca, faizlerin yükselmesine rağmen döviz rezervlerinde erime devam etti.¹⁴⁰

Piyasalarda oluşan güvensizlik nedeniyle, faiz oranlarındaki artış sermayenin yurt dışına kaçışını önleyememiştir. Döviz rezervlerindeki azalma döviz kuru üzerinde oluşan baskıyı artırmıştır. Yerli paranın aşırı değerlenmesi, döviz kurlarındaki artışın enflasyonun altında kalması ve kamu kesiminin borçlanması ile faiz oranlarının aşırı yükselmesi önemli spekülasyon kazançlarına neden olmuştur. Bu durumda sermaye reel kesimden spekülasyon kazançlarına kaymış, reel büyüme yerini rant ekonomisine ve spekülasyon faaliyetlerine bırakmıştır.¹⁴¹

Programa duyulan güvenin tam olmaması ve mevcut uygun koşulların gelecekte ortadan kalkabileceği ihtimali de bugünkü tüketim canlanmasına etki etmiştir. Bu talep ve harcama artışı, bir yandan ekonomiyi canlandırıp büyümeyi artırırken, öte yandan istenen hızda düşmeyen bir enflasyon yaratarak anti-

¹³⁹ TCMB Yıllık Rapor-2001

¹⁴⁰ Merih Celasun.2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme.s.s15 <http://www.econ.utah.edu/~ehibar/erc2002/pdf/p053.pdf> (28.09.2010)

¹⁴¹ Meriç.S.Ertekin.ve Feride H.Baştürk.Türkiye’de 1990 Sonrasında Yaşanan Ekonomik Krizlerin Sigorta Sektörünün Fon Yaratma Fonksiyonu Üzerine Etkileri <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/01a/02.html> (06.02.2011)

enflasyonist bir politika için dezavantaj oluşturmuştur. Yüzde 25 olması hedeflenen 2000 yılı sonu enflasyon oranı yüzde 39 olarak gerçekleşmiştir.¹⁴²Yusuf

Temel hedefi enflasyonu düşürmek olan bu programın 3 yıl süre ile uygulanması amaçlanmış, ancak 2000 Kasım krizi ile sekteye uğramış ve 2001 Şubat krizi ile de uygulamadan kaldırılmıştır. 2000 yılında yaşanan gelişmeler programın öngördüğü yönde gerçekleşmemiştir. Faizlerde beklentinin ötesindeki sert düşüş, tüketici ve konut kredileriyle tüketim harcamalarında, kısaca toplam talep ve ithalatta bir patlama yaratmıştır. İç talep bu yolla kuvvetlenirken, enflasyonun beklenen oranda düşmeyip direnmesi ithalatı da körüklemiştir. Bu şekilde ithalat artarken, iç talep artışı ve TL'nin reel anlamda değerlenmesi ihracatı caydırmaya başlamıştır. Özetle aşırı değerli TL sonucu oluşan dış ticaret açığı ve devalüasyon beklentisi döviz talebini ve bankaların açık pozisyonlarını arttırmış ve krize açık bir hale getirmiştir.¹⁴³

4.5. KASIM 2000 KRİZİ

Enflasyonu Düşürme Programının ilk krizi 22 Kasım 2000 tarihinde yaşamıştır. Kasım 2000 krizinin temelinde finansal piyasalardan ani ve büyük miktarda sermaye çıkışları bulunmaktadır. Bu durum para krizi yaratmış ve para piyasalarında başlayan panik menkul kıymetler borsasına da yansımıştır. Borsa endeksi çok kısa süre içinde %50'ye yakın değer kaybına uğramıştır.¹⁴⁴

22 Kasım'da patlayan krizin temelinde yatan etkenlerden biri “döviz talebinde artış” ve bunun yarattığı TL talebi artışı, diğeri “güven verici” öğelerdir. Açık pozisyonları giderek artan bankalar yılbaşı yaklaşırken bunu kapatabilmek için döviz taleplerini, döviz satın alabilmek için TL talebini artırdılar, buna devalüasyon beklentilerindeki yükselme dolayısıyla yabancı yatırımcıların spekülatif döviz talebi etkiledi.¹⁴⁵

¹⁴² Üzeyir Aydın.(2003). Türkiye' de 1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İzmir. s.s:182-183

¹⁴³ Sinem Yapar Saçık. (2009). 1980–2006 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticaret Politikaları ve Performansı. Mevzuat Dergisi. Sayı 140 <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/01a/02.htm> (05.02.2011)

¹⁴⁴ Hidayet Ünlü Keskin.(2004).Ekonomik Krizlerde Küresel Güçler:2001 Türkiye Ekonomik Krizi. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta. s.s:132

¹⁴⁵ Gülten Kazgan. Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,İstanbul2002s.s:455

Merkez Bankası artan likidite ihtiyacına karşılık, IMF programı çerçevesinde belirlenen döviz rezervlerini minimum seviyede tutmak ve parasal tabanı net dış varlıklardaki artış oranında yükseltmek hedefleri uyarınca piyasaya likidite vermemiştir. Döviz talebindeki artış faiz oranları artırılarak frenlenmek istenmiştir.¹⁴⁶

2000 Eylül ayında Bayındırbank'ın Romanya'daki bankası BTR (Banco Turco Romana) batma sürecine girdi. Olayın başlangıcında BTR'den Romanya dışına çantalarla para çıkarmak isteyen bir kişinin yakalanması vardı. Bu olay sonrasında Romanya'da BTR'den çok hızlı para çekildi. Bayındırbank'ın Romanya'daki bankayı batmaktan kurtaracak kaynağı yoktu ve kaynak bir kamu bankası sayılması gereken Vakıfbank tarafından sağlandı. Bu olay Türkiye içinde bankacılık sisteminin riskleri bakımından çok önemsenmedi, ancak başlama biçimiyle ve geri bağlantılarıyla yurt dışında kritik olarak görüldü. Örneğin, iktisatçı Rudiger Dornbusch bu olayı, “Türkiye’deki krizin bankacılık sisteminde başlamasının ilk sinyali” olarak tanımlamıştır.¹⁴⁷

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna (TMSF) alınan ilk banka olan Demirbank program uygulaması başlayınca Türkiye’ye sermaye girişlerinin artacağını öngörmüştür. Bu nedenle, adı geçen banka sermaye girişleri gerçekleştikçe yüksek fiyattan satmak amacıyla, yoğun bir şekilde DİBS satın almıştır. Daha açık bir ifadeyle, söz konusu banka, Kasım ayında battığı ana kadar, 2000 yılında gerçekleşen kamu ihraçlarının %15’ini satın almıştır. Demirbank satın aldığı DİBS’ni büyük ölçüde repo ve yurtdışından sağladığı sendikasyon kredileriyle finanse etme yolunu seçmiştir. Dolayısıyla nispeten uzun vadeli yatırımlarını çok kısa vadeli kaynaklarla finanse etme politikası nedeniyle, Demirbank’ın her gün TCMB ve diğer bankalardan büyük miktarda borçlanma zorunluluğu ortaya çıkmıştır.¹⁴⁸

Batma durumuna geldiğinden 2000 Ekim ayı sonunda TMSF bünyesine alınan Etibank’ın batma noktasına gelmiş olduğunun öğrenilmesi Demirbank’ın zor durumdaki bankalar listesine girmesine neden oldu. Çünkü Demirbank’ın Etibank’ın örtülü ortağı olduğu düşünülüyordu. “Eğer imkânı olsa Demirbank Etibank’ı kurtarırdı” düşüncesi yaygındı. Bu durumun ortaya çıkmasıyla Demirbank için önce

¹⁴⁶ Halil Seyidoğlu ve Rıfat Yıldız.(2006). Arıkan Basım Yayım. İstanbul. Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri. s.s:364

¹⁴⁷ Ercan Uygur. Krizden Krize Türkiye:2000Kasım ve 2001 Şubat Krizleri.(2001). Türkiye Ekonomi Kurumu. Ankara, s.s:16 <http://www.tek.org.tr/dosyalar/KRIZ-2000-20013.PDF> (06.02.2011)

¹⁴⁸ Eyup Bastı.(2006). Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi. Ankara, s.s:117–118

dış borçlanma kanalları tıkanı. Ardından iç borçlanma kanalları da tıkanı ve taşıdığı DİBS stokuna rağmen Demirbank diğer yerli bankalardan borç alamadı. Demirbank zorunlu olarak elindeki DİBS stokunun bir bölümünü satmak istedi. Ardından fiyatlar düşmeye faizler yükselmeye başladı. DİBS fiyatındaki düşme-faizindeki yükselme belli bir noktaya varınca yabancılar da satışa başladı.¹⁴⁹

Kasım 2000’de Türkiye’de birkaç büyük bankanın bazı küçük bankalara baskı uygulaması, Telekom ve THY’nin özelleştirilmesinde gecikmeler sonucu, yabancılar tarafından “istikrar programı” hedeflerinin zamanında gerçekleştirilemeyeceği konusunda bir güven bunalımının yaratılması ve bu sebeple bir Alman bankasıyla (Deutsche Bank) bir ABD bankasının bir gecede 7 milyar doları aşan bir meblağı geri çekmelerine neden olmuştur.¹⁵⁰

Yabancı bankalar vadesi gelmemiş kredilerini geri çekmeye başlayınca gecelik faizler göklere tırmandı ve Türkiye tarihine Kara Çarşamba olarak geçen 22 Kasım 2000’de para krizi patladı. 13 banka ve çok sayıda aracı kurum battı. Kasım kriziyle artan faizler ve ödeme gücüne düşen bankaların vadesi dolmayan kredileri geri çağırması, iç pazarın daha da daralması bunda büyük rol oynadı.¹⁵¹

Bu güvensizlikle beraber dövize yönelen yoğun spekülasyon saldırı, çok yüksek faizle, önemli döviz rezervi kayıplarıyla ve 7.5 milyar dolar büyüklüğündeki IMF kredisi ile atlatılmış, ancak daha sonra olabilecek benzer bir saldırıya karşı savunma gücü büyük ölçüde zayıflamıştır. Krizden üç ay sonra 19 şubat 2001 tarihinde Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki siyasi kriz dövize ikinci bir spekülasyon saldırı başlatmış, 16 şubatta 27.94 milyar dolar olan Merkez Bankası döviz rezervi, 23 Şubat’ta 22.58 milyar dolara inmiş ve rezerv kaybı 5.36 milyar dolar olmuştur. Kasım krizinde dövize saldırı yabancılarla sınırlı kalır iken, Şubat krizinde yerlilerinde, özellikle bankaların dövize saldırdığı görülmüştür. Dövize yapılan saldırıya dayanma gücü kalmayınca, TCMB’sı 21 Şubat gecesi kurun dalgalanmaya bırakıldığını açıklamıştır.¹⁵²

¹⁴⁹ Ercan Uygur. Krizden Krize Türkiye:2000Kasım ve 2001 Şubat Krizleri.(2001).Türkiye Ekonomi Kurumu.Ankara,s.s:16-17 <http://www.tek.org.tr/dosyalar/KRIZ-2000-20013.PDF> (06.02.2010)

¹⁵⁰ Bilal Zafer Berikol. Yeni Ekonominin Finansal Krizler Üzerine Etkileri: Türkiye’de Kasım 2000 Şubat 2001 Krizleri <http://inet-tr.org.tr/inetconf11/bildiri/65.pdf> (07.05.2011)

¹⁵¹ Krizler Tarihi Raporu. www.ato.org.tr

¹⁵² Muhsin Kar ve Akif Kara. Türkiye’ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler. <http://www.dtm.gov.tr/dtadmin/upload/.../sermaye%20hareketleri.doc>

4.6. ŞUBAT 2001 KRİZİ

Türkiye Kasım 2000 krizinin etkilerini atlarmaya çalışırken 19 Şubatta siyasi alanda yaşanan bir tartışma derhal iktidardaki hükümetin ve programın bozulacağı düşüncesini beraberinde getirmiştir. Durulan kriz yeniden canlanmıştır. 21 Şubatta %5000'e ulaşan gecelik faiz oranları kaydedilmiştir. Zaten birinci krizde büyük ölçüde zayıflamış olan bankacılık sistemi, bankalar arası ödemeler sisteminin durmasından dolayı büyük bir çöküşle karşı karşıya kalmıştır.

Özel bankalar böyle bir tartışmadan sonra kendilerini devalüasyondan korumak amacıyla döviz satın almaya çalışmışlar. Sistem talebi karşılayamayarak çökmüştür. Özel bankalar devlet bankalarına verdikleri kredileri geri çağırarak elde edecekleri paralarla döviz alıp olası bir devalüasyona karşı kendilerini güçlendirmek istemişlerdir. Devlet bankaları bu ani ve yüksek talebi karşılayamamıştır. Sorumluluklarını karşılamak için Merkez Bankasına başvurarak kredi talep etmişlerdir. Ancak Merkez bankası bu talebi uzun süre karşılayamamıştır. Çünkü TL'yi alan özel bankalar Merkez Bankasına döviz almak için koşmuşlardır. Yani bir bakıma Merkez Bankası kendi TL kaynaklarıyla kendi döviz rezervlerini eritmiştir. Bu nedenle Merkez Bankası rezervlerini korumak için piyasaya para vermeyi durdurmuş, ama bankaların TL talebi durmadığı için faizler görülmemiş seviyelere yükselmiştir.¹⁵³

¹⁵³ Didar Büyüker İşler.(2004). Türkiye'deki Krizler ve Çözüm Önerisi Olarak:E-Ticaret Uygulamaları.Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.Yüksek Lisans Tezi,Isparta.s.s:42

Tablo 4.5.TCMB Haftalık Brüt Döviz Rezervi

TARİH (Haftalık)	BRÜT DÖVİZ REZERVİ (Milyon \$)
03.11.2000	24.256
10.11.2000	23.583
17.11.2000	24.433
24.11.2000	21.583
01.12.2000	18.942
08.12.2000	19.624
15.12.2000	19.823
22.12.2000	19.934
29.12.2000	19.635
05.01.2001	25.097
12.01.2001	26.593
19.01.2001	26.143
26.01.2001	25.691
02.02.2001	25.928
09.02.2001	26.565
16.02.2001	27.943
23.02.2011	22.581

KAYNAK: TCMB

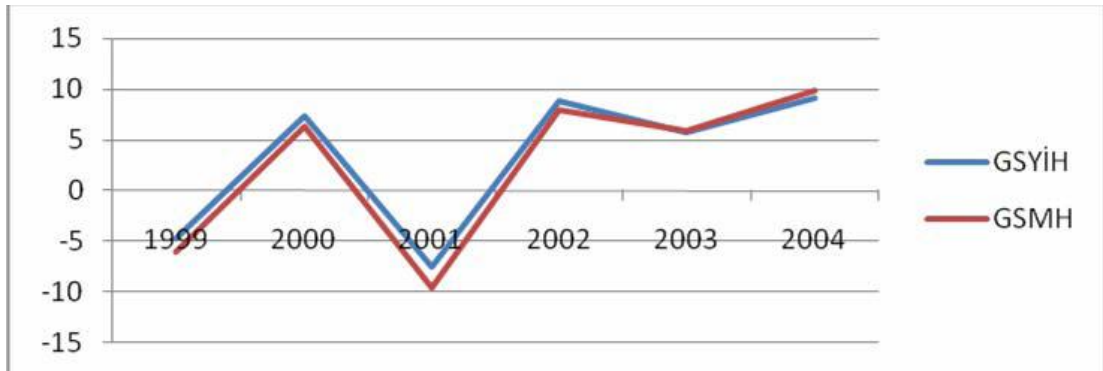
Tablo 4.5. verilerine bakıldığında 16 Şubat 2001 tarihinde Merkez Bankası 27.943 milyon dolarlık döviz rezervine sahip iken yukarıda bahsedilen olumsuz koşullar sebebiyle bir haftalık sürede döviz rezervleri 5 milyon dolar civarında azalarak 22.581 milyon dolar seviyesine gerilemiştir.

Şubat 2001'de ekonomik kriz likidite sıkıntısı nedeniyle, önce faizin sonra devalüasyon beklentisiyle döviz kurunun baş döndürücü bir hızda yükselmesi ve İMKB endeksinin çökmesi (düşmesi) ile doruğa ulaştı, özellikle yabancıların borsayı terk ettiği görüldü. Bu gelişmeler üzerine Hükümet TCMB' deki tüm döviz rezervlerini satışa çıkarsa da döviz kurunu tutamayacağını görerek döviz kurunu belirlenen tarihten önce dalgalanmaya bıraktı. İstikrar programı devam etse döviz

kuru Temmuz 2001’de dalgalanmaya bırakılacaktı.¹⁵⁴Döviz kurunun dalgalanmaya bırakılmasıyla birlikte 21 Şubat tarihinde, 1\$ = 688,696 TL’den 22 Şubat tarihinde 1\$=962,499 TL’ye yükselmiştir.¹⁵⁵

Ardı ardına yaşanan bu iki yıkıcı kriz sonrasında yaşanan gelişmelere bakılacak olursa;¹⁵⁶

- Ekonomi %8,5–9 oranında küçülmüş (şekil 4.3.),
- Ulusal gelir 51 milyar dolar azalmış,
- Kişi başına gelir 25 dolar gerilemiş,
- 19 banka kapanmış,
- 1,5 milyon kişi işsiz kalmış,
- Enflasyon %30’lardan %70’lere çıkmış,
- Hazinenin faiz ödemeleri %101 artmış,
- İç borç stoku 2000 yılında tam 4 katına ulaşmıştır.

Şekil 4.3. Yıllar itibariyle büyüme oranları değişimi

Kaynak: Okan Taşar. Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Makroekonomik Etkilerinin Analizi. (2010).Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi. Sayı 1.s.s 88

¹⁵⁴ Hüseyin Şahin. Türkiye Ekonomisi. Ezgi Kitabevi, Bursa.2006.s.s:254

¹⁵⁵ TCMB Yıllık Rapor- 2001

¹⁵⁶ Zeynep Karaçor. Öğrenen Ekonomi Türkiye .(2007).Çizgi Kitabevi, Konya, s.s:167

Tablo 4.6. Türkiye Ekonomisinin Kriz Yıllarında Temel Büyüklükleri (1999-2001)

Göstergeler	1999	2000	2001
Büyüme (%)	-6.1	6.3	-9.4
GSMH (Milyar \$)	187	201	168
Kişi başına GSMH (\$)	2.912	3.060	2.540
TEFE (%)	62.9	32.7	88.6
TÜFE (%)	68.8	39.0	68.5
Dolar (Bin TL)	542.700	675.004	1.220
Uluslararası Rezerv (Milyar \$)	34.1	34.7	34.2
Bütçe Gideri (Milyar \$)	65.6	74.3	47.162
Bütçe Geliri (Milyar \$)	44.2	53.9	32.250
Bütçe Açığı (Milyar \$)	-11.5	-10.9	-15.0
İhracat (Milyar \$)	26.6	27.3	35.2
İthalat (Milyar \$)	40.7	53.9	39.7
İç Borç Stoku (Milyar \$)	42	54	72
Dış Borç Stoku (Milyar \$)	103	118	115

Tablo 4.6. Türkiye Ekonomisinin Kriz Yıllarında Temel Büyüklükleri (1999-2001)

Rıdvan Karluk. Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm. Beta Yayınlar, İstanbul, s.s:429

Türkiye'nin 2001 yılı temel ekonomik değerlerini göstermekte ve Şubat 2001 krizinin yıkıcı etkilerini gözler önüne sermektedir. 1999 Enflasyonla Mücadele Programı (EMP)'nin etkisiyle %39 olarak gerçekleşen TÜFE bazında enflasyon oranı 2001 yılında krizin yarattığı olumsuz koşullar sebebiyle %68,5'e yükselmiştir. Ekonomi yaklaşık %10 civarında küçülmüş, 2000 yılında 201 milyar \$ olan GSMH sonraki yıl 168 milyar \$'a düşmüştür. Bütçe açığı 2001 yılında bir önce yıla göre yaklaşık %50 oranında artarak on milyar dolardan on beş milyar dolara yükselmiştir.

1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve düşük kur- yüksek faiz politikası sonucu ülkeye akan sıcak paranın kriz sebebiyle ülkeden kaçmasının doğrudan ve dolaylı etkileri nedeniyle Merkez Bankası döviz rezervlerinde büyük bir azalma yaşanmıştır. Kısacası, krizin ekonomiye maliyeti çok ağır olmuştur.

2001 yılı Cumhuriyet tarihinin en derin ekonomik krizi olmuş, ekonomi İkinci Dünya Savaşı'ndaki küçülmenin ardından en büyük daralmayı yaşamıştı. Türk halkı,2001 yılında yaşanan ciddi ekonomik krizin sonucu olarak 2001 yılına da ağır bir yoksulluk ve yüksek iç-dış borç yükü ile girmiştir. IMF'den sağlanan 16 milyar dolarlık kaynakla uygulanacak 3 yıllık yeni ekonomik programa göre, Türk halkının kriz öncesindeki 2000 yılı seviyesini yakalaması ancak 2004 yılında mümkün olmuştur. 2001 yılı sadece uygulanan ekonomik program değiştiği için değil, tüm taşların yerinden oynadığı için Cumhuriyet tarihinin en önemli krizidir.¹⁵⁷

Krizin bu yıkıcı etkilerinin zaten çokta olumlu bir seyir izlemeyen makroekonomik büyüklükler üzerindeki çok daha olumsuz etkiler yaratması bir mali yardım sağlanmadan ekonominin iyileştirilemeyeceğini gerçeğini ortaya koymuş ve Türkiye'yi IMF ile tekrar anlaşma yapmak zorunda bırakmıştır.

IMF ile yapılan görüşmeler ve yapılan yeni bir stand-by anlaşması ile 14 Nisan 2001'de "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) " başlıklı oldukça kapsamlı bir yeniden yapılanma programı hazırlandı ve IMF'nin 19 milyar doları bulan desteğini arkasına alarak uygulanmaya başlandı.¹⁵⁸

4.7. GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI (GEGP)

14 Nisan 2001'de açıklanan, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)", temel hedefinin, kamu borçlarının sürdürülemez boyutlara varmasına neden olan, "borç dinamiğini kırmak" olduğunu açıklamıştır. Program, bozulmuş makroekonomik dengeleri kurarak, dış kredilere bağımlılığı azaltmayı da amaçları arasında saymaktadır.¹⁵⁹

Programın temel hedefi olan kamu kesimi borçlanma dinamiğinin kırılması için gerekli olan koşul ise bankacılık kesimine yeniden işlerlik kazandırılmasıdır. Bu

¹⁵⁷Rıdvan Karluk. Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm.(2006),Beta Yayınları, İstanbul, s.s:28

¹⁵⁸ Abdulkadir Buluş. Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri.(2003).Tablet Yayınevi, Konya, s.s:85-86

¹⁵⁹ M.Tuba Ongun. İstikrar Arayışından Krize Bir Değerlendirme. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.2001s.s:6

amaçla GEGP mali piyasalar ve para piyasalarına ilişkin düzenlemeleri zorunlu görmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde mevcut program öncelikle parasal sermayenin krizden çıkış programı niteliğindedir.¹⁶⁰

GEGP, ekonomik krizden çıkış, olumsuzlukların aşılması ve piyasalardaki belirsizliklerin giderilebilmesi için “olmazsa olmaz” bir nitelik taşımaktadır. Kamu maliyesi, para programları ve yapısal reformlar GEGP’nin 3 temel unsurunu oluşturmaktadır.

GEGP, dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı bir biçimde devam ettirmek, kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak şekilde güçlendirmek, bankacılık sektöründe kamu ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesinde başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırmayı ve böylece bankacılık sektörü ile reel kesim arasında sağlıklı bir ilişkiyi kurmak, toplumsal uzlaşmaya dayalı, tüm kesimlerce adil bir şekilde fedakârlığın paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleriyle uyumlu bir gelirler politikası sürdürmek, bunların tamamını etkinli, esneklik ve şeffaflık ile sağlayacak yapısal faktörlerin yasal altyapısını oluşturmak programın alt hedefleri arasında yer almıştır.¹⁶¹

a) Makroekonomik Hedefler

Programın temel taşı olarak 2002 yılında GSYH’nin %6,5’i oranında faiz dışı verilmesi belirlenmiştir. Bu hedef, borç sürdürülebilirliği konusundaki tereddütlerin giderilmesi ve programa bağlılık açısından da önemli bulunmuştur.¹⁶²

Türk lirasının yabancı paralar karşısında dalgalanmaya bırakılmasıyla birlikte enflasyonun hızlanması kaçınılmazdır. Yılsonunda TEFE’deki artışın yüzde 57,6, TÜFE’deki artışın ise yüzde 52,5 olması beklenmektedir.

¹⁶⁰ Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler. (2001).Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu.

¹⁶¹ Zeynep Karaçor.(2007) Öğrenen Ekonomi Türkiye. Çizgi Yayınevi, Konya, s.s:169–170

¹⁶²KrizdenİstikraraTürkiyeTecrübesi(2009).

[http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/8676krizden_istikraturkiyetecrubesi_3uncu_baski .pdf](http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/8676krizden_istikraturkiyetecrubesi_3uncu_baski.pdf)

Tablo 4.7. GEGP Kapsamında Belirlenen Hedefler

	2001	2002	2003
Büyüme (%)	-3	5	6
TEFE (%)	52.5	20	15
Faiz Ödemeleri/GSMH	20.1	19.1	16.1
Kamu Kesimi Net Borç Stoğu/GSMH	78.5	70.4	64.9
Kamu Kesimi İç Borç Stoğu/GSMH	44.3	42.1	41.5

Kaynak: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler
www.tmmob.org.tr verilerinden yararlanılarak tarafımızdan tablolaştırılmıştır.

b).Yapısal Hedefler:

Para ve maliye politikalarının başarıya ulaşabilmesini sağlamak için yapısal kararların alınması ve uygulanması şarttır. Zaten ekonomiyi yeniden yapılandırmaya yönelik kararlar ancak etkin bir para ve maliye politikası uygulandığı zaman başarılı olmakta yani bir terazinin dengeye gelebilmesi için iki kefesini oluşturmaktadır.

20001 krizinin sonrasında alınan GEGP'nın en önemli yapısal kanadını bankacılık alanında alınan kararlar oluşturmaktadır. Bankacılık sektöründe yapılan yeniliklerde krizin etkisiyle büyük hasar gören reel sektörün yeniden canlandırılması ve bankaların reel sektöre tekrar kaynak aktarmaya yönelik eski görevini tekrar ircaa edilmesi için alınan kararlar oluşturmaktadır.¹⁶³

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin akabinde bankacılık sisteminde var olan yapısal bozukluklar söz konusu sisteme ve ekonomiye büyük zararlar vermiş ve bazı düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda bankacılık ve finansal sistemin revizyonu ve denetimi için Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu(BDDK) kurulmuştur.¹⁶⁴

Bankaların her türlü denetimden yoksun biçimde kısa vadeli borçlanma yoluyla iç borçlanma senetleri satın alarak kamu finansmanı sağlasa da reel sektörü fonlamayı ihmal ederek verimli yatırımlara kaynak sağlamayı ikinci plana iterek asli fonksiyonundan uzaklaşmıştır.Bu durum bir yandan bankacılık sektörüne spekülasyon kazanç sağlarken diğer yandan bankaların açık pozisyonlarının artmasına neden

¹⁶³ www.tresury.gov.tr

¹⁶⁴ Türkiye'de Enflasyon Hedeflemesi ve Uygulanabilirliği. www.ekodialog.com.

olmuştur.İşte bunun önüne geçebilmek için bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasını hedef almaktadır¹⁶⁵.

Bankacılık sisteminin yeni kamu bankalarının üç yıllık süreden yapılandırılması kapsamında alınan kararlarda, içerisinde özelleştirilmesi, Emlak Bankasının işleyişine son verilerek Ziraat Bankası ile birleştirilmesi, Vakıfbank'ın özelleştirilmesi, TMSF bünyesindeki bankaların satılması ya da tasfiyesi yolu yeniden yapılandırılması, bankaların ve şirketlerin devir ve daha kolay birleştirilebilmesi için vergi mevzuatının yeniden gözden geçirilmesi, bankacılık sisteminin daha yakından takibi, bankaların muhasebe sisteminin uluslar arası standartlara uygun hale getirilmesi, krizden etkilenen özel bankalarda ıslah yapılması ve bankacılık işlemlerinde açıklık ve şeffaflık sağlanması öngörülmüştür.¹⁶⁶. Aslında Türkiye ekonomisini sürekli krize iten temel faktörlerin, istikrar için alınan kararları çizen çerçevenin yapısallıktan uzak kalınmasına bağlanabilir. Türkiye cumhuriyetin ilanından bu yana birçok kere kriz yaşamasına rağmen hiç birisinde sorunların temellerine inilmemiş ancak ve ancak günü birlik kararlar alınmıştır. Belki de ilk kez bir kriz sonrası krize sebebiyet veren ana faktörlere inildiği ve bu doğrultuda kararlar alındığı için her ne kadar tarihinin en ağır krizi de olsa bu krizden büyük dersler çıkarılmış ve ekonominin geleceği dikkate alındığında özellikle bankacılık alanında alınan kararlarda kriz kısmen de olsa fırsata dönüşmüştür diyebiliriz.

c).Para Politikası Uygulamaları:

GEGP'nda enflasyonla mücadelede aktif bir para politikası uygulaması ve şartlar sağlandığında enflasyon hedeflemesine geçilmesi öngörülmüştür. Programın para politikası için oluşturduğu çerçevenin, enflasyon hedeflemesine geçişi hedef aldığı görülmektedir. Esasen 2002 yılında Merkez Bankası bu amaçla “örtük enflasyon hedeflemesi” stratejisini uygulamıştır.¹⁶⁷

Para politikası alanında alınan belki de en önemli karar olarak Merkez Bankası'nın tek ve nihai hedefi fiyat istikrarını sağlamak sürdürmek olarak belirlenmiştir. Döviz kurları piyasa şartlarına göre oluşacak, Merkez Bankası kurlarda aşırı bir dalgalanma gördüğünde piyasalara, döviz satın alarak ya da döviz satarak kısmi müdahalelerde

¹⁶⁵ Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler

http://www.bağımsizsosyalbilimciler.org/iktisat_g.htm

¹⁶⁶ <http://gegptisk-8haziran2011.mht> (08.06.2011)

¹⁶⁷ Bülent Usta.Enflasyon Hedeflemesi:Gelişmekte Olan Ülkelere Uygulanabilirliği ve Türkiye Örneği.s.s:53 TCMB

bulunabilecektir. Yani döviz kurlarına müdahalesi kısa dönemli olacak döviz kurlarının uzun dönemli seyrini etkileyecek kararlardan uzak duracaktır. Bu kararlarla altyapısı güçlendirilmek istenen Merkez Bankası gerekli ön koşullar oluştuğunda enflasyon hedeflemesine geçecektir.¹⁶⁸

4.7.1. Enflasyon Hedeflemesi

Türkiye yaklaşık 20 yıldır yüksek kronik enflasyona maruz kalmış ve çoğu kez enflasyon oranlarını aşağıya çekebilmek için farklı çözümler kullanmış ancak başarı elde edememiştir. İlk kez 1989 yılında Yeni Zelanda tarafından enflasyonla mücadele için çözümler olarak enflasyon hedeflemesi rejimi uygulanmış ve başarıya ulaşmasının ardından pek çok ülke enflasyon hedeflemesine geçmiştir. Türkiye de farklı ülkelerde elde edilen başarıları referans alarak 2001 krizinden sonra kararlaştırılan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı kapsamında enflasyonla mücadele için enflasyon hedeflemesine geçeceğini duyurmuştur.

Ancak enflasyon hedeflemesi rejiminin uygulanabilmesi ve en önemlisi başarıya ulaşabilmesi için bazı ön koşulların sağlanması şarttır. Bu koşullar;

1. Merkez Bankası Bağımsızlığı: Enflasyon hedeflemesi rejiminin uygulanabilmesinin ilk şartı bağımsız bir Merkez Bankasından geçmektedir. Yani Merkez Bankası belirlenen enflasyon oranına ulaşabilmek için kullanacağı para politikası aracını seçmede özgür olmalıdır. Bu hedef hükümet, merkez bankası ya da hem hükümet hem de merkez bankası tarafından birlikte belirlenebilir. Ancak hedefin kredibilitesi açısından her ikisi tarafından belirlenmesi daha önemlidir.¹⁶⁹

2. Tek Bir Nihai Hedefe Odaklanmak: Merkez Bankası sadece hedeflediği enflasyon oranını yakalamaya odaklanarak, büyüme, istihdam, döviz kuru istikrarı gibi farklı hedefleri de gerçekleştirmeyi amaç edinmemelidir. Çünkü enflasyon hedefi dışında farklı hedefe daha odaklanılması enflasyon hedefi ile çelişen sonuçların ortaya çıkmasına neden olacağı için tek bir nihai hedefe odaklanılması gerekmektedir.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Zeynep Erdinç. (2006). Türkiye’de 2002–2005 Yılları Arasında Uygulanan Dezenflasyon Programının Değerlendirilmesi

¹⁶⁹ Eser, Tutar. (2005). Enflasyon Hedeflemesinin Ön Koşulları: Türkiye’de Para Politikası Araçları ile Enflasyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, TCMB,s.19.

<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/esertutar.pdf> (28.08.2010)

¹⁷⁰ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr> . Enflasyon Hedeflemesi (2001)

3.Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik: Uygulanmakta olan program hane halkının programa plan güveni ile başarıya ulaşacağından Merkez Bankaları artık şeffaflığa daha da önem vermeye başlamışlardır. Eğer Merkez Bankasına olan güven tam ise enflasyonla mücadelenin Merkez Bankasına olan maliyeti daha da az olacaktır. Alınan kararlardan ve programdaki gelişmelerden halkın bilgilendirilmesi ve hedef tutturulamadığı zaman bunun Merkez Bankası tarafından açıklaması yapılmalıdır.¹⁷¹

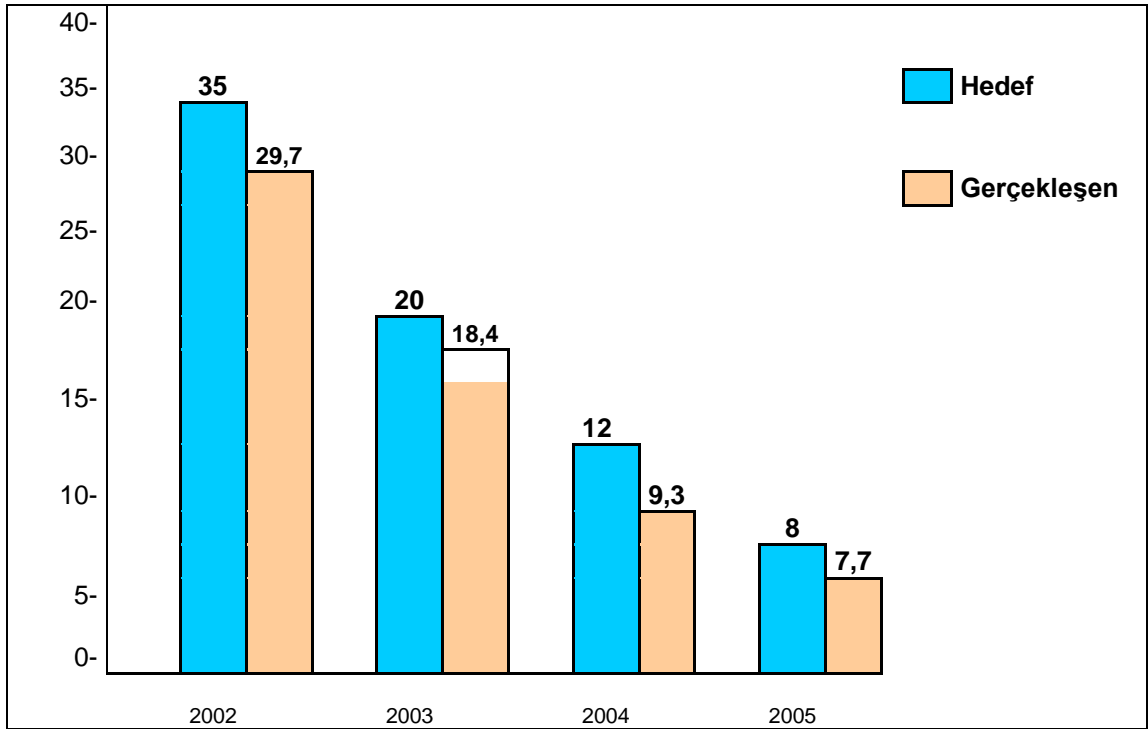
4.Gelişmiş Mali Sistem: Enflasyon hedeflemesi stratejisinin uygulanacağı ülkede gelişmiş bir mali sistemin var olması şarttır. Para politikasının nihai amacı olan fiyat istikrarını sağlayabilmesi gelişmiş bir bankacılık sistemini gerektirir. Aksi halde yani mali sistemin zayıf olması durumunda para politikası araçlarının mali sistemi güçlendirmek için de kullanılmasına neden olarak enflasyon hedefi dışında farklı hedefleri de gerçekleştirmeye yöneltecektir. Bu da rejimin başarı şansını azalmasına sebebiyet verecektir.¹⁷²

5.Mali Üstünlük Düzeyi: Enflasyon hedeflemesinin başarı ile uygulanabilmesi için ülkede mali üstünlüğün olmaması gerekmektedir. Bunun için de kamunun Merkez Bankası kaynaklarına ya hiç başvurmaması ya da çok az miktarlarda başvurarak kamu açıklarının finansmanında her istediği zaman Merkez Bankası'nı buna zorlamayacaktır.¹⁷³

¹⁷¹ Musa Orak ve A.Hakan Kara. (2008) Enflasyon Hedeflemesi. TCMB Uzmanlık Tezleri, s.s:14–15

¹⁷² Tahir Büyükakın ve Cemil Erarşan. (2004) .Enflasyon Hedeflemesi ve Türkiye’de Uygulanabilirliğin Değerlendirilmesi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı 2 s.s:28

¹⁷³ Şeref Kalaycı. (2002). Parasal Hedefleme, Enflasyon Hedeflemesi ve Enflasyonist Bekleyişler: Türkiye Ekseninde Bir Değerlendirme, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 2:279 <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/iibfd/article/view/2510/2254> (07.05.2010)

Şekil 4.4. Örtük enflasyon hedeflemesi döneminde hedeflenen ve gerçekleşen enflasyon oranları

Kaynak: Durmuş Yılmaz.(2010). Enflasyon Hedeflemesi ve Türkiye Uygulaması, TCMB, s.s20

Türkiye ardı ardına yaşadığı bu krizlerin ekonomiye yıkıcı etkilerinden sonra gerekli ön koşulları sağlayabilmek amacıyla 2002–2005 yılları arasında örtük enflasyon hedeflemesi stratejisini uygulamıştır. Bu süreçte;

Merkez Bankası'nın nihai hedefi fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek olarak belirlenmiş, mali baskınlığı azaltmak için kamu açıklarının Merkez Bankası tarafından finanse edilmesi kısıtlanmış, hedefin hükümetle birlikte belirlenmesi kararlaştırılmış ancak gerekli para politikası aracını seçmede Merkez Bankası özgür bırakılmış, para politikası aracı olarak kısa vadeli faiz oranları seçilmiş, Para Politikası Kurulu kurulmuş, belirlenen hedeflerin, uygulama sonuçlarının ve hedeften sapmaların kamuoyu ile paylaşılarak şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanarak önemli adımlar atılmıştır.¹⁷⁴

Türkiye enflasyon hedeflemesi rejimini uygulayabilmek için yukarıda sayılan ön koşulları sağlayabilmek adına ciddi anlamda büyük girişimlerde bulunmuştur. Uzun yıllar boyunca yüksek enflasyon oranlarına maruz kalan Türkiye ekonomisi

¹⁷⁴ Durmuş Yılmaz. (2010). Enflasyon Hedeflemesi ve Türkiye Uygulaması, TCMB, s.s:17–19

2002–2005 yılları arasında örtük enflasyon hedeflemesi uygulamış ve enflasyon oranlarını 2002 yılı için % 35, 2003 yılı için %20 ve 2003 yılı için %8 olarak hedeflerken, gerçekleşen enflasyon oranları söz konusu yıllar için sırasıyla %29.7, %18.4 ve % 7.7 (şekil 4.4) olmuş ve hedeflenen enflasyon oranlarından daha düşük seviye yakalayabilmeyi başarmıştır. Sağlanan bu başarının ardından Türkiye ekonomisi 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçmiştir.

4.8. 2008 KÜRESEL EKONOMİK KRİZ

2008 yılında ABD’de mortgage piyasasında ortaya çıkan kriz ABD gibi büyük bir ekonomide baş göstermesi sebebiyle dünya üzerindeki tüm ülkeleri az çok etkilemiştir. Dünya çapında bu kadar etkili olmasını sağlayan en büyük faktör ve belki de bu tarihe kadar gelmiş geçmiş diğer krizlerden en büyük farkı, krizin küresel ölçekli olmasından ileri gelmektedir.

4.8.1. Küresel Ekonomik Krizin Nedenleri

4.8.1.1. FED’in Politika Faizlerini Azaltması Sonucu Mortgage Kredi Talebinin Artması

Dünya ekonomisinde 2007–2008 arası dönemde yaşanan küresel krizin ateşleyen faktör, ABD bankalarının portföyünde geniş yer tutan ipotekli konut kredileri olmuştur. Krize ortam hazırlayan süre içerisinde “*subprime*” konut kredisi olarak adlandırılan ve gelir düzeyi düşük olan kesime açılan konut kredilerinin toplam krediler içerisindeki oranı gittikçe artan bir seyir izlemiştir. Bu oran 2003 yılı itibariyle %8,5 iken 2006 yılında %20,1’e yükselmiştir.¹⁷⁵

FED’in 2000–2004 yılları arasında genişlemeci para politikası doğrultusunda politika faizlerini sürekli düşürme yoluna gitmesi, küresel krizin en büyük tetikleyicisi olmuştur. Piyasa faiz oranları açısından bir gösterge niteliği taşıyan politika faizlerinde yaşanan düşüşler, bankaların FED’den çok daha cazip koşullarda kaynak sağlamasına bu sayede piyasa faiz oranlarının da düşmesine neden olmuştur. Bu koşullar altında bankalar düşük faiz oranları ile mortgage kredisi vermeye başlamıştır. FED’in izlemiş olduğu politika sonucu piyasa faiz oranlarını düşürmesi

¹⁷⁵ Halil Akmeşe ve Hüseyin Çetin. 2008 Dünya Ekonomik Krizinin Türkiye Ekonomisi ve Türk-Azeri Ekonomik İlişkileri Üzerine Etkileri. Journal of Azerbaijani Studies,s.s:110-111
<http://www.jas-khazar.org./2009-12-1/2008%20DUNYA%20EKONOMİKKRIZININ%20TURKIYE%20EKONOMISI%20TURK> .pdf
 (22.09.2010)

bir yandan hane halkının mortgage talebini artırırken diğer yandan da tüketim harcamalarının artmasına ve 2000'li yılların üçüncü çeyreğinden itibaren enflasyon oranlarının da yükselmesine neden olmuştur.¹⁷⁶

4.8.1.2. Konut Fiyatlarında Yaşanan Düşüşler

Düşük gelirli hane halkının konut edinebilmesi için verilen sub-prime(düşük gelirli) mortgage kredisi ödemeleri 2 yıla kadar sabit, sonraki dönemlerde ise piyasa faiz oranlarına endekslenmiş, 2004- 2006 arasında ABD faiz oranlarının %1,5'lerden % 5'e yükselmesiyle düşük gelirli hane halkından gelecek kredi geri dönüşlerinde sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Çünkü kredilerin sabit ödeme dönemi sona erip, değişken faiz oranlarının uygulanacağı döneme gelindiğinde faiz oranlarının yükselmesine rağmen hane halkının gelirlerinde herhangi bir yükselme olmaması hane halkını doğal olarak ödeme güçlüğüne sokmuştur. Faiz oranlarının yükselmesiyle konut sektöründe büyük bir durgunluk yaşanmaya başlamış ve hane halkının mortgage kredisi kullanarak satın aldıkları evlerin değerleri, gelecek dönemde ödeyecekleri kredi tutarının çok çok altında kalmıştır.¹⁷⁷

Bankalar tüm bu bahsedilen nedenlerden ötürü hane halkının kredilerini ödeyemeyecek duruma düşmesi üzerine bu konutlara tek tek el koymaya başlamış ve bankaların elinde bu türden konutlarda bir arz fazlası meydana gelmiştir. Arz talep koşullarına göre belirlenen fiyatlar, bu durumda düşüşe geçmiş ve bu durumun muhtemel etkisiyle bankalar büyük zarara uğramışlardır.

4.8.1.3. Mortgage Fonlarının Menkul Kıymetleştirilmesi

Mortgage piyasası, mortgage kredilerinin düzenlendiği birincil piyasalar ve mortgage kredilerine dayalı menkul kıymetlerin alınıp satıldığı ikincil piyasalardan oluşmaktadır. Kredi veren kurumun temel görevi finansal istikrarı sağlayabilecek doğrultuda kredi kullanarak bu kredilerin ödemeleri düzenli ve vaktinde yapılmasını sağlayabilmektir. Bu görevin yerine getirilmesinde başarı sağlanamamış olması ve dolayısıyla değişken faizli mortgage kredilerinin geri dönüşünde yaşanan

¹⁷⁶ Murat Çetinkaya. (2011). Küresel Ekonomik ve Finansal Kriz Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Nobel Yayınevi, Ankara, s.s:14

¹⁷⁷ Esfender Korkmaz ve Arzu Tay. (2010). Küresel Kriz.Türkiye'ye Etkileri ve Çözüm Önerileri. <http://www.esfenderkorkmaz.com/arastirma-yazilari/kuresel-kriz-turkiye-ye-etkileri-ve-cozum-onerileri.html>.

sıkıntılar doğal olarak söz konusu piyasanın menkul kıymetler piyasasında da etki yapmıştır.¹⁷⁸

Mortgage kredisi kullanarak risk alan bankalar, menkul kıymetleştirme uygulaması ile kredi geri ödemesinde yaşanabilecek sıkıntılar sonrasında ortaya çıkacak olan riskleri üçüncü şahıslara devredilme imkânı bulmuştur. Fonların elden ele aktarılması, türev ürünler yoluyla sağlanmış, bankaların riskleri devredebilmesi bu kuruluşların daha büyük risklere girmesine ve bu yolla türev ürünlerinin de aynı oranda büyümesine yol açmıştır. İlk başta riski devretmeye aracılık eden türev ürünler de artık söz konusu krediler gibi direkt risk unsuru oluşturmaya başlamıştır. Bu doğrultuda uluslar arası işlem hacmine sahip tüm bankalar birbirlerine kefil olmaya başlamış ve bu ilişkilerin en fazla toplandığı banka ise Lehman Brothers olmuştur.¹⁷⁹

Böyle bir ortamda gayrimenkul kredileri yoluyla sağlanan ve yüksek risk içeren menkul kıymetlerin tahsil edilebilme olasılığının oldukça düşük olması ve çok büyük oranda bu riskli kredileri kullandıran bir finans kurumunun sorumluluklarını yerine getiremeyip iflas etmesi durumunda diğer finansal kurumları da direkt etkileyebileceği her nedense göz ardı edilmiştir. Bir finans kurumunun iflası durumunda bankalar kendi arasında para vermeyi durdurarak çok daha fazla finansal kurumunun likidite sıkışıklığı yaşamasına neden olabileceği gözden kaçırılmıştır.¹⁸⁰

Nitekim beklenen sona ulaşmakta geç kalınmamış; yükselen faiz oranları sonrasında düşük gelirli hane halkının kredileri geri ödeyememeye başlaması üzerine Lehman Brothers bankalara karşı sorumluluğunu yerine getirememiş, gerekli ödemeleri yapamamış ve batma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Hükümet ve FED söz konusu bankayı kurtaramayacaklarını ilan etmiş, tüm bu yaşananlar sadece Lehman Brothers'ı batırmakla kalmayarak bu bankadan alacaklı olan diğer bankaların da büyük zarara uğramasına neden olmuştur.¹⁸¹

¹⁷⁸ Serdar Öztürk. (2010). Küreselleşme ve Küresel Ekonomik Kriz: Krizin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkilerinin Karşılaştırmalı Analizi.

http://sosyalbilimler.sdu.edu.tr/PDF/yil6_sayi11/yil6_sayi11_02.pdf (30.12.2010)

¹⁷⁹ Mahfi Eğilmez. (2010). Küresel Finans Krizi. Remzi Kitabevi, İstanbul, s.s:67-68

¹⁸⁰ M. Gençtürk, H. Dağlar ve T. Yılmaz. (2009). İşletmelerin Finansman Kararlarına Finansal Krizlerin Etkileri (IMKB'de Bir Araştırma). www.ozalcongress.inonu.edu.tr

¹⁸¹ Mahfi Eğilmez. (2010). Küresel Finans Krizi. Remzi Kitabevi, İstanbul,s.s:67-68

4.8.1.4. Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Yanlış Notları

Kredi derecelendirme kuruluşlarının, not vermiş oldukları bankalar ve diğer mali kurumlar tarafından finanse edilmesi, bu kuruluşların tarafsız ve gerçekçi değerlendirme yapabilme olasılığını azaltmaktadır. Ayrıca derecelendirme kuruluşlarının finansal araçları tasarlayan bankalar ve bunların alıcıları kadar bu varlıklar hakkında çok fazla bilgi sahibi olmaması, bu kuruluşları yalnızca temerrüt riskini derecelendiriyor olması ve bu kuruluşlardan hizmet alanların derecelendirme hizmetlerinin bu kadar dar kapsamlı olmasından haberdar olamayışı, kredi derecelendirme kuruluşlarının finansal kriz öncesinde etkin çalışabilmesini engellemiştir. Ancak küresel finansal kriz başladıktan sonra kredi notları düşürülmeye başlamış, iki büyük kredi derecelendirme kuruluşu 2007 yılının üçüncü çeyreğinden 2008 yılının ikinci çeyreğine kadar sürede 1,9 trilyon dolarlık mortgage destekli menkul kıymetin notunu düşürmüştür.¹⁸²

4.8.2. Küresel Ekonomik Krizin Sonuçları

2008 finansal krizi, her ne kadar ABD ekonomisinde patlak verse de küresel bir özellik taşıması gereği dünya üzerindeki tüm ekonomileri küresel ölçekte sahip olduğu ekonomik pay kadar etkilemiştir.

Küresel ekonomi 2008–2009 yılları arasında, önceki yıllarda benzerine rastlanmamış bir finansal istikrarsızlık dönemi yaşarken, son yılların en büyük ekonomik durgunluğuna şahit olmuş ve ticarete ciddi daralmalar meydana gelmiştir.¹⁸³

Küresel krizin etkisiyle 2006–2009 yılları arasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel ekonomik büyüklüklerinde büyük bozulmalar yaşanmıştır. Kriz gelişmiş ülke ekonomilerini bir durgunluğa iterken, gelişmekte olan ülkelere büyüme hızında ciddi düşüslere ve talep daralmasına neden olmuş, küresel ihracat artış oranında 2008 yılının son çeyreğinden itibaren ciddi oranda düşüslere sebebiyet

¹⁸²Doğan Alantar. (2009). Küresel Finansal Kriz:Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/81/Dogan_Alantar_Kuresel_Finans_Krz_Nedenleri_Sonuclari_MFY81.pdf (28.09.2010)

¹⁸³ IMF Yıllık Raporu- 2009 www.imf.org.tr

vermiştir. Kuşkusuz ki Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) içerisinde ihracat payı yüksek olan ülkeler bu durumdan çok daha fazla etkilenmiştir.¹⁸⁴

Küresel kriz işsizlik oranlarını da büyük ölçüde etkilemiştir. ABD ve gelişmiş ülke ekonomilerinde işsizlik oranları yukarı yönlü bir seyir izlemektedir.2006 ve 2007 yıllarında % 10'un altında olan işsizlik oranları Türkiye'de % 10'ların üzerine çıkmıştır.2007–2008 arası dönemde enflasyon oranları da yükselişe geçmiştir. Ancak enflasyon oranlarını artıran tek etken küresel kriz olmamış; petrol ve gıda fiyatlarında meydana gelen yükselmeler enflasyonist etki yaratmıştır. Enerji talebi gittikçe artan gelişmekte olan ülkelerde enflasyon oranlarının daha da yüksek olduğu görülmektedir.¹⁸⁵

Küresel ölçekte uluslar arası doğrudan yabancı yatırımlarda 2007–2008 arası bir yıllık süre zarfında %16'lık bir küçülme ile 1771 milyon dolara, 2008–2009 yılları arasında ise 1114 milyon dolara gerilemesine neden olan % 37'lik bir küçülme yaşamış ve krizin patlak verdiği 2007'den itibaren % 53 oranında bir düşüş yaşamıştır.2009 yılında 129,9 milyar dolarla ABD en fazla yabancı yatırım çeken ülke olurken, ABD'yi 95 milyar dolar ile Çin takip etmiştir. Yine ABD 248,1 milyar dolar ile uluslar arası alanda en fazla yatırım yapan ülke olurken, Fransa 147,2 milyar dolarla ikinci sırayı almıştır.¹⁸⁶

4.8.3. Küresel Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Birçok ülkede hem finansal hem de reel sektörü etkileyen küresel krizin Türkiye ekonomisinde reel sektörde yapmış olduğu etkiler daha belirgin olmuş, finans kesimi krizi çok fazla zarar görmeden atlatabilmiştir. Bunun en büyük sebebi kuşkusuz 2001 krizi sonrasında bankacılık sektöründe yapılan düzenlemeler olmuştur. Kriz finansal sektör üzerinde küçük çaplı etkiler yaratırken, bankaların batmaması, borsanın çökmemesi bu krizin etkisinin 2001 yılı düzeyinde olmadığını ortaya koymaktadır. Ancak krizin etkisiyle bir güvensizlik ortamının oluşması ve

¹⁸⁴ Serdar Öztürk. (2010). Küreselleşme ve Küresel Ekonomik Kriz: Krizin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkilerinin Karşılaştırmalı Analizi.

http://sosyalbilimler.sdu.edu.tr./PDF/yil6_sayi11_yil6_sayi11_02.pdf.(30.12.2010)

¹⁸⁵ Doğan Alantar. Küresel FinansalKriz:Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme.

<http://www.finanskulup.org.tr> (28.09.2010)

¹⁸⁶ UNCTAD, Dünya Yatırım Raporu. (2010). <http://www.yased.org.tr>

dolayısıyla iç ve dış kredi imkânlarının daralması, bankaların krizi reel sektöre aktarmasına sebebiyet vermiştir.¹⁸⁷

Tablo 4.8. Türkiye Ekonomisinin 2008–2010 arası temel ekonomik göstergeleri

Temel Ekonomik Göstergeler (2008-2010)			
	2008	2009	2010
GSYİH (cari fiyatlarla milyon TL)	950.534	952.559	1.105.101
Büyüme Hızı (%)	0.7	-4.7	8.9
TÜFE (%)	10.1	6.5	6.4
Kişi Başına GSYH(\$)	10.440	8.578	10.079
Toplam Kamu Kesimi Net Borç Stoku(Milyar TL)	268	309.8	317.4
Toplam Kamu Kesimi Net Borç Stoku/GSYH (%)	28.2	32.5	28.7
İhracat (milyar \$)	132,0	102.1	114.0
İthalat (milyar \$)	202.0	140.9	185.5
Cari İşlemler Açığı/GSYH	5,7	2,3	6,6
İşsizlik oranı(%)	11,0	14,0	11,9

Kaynak: Hazine, DPT ve TCMB verilerinden yararlanılarak tarafımızdan türetilmiştir.

2002–2007 yılları arasında ortalama %7’lik büyüme oranı yakalayan Türkiye ekonomisi için büyümenin kaynağı siyasi ve ekonomik alanda bir güven ortamının sağlamış olduğu sermaye girişleri ve özel sektör yatırımları olmuştur. Ancak 2008 yılında patlak veren küresel kriz, Türkiye’de özellikle reel sektörü ve beklentileri olumsuz etkilemiştir. Krizin etkisiyle 2002 yılından itibaren 27 çeyrek dönemdir yakalanan ekonomik büyüme döneminin sonuna gelinmiş, 2009 yılı itibariyle ekonomi % 4,7’lik bir küçülme yaşamış ve ekonomik küçülme direkt olarak

¹⁸⁷ Murat Çetinkaya. (2011). Küresel Ekonomik ve Finansal Kriz Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri.Nobel Yayınevi, İstanbul, s.s. 188-189

istihdamı olumsuz etkileyerek, işsizlik oranı 2008 yılındaki %11'lik seviyesinden 2009 yılında %14'lere yükselmiştir.¹⁸⁸

Küresel krizin Türkiye ekonomisini temelde dış ticarete daralma, iç ve dış kredi kaynaklarında azalma, yabancı yatırımlarda düşüş ve tüketici ve yatırımcıda oluşan güven kaybının iç talebi azaltması gibi dört açıdan etkilediği görülmektedir. Sayılan bu dört farklı kalem birbiriyle tamamen etkileşim içinde olup, herhangi bir tanesinde ortaya çıkan etkinin diğerini de kaçınılmaz olarak etkilediği görülmektedir. Mesela ihracatta yaşanan bir durgunluk bir yandan yurt içi üretimin azalmasına sebebiyet verirken diğer yandan ülke istihdamını direkt etkileyerek istihdam da azalmalar meydana getirecek ve yurt içi talep de azalacaktır. Yine ihracatta meydana gelecek bir azalma üreticilerin borç ödeyebilmeleri konusunda bir güvensizlik yaratacak ve kredi kanalları tıkanacaktır. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak tekrar üretim daralması karşımıza çıkacaktır.¹⁸⁹

Krizin etkisiyle yatırım ve tüketimde görülen azalmalar ve düşüşe geçen enerji fiyatları cari işlemler açığı ciddi bir düşüş dönemine girmiştir. 2008 yılında %5,7 olan cari açık 2009 yılı itibariyle % 2,3'e gerilediği görülmektedir. Ancak 2009 yılının sonlarına doğru enerji fiyatlarının tekrar yükselmesi ve ekonominin toparlanmaya başlamasıyla birlikte tekrar yükselmeye başlamıştır.¹⁹⁰

Küresel ekonomideki gelişmelerin enflasyon oranı üzerindeki etkilerine bakılacak olursa; 2008 yılında gerçekleşen %10,1'lik enflasyonun yaklaşık olarak 6,2 puanı gıda ve enerji fiyatlarının direkt etkisinden kaynaklanmaktadır. Krizin etkisiyle ekonomik faaliyetlerin daralması ve emtia fiyatlarındaki düşüşler, enflasyon oranının 2009 yılında düşmesine neden olmuştur.¹⁹¹

Türkiye ekonomisi, küresel krizle birlikte borç krizine sürüklenen diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi bir borç krizi ile karşı karşıya kalmamıştır. Bunun kuşkusuz ki en büyük nedeni; Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında

¹⁸⁸ Sami Taban. (2010). Küresel Finans Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemde Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Dinamikleri. <http://www.setav.org/public/indir.aspx> ? yol... pdf... Finans +Krizi... ve...(01.04.2011)

¹⁸⁹ Murat Çetinkaya. (2011). Küresel Ekonomik ve Finansal Kriz Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Nobel Yayınları, İstanbul, s.s.190

¹⁹⁰ T.C. Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor- 2010

¹⁹¹ Sami Taban. (2010). Küresel Finans Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemde Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Dinamikleri. <http://www.setav.org/public/indir.aspx> ? yol... pdf... Finans +Krizi... ve...(01.04.2011)

bankacılık sektöründe yapılan düzenlemelere dayanmaktadır. Söz konusu dönemde birçok bankanın TMSF'ye devredilmesiyle birlikte finans sektöründe sadece güçlü olan varlıkları devam ettirmiş ve yetersiz olanlar devre dışı bırakılmıştır.¹⁹² İşte Türkiye tarihindeki en büyük ekonomik krizden ders alarak gerekli düzenlemeleri zamanında yapmasının meyvelerini kısmen de olsa 2008 küresel finansal krizinden diğer ülkeler kadar etkilenmeyerek toplamıştır.

2007 yılında ilk sinyallerini vererek 2008 yılında patlak veren küresel ekonomik kriz birçok gelişmekte olan ülke gibi Türkiye ekonomisini de kuşkusuz etkilemiştir. Zaten küresel bir dünyada ABD gibi büyük bir ekonomide patlak veren bir krizin Türkiye'yi etkilememesi hiç şüphesiz anormal bir durum olacaktır. Yukarıda bahsedildiği gibi 2000 ve 2001 krizlerinin ardından pek çok alanda gerekli tedbirler alan yeni düzenlemelere giden Türkiye ekonomisi belki de ilk kez krizi fırsata dönüştürmeyi becererek 2008 küresel krizinden diğer ülkeler kadar derinden etkilenmeden çıkabilmeyi başarabilmiştir. 2000 ve 2001 krizleri sonrasında Türkiye'de bankacılık sektörünün güçlendirilmesiyle birlikte kriz reel sektöre paslanmış, bir yandan küresel likidite sıkışıklığı reel sektörü kredi bulma açısından olumsuz yönde etkilerken diğer yandan dış ticarete yaşanan daralma ekonomik büyümeyi yavaşlatırken işsizlik oranlarında artmasına neden olmuştur.

¹⁹² Murat Çetinkaya. (2011). Küresel Ekonomik ve Finansal Kriz Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Nobel Yayınları, İstanbul, s.s.264

SONUÇ

Ekonomik kriz, bir ülkede en küçük ekonomik birimden en büyük ekonomik birime kadar iç ve dış borçların arttığı, üretimin ve fiyatların istikrarsızlaştığı, işsizliğin arttığı, iyi değerlendirildiğinde bir fırsat değerlendirilemediği zaman tehdit unsuru oluşturan, aniden ortaya çıkan ve ekonomide kısa ya da uzun dönemli etkide bulunan bir olgudur. Dünya üzerindeki her bir ülkenin kendine has tarihi, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı olduğundan her ülke için genel geçer bir tek kriz nedeninden bahsetmek mümkün değildir. Bir ülke ekonomisinde üretimde, istihdamda, fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen konjonktürel dalgalanmalar, politika yapıcıların iktisat politikası aracılığıyla ekonomiye müdahale etmesi, işletmeler optimal büyüklükten uzaklaşması, merkeziyetçi ve hiyerarşik bir yönetim tarzı ve yine işletmelerin ekolojik ve teknolojik gelişmeleri yakından takip etmemesi hem ekonomik krizlerin genel nedenlerini oluşturmakta hem de krize karşı mücadele gücünü azaltmaktadır. Ekonomik krizle mücadele etmek amacıyla uygulanan istikrar programları, krizin olumsuz etkilerini gidererek kriz sonrasında bozulan dengeleri yeniden sağlamak amacı gütmektedir. Bunlardan ortodoks istikrar programları, gelişmekte olan ülkelerde enflasyon oranlarını düşürmek için sıkı para ve maliye politikası uygulanmasını öngörmekte, talebin daraltılması yoluyla enflasyon oranlarını kontrol altına almayı amaçlamaktadır. Heterodoks istikrar programları ise yüksek kronik enflasyon yaşayan ülkelerde enflasyon oranlarını kalıcı ve hızlı bir şekilde düşürmek için sıkı para ve maliye politikasına ek olarak fiyat ve ücret kontrollerinin uygulanmasını içeren politikaları uygulayarak istikrar sağlamayı hedeflemektedir.

1980 yılına kadar ithal ikameci sanayileşme stratejisi uygulayan Türkiye ekonomisi 24 Ocak 1980 Kararları ile ihracatı dayalı sanayileşme stratejisine geçerek bu anlamda tam anlamıyla bir devrim gerçekleştirmiştir. Birçok amaca hizmet etmek için alınan 24 Ocak Kararlarının kısa vadede temel amacı enflasyon oranlarını düşürmek, uzun vadede ise ülkenin sanayileşme stratejisini değiştirmek olmuştur. Ayrıca devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması ve liberal bir piyasa düzenine

geçilmesi de hedefleri arasında yer almaktadır. Alınan kararların ilk yıllarda titizlikle uygulanmasıyla birlikte olumlu sonuçlar elde edilse de 1985 yılından sonra bu olumlu tablo değişmeye başlamış, iç ve dış borçların giderek artması, enflasyonun tekrar yükselişe geçmesi, büyüme oranlarının düşmeye başlaması 1988 yılında ekonominin dar boğaza girmesine neden olmuştur. Bu olumsuz tablo reel sektördeki liberalleşmenin finansal sektöre kaydırılması gerekliliğini ortaya çıkarmış ve 1989 yılında 32 Sayılı Kararla birlikte Türkiye’de finansal serbestleşme için önemli bir adım atılmıştır

Türkiye ekonomisi 1989 yılında 32 Sayılı Kararla birlikte sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi yoluyla finansal serbestleşmeye geçmiştir. Finansal serbestleşmeyle birlikte uygulanmaya başlanan düşük kur-yüksek faiz politikası ülkeyi kısa vadeli spekülâtif akımlara açarak özellikle 1990 yılında ülkeye büyük miktarda sermaye girişi yaşanmıştır. Yabancı kaynak özellikle ulusal tasarrufların düşük olduğu ülkelerde özellikle cari açığın finansmanında önemli bir kaynak sağlamakla birlikte ülke ekonomisine karşı oluşabilecek bir güvensizlik durumunda bu fonların ülkeyi aniden terk etmesi, ülke açısından bir risk unsuru oluşturmakta ve ekonomiyi krize sürükleyebilmektedir.

Türkiye ekonomisinde 1984–1990 yılları arasında dış borç geri ödemelerinin artmaya başlamasıyla birlikte finansman için iç borçlanmaya da başvurulmuş bu durum ise faiz oranlarının yükselmesine neden olmuştur. Uygulanan düşük kur-yüksek faiz politikası sonucu Türkiye’nin ihracat artış hızı yavaşlarken, ithalatı artış hızı ivme kazanmış ve cari açık giderek artmaya başlamıştır. Bunlara ek olarak bu dönemde yaşanan Körfez Krizi’nin etkisiyle ülkeden 2,6 milyar dolarlık sermaye çıkışı yaşanmıştır. Özellikle 1989’dan sonra kamu gelirlerinin artırılmamasına karşılık kamu giderleri kontrol altına alınamamış ve kamu gelir-gider dengesi tüm bu olumsuzluklar karşısında ciddi biçimde bozulmaya başlamıştır. Devlet giderlerini olağan gelirleri ile karşılayamayınca TCMB kaynaklarına başvurmak zorunda kalmış, kolay borçlanabilmek için faizleri yükseltmiştir

1993’te başa gelen yeni hükümet en önemli görevinin faiz yükünü azaltmak olduğunu belirtmiş, iç borç faiz oranlarını düşürebilmek için ihale iptalleri ve borçlanmaya sınırlar getirme gibi politikalara başvurmuştur. Ancak hükümetin en önemli görevinin faiz oranları ile mücadele etmek olduğunu açıklaması üzerine kredi derecelendirme kuruluşları tarafından Türkiye’nin kredi notu düşürülerek yatırımda

risk taşıyan ülke konumuna getirilmiştir. Kamunun faiz yükünü azaltmak için piyasaya likidite enjekte etmeye başlaması döviz talebi artırmaya başlamış ve Merkez Bankası döviz rezervleri 4 milyar dolar civarında azalmıştır. Döviz rezervlerinin tükenmeye başlaması Merkez Bankası'nı daha fazla direnemeyerek devalüasyonu kabullenmek zorunda bırakmış, Merkez Bankası %17 civarında bir devalüasyon yapmasına neden olmuştur ve 5 Nisan 1994 Kararları alınmıştır. Alınan kararlarla fiyatlardaki yükselme eğilimini kırmak için KİT ürünlerine zamlar yapılmış, ücret ve maaşlar dondurulmuş, kamu gelirlerini artırarak kamu giderlerini azaltmak hedeflenmiş, ihracat başta olmak üzere döviz kazandırıcı tüm hizmetler ekonominin itici gücü olarak görülmüştür. Alınan kararların etkisiyle dış ticaret açıklarında düşme yaşanırken, enflasyonist baskı kırılmamış 1994 yılında enflasyon TEFE bazında %150'lere ulaşırken TÜFE bazında ise %125'lere ulaşmıştır. İşçi ve memur zamlarının düşük oranda yapılmasıyla iç talepte yaşanan daralma bazı sektörlerde ciddi stok artışlarına neden oluş ve ekonomi 1994'te % 6.1 oranında küçülmüştür. Yapılan devalüasyon ihracatı artırırken, ithalat azalmış ve bu durum ihracatın ithalatı karşılama oranını yükseltmiştir. Tüm bunlardan hareketle 5 Nisan Kararları'nın ekonomiye kısmen başarılı bir etkide bulunmuş, tam anlamıyla bir başarı sağlanamamıştır. Türkiye ekonomisi kendi ekonomik sorunlarıyla mücadele ettiği böyle bir dönemde 1997 Asya ve 1998 Rusya Krizleri de Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiş ve bu dönemde Türkiye'den 4,5 milyar dolarlık bir sermaye çıkışı yaşanmıştır. 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi de üretimde ciddi kayıplara yol açarak küçülmekte olan ekonomiyi büyük oranda olumsuz etkilemiştir. Hükümet içten ve dıştan kaynaklanan ve ülke ekonomisi için sorun teşkil eden bu durumlarının önüne geçebilmek için Enflasyonla Mücadele Programını (EMP) yürürlüğe koyma kararı almıştır. 2000–2002 yılları arasında uygulanacak bu programın temel amacı enflasyon oranlarını makul seviyeye düşürmek olarak belirlenmiştir. Bu ve diğer amaçlara hizmet edebilmek için sıkı bir maliye, para ve kur politikası uygulanması uygun görülmüş ve büyük miktarda özelleştirme hedeflenmiştir. Kararların uygulanmasıyla enflasyon oranlarında bir düşüş yaşansa da bu oranlar hedeflendiği gibi olmamıştır. Özelleştirme alanında yaşanan gecikmeler programa duyulan güveni azaltmış ve iç ve dış piyasalarda bir tedirginlik yaratmış ve üç yıl uygulanmak üzere yürürlüğe konulan program, Kasım 2000 Krizi'nin patlak vermesiyle sekteye uğramıştır. Yılbaşı yaklaşırken bankaların açık pozisyonlarını kapatmak için döviz

taleplerini ve döviz alabilmek için TL taleplerini artırmaya başlamış ve Merkez Bankası EMP çerçevesinde alınan kararlar gereği piyasanın bu ihtiyacını karşılamayarak piyasaya likidite vermeyi reddetmiş ve faiz oranlarını yükselterek dövize olan talebin önüne geçmek istemiştir. Ancak EMP’nda özelleştirme alanında yaşanan gecikmelerin programa olan güveni zayıflatmasıyla birlikte bir Alman ve bir Amerikan bankasının bir gecede 7 milyar doları aşan bir meblağı geri çekmesi Kasım 2000 Krizine neden olmuş ve kriz IMF desteği ile atlatılmaya çalışılmıştır. Daha Kasım 2000 krizinin etkileri atlatılmadan siyasi alanda yaşanan bir tartışma anında piyasalara yansımış ve olası bir devalüayona karşı özel bankalar devlet bankalarına verdikleri kredileri geri çağırmağa başlamıştır. Devlet bankaları bu yükümlülüklerini yerine getirmek için TL’yi alan özel bankalar da döviz satın almak için Merkez Bankasına başvurunca Merkez Bankası’nın döviz ve TL rezervleri erimeye başlamış, rezervleri korumak için piyasaya likidite vermeyi durdursa da TL talebi durmadığı için faiz oranları inanılmaz seviyelere yükselmiştir. Bir taraftan faiz oranlarının diğer taraftan döviz kurunun ciddi oranlarda yükselmesi Merkez Bankasını döviz kurunu belirlenen tarihten önce dalgalanmaya bırakmak zorunda bırakmış ve Şubat 2001 Krizi yaşanmıştır. Bu iki krizin ardından ekonomi yaklaşık % 9 oranında küçülürken 1,5 milyon kişi işsiz kalmış, 19 banka kapanmış, enflasyon %70’lere yükselmiş, ulusal gelir 51 milyar dolar azalmış 19 banka kapanmıştır. Yani krizin ekonomiye maliyeti yüksek olmuş ve Türkiye tekrar IMF ile anlaşma yaparak Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nı yürürlüğe koymuştur. Bu programın amacı, enflasyonla kararlı bir şekilde mücadele etmek, kamu gelir-gider dengesini güçlendirmek ve bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılmasını sağlamaktır. Bunun için faiz dışı fazla verilmesi hedeflenmiştir. Bankacılık sisteminin yeniden güçlendirilmesi için Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuş ve enflasyonla mücadele için enflasyon hedeflemesine geçilmesi ön görülmüştür. Enflasyon hedeflemesinin başarı ile uygulanması amacıyla 2002–2005 yılları arasında gerekli ön koşulların oluşturulması için örtük enflasyon hedeflemesi uygulanmış ve gerekli ön koşullar sağlandıktan sonra 2006 yılının başı ile birlikte Türkiye açık enflasyon hedeflemesi rejimini uygulamaya başlamıştır. Türkiye ekonomisi, ard arda yaşanan krizlerin ardından alınan önlemlerle ekonomide bozulan dengeleri yeniden sağlamaya çalışırken 2008 yılında ABD’de ortaya çıkan ve küresel nitelik taşıyan bu krizden olumsuz etkilenmiştir. Krizin küresel kaynaklı olması, gelişmiş ve

gelişmekte olan tüm ülkeleri etkilemesi sebebiyle dış ticareti büyük oranda olumsuz etkilemiştir. Şubat 2001 Krizi'nin alınan kararların ardından ve özellikle bankacılık sektöründe yapılan düzenlemeler sayesinde krizin etkileri finans sektöründen çok reel sektörde daha belirgin olmuş ülkenin kredi kanallarını adeta tıkamış, işsizlik oranı %14'e yükselmiştir. Yine 2001 krizi sonrasında alınan kararlar sayesinde pek çok ülke günümüzde küresel krizin ardından borç krizi ile de savaşıırken, Türkiye için böyle bir tehlike söz konusu değildir.

Bu çalışmalar, Türkiye'nin Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden önemli dersler çıkardığını, ülkenin pek çok alanda yeniden yapılandırılması için ciddi kararlar aldığını ve uygulamaya çalıştığını gözler önüne sermektedir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra alınan önlemlerde sorunların temeline inilerek bu yönde kararlar alınması Türkiye ekonomisinde daha önceki kriz dönemlerinde alınan kararlardan farklılığını ortaya koymaktadır. Türkiye ekonomisinin krizi fırsata dönüştürmeyi başarabildiği ve ABD gibi büyük bir ekonomide başlayan ve tüm dünyaya yayılan bu krizden diğer ülkelerle karşılaştırıldığında görece olarak daha az etkilendiği söylenebilir. Özellikle bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması için kurulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu sayesinde Türk bankacılık sisteminin sağlam temellere oturtulması ve güçlü bir yapıya kavuşturulması sağlanmış, bu ise devletin ekonomide doğrudan yer alması yerine düzenleyici ve denetleyici kurumlar aracılığıyla ekonomide düzen sağlamaya yönelmesinin daha etkili ve daha başarılı olduğuna dikkatleri çekmektedir. Uzun yıllar boyunca yüksek enflasyon oranları ile yaşamaya alışan ve bugünkü enflasyon oranlarını düşürmeyi başaran Türkiye ekonomisi için bundan sonra önemli olan bu düşük enflasyon oranlarında istikrar sağlamak olacaktır. Yine ülkenin ekonomik büyümesinin artırılması, kaynakların etkin kullanımının sağlanması, sermaye birikiminin artırılması ve bu yolla başka ülkelere ve kurumlara olan bağımlılığını azaltarak ve milli gelir artışından tüm vatandaşlarının yararlanmasını sağlayarak sürdürülebilir büyüme ve sürdürülebilir kalkınmasını tamamlamak bundan sonra Türkiye için temel amaç olmalıdır.

KAYNAKLAR

- Abay, C. Ve Türkekul, B.(2009).Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Tarıma Yansımaları (30.11.2009)
- Akdağ, M.(2006).Halkla İlişkiler ve Kriz Yönetimi
<http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos.../Mustafa%20AKDAĞ/1-20.pdf>
(09.12.2009)
- Akın, T. (2009). Türkiye’de Finansal Liberalleşme ve 1994–2001 Krizlerinin Karşılaştırılması. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Bursa, s.s:5
- Akmeşe, H. ve Çetin, H. (2009). 2008 Dünya Ekonomik Krizinin Türkiye Ekonomisi ve Türk-Azeri Ekonomik İlişkileri Üzerine Etkileri. Journal of Azerbaijani Studies, s.s:110–111
<http://www.jas-khazar.org/2009–12-1/2008%20DUNYA%20EKONOMİKKRIZININ%20TURKIYE%20EKONOMISI%20TURK.pdf> (22.09.2010)
- Aktan, C.C. ve Şen, H. (2001). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. Yeni TürkiyeDergisi.Sayı:1.s.s:1
<http://www.canaktan.org/canaktan.../canaktan.../aktan-sen-ekonomik-kriz.pdf>
(09.12.2009)
- Alantar, D. Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme,
http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/81/Dogan_Alantar_Kuresel_Finans_Kriz_Nedenleri_Sonuçları_MFY81.pdf (28.09.2010)
- Altın, S. (2003). Türkiye Ekonomisinin Gelişimi Açısından Dış Kaynakların Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, s.s:6–90

- Altunç,Ö.F. Türkiye’de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Analizi. Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi. (2008). 3(2).s.s:114http://iibf.ogu.edu.tr/dergi/dergi/2008-2/2008_2_6.pdf (02.11.2010)
- Aras, G. ve Müslümov, A. (2003). Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemi Üzerindeki Etkileri
<http://www3.dogus.edu.tr/amuslumov/research/Article/Muslumov%20-%20Asimmetry%20-%20IF%20-%202004.pdf> (26.01.2010)
- Atalay, A. (2005). Almanyada’ki İşçi Tasarruflarının Değerlendirilmesi: Kredi Mektuplu Döviz Tevdiyat ve Süper Döviz Tevdiyatları Örneğinde Bir Makro Analiz. TCMB. s.s:22<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/aysetalay.pdf> (07.11.2010)
- Atamtürk, B. (2007). Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruflar Üzerine Etkisi. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi. 2007.Cilt 23 sayı:2 s.s:2
http://iibf.marmara.edu.tr/dosya/fakulte/iibfdergi_2007_2/2007_2_05_ATAMTURK.pdf (31.10.2010)
- AtodanKrizlerTarihiRaporu.<http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php?3?sira=316>
- Aydın, N. ve Başar, M. ve Coşkun, M. (2006). Finansal Yönetim. Aktüel Tanıtım ve Ofset Hizmetleri. Eskişehir, s.s.34
- Aydın, Ü.(2003).Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, s.s:5–183
- Bahçeci, S. (2005). Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi. DPT Uzmanlık Tezi, Ankara, s.s.95
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/bahcecis/istikra2.pdf> (06.09.2010)
- Bastı, E. (2006). Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi. Ankara, s.s:117–118
- Başkaya, F. (2005).Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına: Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi. Maki Basın Yayın. Ankara.s.s:263–265
- Başoğlu, U. (2006) .Krizlerin Öngörülmesinde Sinyal Yaklaşımı. Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi. Uludağ, s.s.3–4
- Beba. A. İstikrar. Referans, 13.12.2006

- Berikol, B.Z.Yeni Ekonominin Finansal Krizler Üzerine Etkileri:Türkiye’de Kasım 2000- Şubat 2001 Krizleri <http://inet-tr.org.tr/inetconf11/bildiri/65.pdf> (07.05.2011)
- 5 Nisan Kararları, 1994 Ekonomik Krizin Nedenleri www.ekodialog.com
- 1994 Krizi 5 Nisan Kararları ve Sonrası <http://www.aofindir.com>
- Buluş, A. (2003).Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temeller. Tablet Yayınevi, Konya, s.s:66–86
- Büyükakın, T. ve Erarslan, C. (2004). Enflasyon Hedeflemesi ve Türkiye’de Uygulanabilirliğin Değerlendirilmesi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı 2 s.s:28<http://kosbed.kocaeli.edu.tr/sayi8/buyukakin.pdf> (06.02.2010)
- Celasun, M. (2002).2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme. s.s:15 [http:// www.econ.utah.edu/~ehibar/erc2002/pdf/p053.pdf](http://www.econ.utah.edu/~ehibar/erc2002/pdf/p053.pdf) (28.09.2010)
- Cin, M.F. ve Yalçın, B.K. ve Doğru, M.K. (2001) Heterodoks Politikalar Işığında Türkiye’de Uygulanmakta Olan İstikrar Programı ve Bir Değerlendirme. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, s.s 1 <http://İSTİKRARPROGRAMLAR\HeterodoksİstikraProgramları-20ağustos2010.mht> (20.08.2010)
- Clein, R.W ve Weintraub, S.(1981). Economic Stabilization İn Developing Countries Washington:The Brookings İnstitution
- Coşkun, Y.S. ve Balatan, Z. (2009). Küresel Mali Krizin Bankacılık Sektörüne Etkileri ve Türk Bankacılık Sektörünün Veri Zarflama Analizi İle Bilançoya Dayalı Mali Etkinlik Analizi. 12.İktisat Öğrencileri Kongresi.İzmir, s.s.9 http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/sevil_coskun-zeynep_balatan.pdf (24.12.2009)
- Çakar, V. (2003). Yabancı Sermayeli Banka Girişleri ve Ulusal Bankacılık Sektörleri Üzerindeki Etkileri.TCMB Uzman Yeterlilik Tezi.s.s:3 <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/vesilecakar.pdf> (04.11.2010)

- Çelik,F,Ş. (2008). Uluslararası Piyasalarda Spekülatif Para ve Sermaye Hareketliliği ve Tobin Vergisi Carry Trade, Hedge Fonlar ve Diğer Spekülatif Hareketler.Maliye Uzmanlığı Yeterlilik Tezi.Ankara, s.s:19 (31.10.2010)
- Çetinkaya, M. (2011). Küresel Ekonomik ve Finansal Kriz Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Nobel Yayınevi. Ankara, s.s.14
- Çeviş, İ. (2005). Para Analizlerine Ampirik Bir Yaklaşım, SPK Yayınları, Ankara, s.s 20 <http://www.icevis.pau.edu.tr/ozetspk.doc> (17.08.2010)
- Çevik, M. (2006). Anti-Enflasyonist İstikrar Politikaları ve 1980 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisi Analizi: Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Politikaları. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Muğla, s.s:58–69
- Demiral, M. Türkiye’de Sıcak Para Hareketleri ve Ekonomik Krizlere Etkisi. (1990–2006 Dönemi). Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, s.s:44–51
- Doğan, B. Türkiye Ekonomisinde Öncü Kriz Göstergeleri ve İkiz Açık.
<http://jas-khazar.org/wp...TURKIYE-EKONOMISINDE-KRIZ-ONCU.pdf>
(03.02.2010)
- Doğanlar, M, Bal, H. ve Özmen, M.(2007). Döviz Krizi Modelleri, Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 16, sayı:1
<http://sosyalbilimler.cukurova.edu.tr/dergi/dosyalar/2007.16.1.410.pdf>
- DPT. (2000).Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Programı 2001–2005.s.s:3<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/1969/plan8.pdf>
(20.08.2010)
- DTM. 1923’ten Günümüze Türkiye Ekonomisi.2005 (14.11.2010)
- Eğilmez, M. (2010). Küresel Finans Krizi. Remzi Kitabevi, İstanbul, s.s.67–68
- Ekonomik İstikrar Tedbirleri ve IMF Ekonomik İstikrar Programı,
www.tezsitesi.com
- Enflasyon Hedeflemesi .(2001) .<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr> . (25.12.2010)
- Erçel, G. (1999).2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması.TCMB.http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprogrami/baskan_matsy.html (05.02.2011.)
- Erdinç, Z. (2006). Türkiye’de 2002-2005 Yılları Arasında Uygulanan Dezenflasyon Programının Değerlendirilmesi

- Erdoğan, B. (2006). Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler ve Finansal Kriz Modelleri. Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, s.s:7
- Ergenç, Y.E. (2009). Ekonomik Krizin Nedenleri ve Çözüm Önerileri.s.s:11-13 http://www.endmuh.com/kariyer/ekonomi/dosyalar/ekonomik_kriz_nedenleri_ve_cozum_onerileri.pdf (28.01.2010)
- Eroğlu, Ö. Türkiye Ekonomisi. Bilim Kitabevi. Isparta, (2002). s.s,284-339
- Ertekin, M.S. ve Baştürk, F.H. (2005).Türkiye’de 1990 Sonrasında Yaşanan Ekonomik Krizlerin Sigorta Sektörünün Fon Yaratma Fonksiyonu Üzerine Etkileri Mevzuat Dergisi, Sayı 85. <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/01a/02.htm> (06.02.2011)
- Fırat, E.(2006).Ekonomik Paketler ve İstikrar Paketleri Türkiye Uygulaması (1980–2002). Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi İktisadi Ve idari Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. s.s:58–172
- Gaytancıoğlu, S. (2010).Rasyonel Beklentiler Teorisi Çerçevesinde Türkiye’de 1994 Krizi Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 2, Sayı, 1
- Gençtürk, M, Dağlar, H ve Yılmaz, T (2009). İşletmelerin Finansman Kararlarına Krizlerin Etkileri.IMKB’de Bir Araştırma<http://www.ozalcongress.inonu.edu.tr> http://www.sobiad.org/eJOURNALS/dergi_EBD/arsiv/20101/16sinem_gaytancioglu.pdf (12.09.2010)
- Gökbunar, R. ve Miynat, M. (2005). Türkiye’de Finansal Liberalizasyon Sürecinde İç Borçlanma Politikalarının Bankacılık Sektörüne Etkileri. İşletme ve Finans Dergisi. Sayı:231, s.s:69
- Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler. (2001). Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu. http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSBgegp.pdf (02.02.2010)
- Güloğlu, B. ve Altunoğlu, A.E. (2002).Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri. s.s:16-29 <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Finvekriz1.pdf> (08.11.2010)
- Hacıhasanoğlu, B.(2005). Meksika 1994 ve Arjantin 2001–2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye İçin Önemi, TCMB Uzman Yeterlilik Tezi,Ankara,<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/burcinhacihasanoglu.pdf> (28.08.2010)

- İşler, D.B. (2004). Türkiye'deki Krizler ve Çözüm Önerisi Olarak: E-Ticaret Uygulamaları. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, Isparta, s.s:42
- Kabaş, T. 1990'lı Yıllarda Gerçekleşen Finansal Krizlerin Değerlendirilmesi ve Türkiye Üzerine Görüşler. bandirma.balikesir.edu.tr/bildiriler/32_Tolga_Kabas.doc (01.02.2011)
- Kadioğlu, F, Kotan, Z. ve Şahinbeyoğlu, G. (2000). Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/kur.pdf> (13.03.2010)
- Kalaycı, Ş. (2002). Parasal Hedefleme, Enflasyon Hedeflemesi ve Enflasyonist Bekleyişler: Türkiye Ekseninde Bir Değerlendirme, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı:2, s.s:279
<http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/iibfd/article/view/2510/2254> (07.05.2010)
- Kamu Finansal Açıkları Sorunu ve Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma İhtiyacı. www.ekodialog.com
- Kandemir, O. (2005). Türkiye'nin 2000–2002 Ekonomik Krizlerinin Nedenleri ve Alınan Önlemler. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, s.s:5
- Kar, M. ve Akif Kara, A. (2002). Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Krizler. (03.02.2011) <http://www.dtm.gov.tr/dtadmin/upload/.../sermaye%20hareketleri.doc> (06.02.2010)
- Karaçor, Z. ve Alptekin, V. (2006). Finansal Krizlerin Önceden Tahmin Edilmesi Yoluyla Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt 13, Sayı <http://www2.bayaredu.tr/yonetimekonomi/dergi/pdf/CI3S2006/ZKVA.pdf> (09.03.2010)
- Karaçor, Z. (2007). Öğrenen Ekonomi Türkiye. Çizgi Yayınevi, Konya, s.s:167–170.
- Karlık, R. (2005). Cumhuriyet'in İlanı'ndan Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm. Beta Yayınları. İstanbul, s.s:28–413
- Karlık, R. (2005). Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm. Beta Yayınları. İstanbul, s.s:416–417
- Kayarkaya, O. (2006). 1980 Sonrası Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Bu Krizlerin Getirdiği Bir Sonuç Olarak Banka Konsolidasyonları. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, s.s:6-11

- Kazgan, G. (2002). Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul. s.s:135–455
- Kazgan, G. (2005). Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929–2001). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul. s.s:234
- Keskin, H.Ü. (2004). Ekonomik Krizlerde Küresel Güçler: 2001 Türkiye Ekonomik Krizi. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, s.s:55–132.
- Kepenek, Y. ve Yenitürk, N. (2000). Türkiye Ekonomisi. Remzi Kitabevi. İstanbul. s.s:211
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2007). Türkiye Ekonomisi. Remzi Kitabevi. İstanbul, s.s:581–586.
- Kılıçbay, A. (1985). Türkiye Ekonomisi, Modeller. Politikalar ve Stratejiler. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara, s.s:185.
- Kınaytürk, Z. (2006). 1990 Yılından Sonra Yaşanan Ekonomik Krizlerin Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) Üzerindeki Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, s.s.5–57.
- Kibritçiöglü, A. (2001). Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, (1969–2001). s.s:1-2
http://ankara.academia.edu/AyKutKibritcioglu/Papers/100452/Turkiyede_Ekonomik_Krizler_ve_Hukümetler_1969-2001 (30.11.2009)
- Korkmaz, T. ve Çevik, E.İ. ve Birkan, E. (2010). Finansal Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme ve Finansal Krizler Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. Journal Of YaşarUniversity.(2010).17(5)s.s:2822.
http://joy.yasar.edu.tr/makale/no17_vo15/NO17VO15_1_Korkmaz_cevik.pdf (31.10.2010)
- Korkmaz, E ve Tay, A. (2010). Küresel Kriz Türkiye’ye Etkileri ve Çözüm Önerileri.
<http://www.esfenderkorkmaz.com/araştırma-yazıları/küresel-kriz-turkiye-ye-etkileri-ve-cozum-önerileri.html>
- Köse, S. 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması.
 DPT Elektronik Kütüphane Sitesi.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/koses.pdf>

- Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi.(2009).BDDK
http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Calişma_Raporlari/8676krizden_is_tikraraturkiyetecrubesi_3uncu_baski .pdf (06.02.2011)
- Küçükaksoy, İ. (2006). Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Kriz Etkisi. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s.s.104–117.
- Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri. (2002).TCMB Yayınları.s.s:5.
<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kuresel .pdf> (22.09.2010)
- Mangır, F. (2006). Finansal Deregülasyonun (1989–2001) Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri:Kasım 2000 ve Şubat 2001Krizleri.Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,Konya, Sayı 16
<http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/.../FATİH%20MANGIR/MANGIR%20Fatih.pdf> (30.11.2009)
- Mızırak, Z. (1995). Türkiye'nin Dış Ticaretinde 1980 Sonrası Dönemde Meydana Gelen Yapısal Değişimin Ekonometrik Analizi (1973-1992). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Konya s.s:18
- Ongun, M.T. (2001). İstikrar Arayışından Krize Bir Değerlendirme. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.s.s:6
- Orak, M. ve Kara, A.H. (2008). Enflasyon Hedeflemesi. TCMB Uzmanlık Tezleri, s.s:14–15
- Öğüt, A. (2001). Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmelerinde Kriz Yönetimi Yaklaşımları: Tekstil Sektörü Örnekleri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. s.s288.
http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/.../Adem%20ÖĞÜT/287-304.pdf (09.12.2009)
- Öztürk, S. ve Özyakışır, D. (2005).Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrasında Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi. Mevzuat Dergisi, Sayı:94
<http://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01 .htm> (30.12.2010)
- Parasız, İ.(1995) Türkiye Ekonomisi. EZGİ Kitabevi, Bursa, s.s:17–465
- Parasız, İ.(2002). Enflasyon, Kriz, Ayarlamalar. Ezgi Kitabevi, Bursa, s.s:397
- Patınkın, D. (1993). ‘‘Isreal’s Stabilization Program Of 1985, Or Some Simple Truths Of Monetary Theory’’ Journ Of Economic Perspectives, s.s 117

- Piçak, M. ve Yılmaz, S. Ve Giray, Y. (2009). Küresel Ekonomik Sistemde Finansal Krizleri Önleme ve Yönetme Sorunsalı. Mevzuat Dergisi, Sayı:137
<http://www.mevzuatdergisi.com/2009/05a/03.htm> (25.09.2010)
- Saçık, Y, S. (2009). 1980–2006 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticaret Politikaları ve Performansı.MevzuatDergisi.sayı140.[http://www.mevzuatdergisi.com/2009/08a/02 .htm](http://www.mevzuatdergisi.com/2009/08a/02.htm) (05.02.2011)
- Sarı, M.(2004). Dış Borç Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları. TCMB Uzman YeterlilikTezi.s.s.55-56
<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/muslimsari.pdf>
 (25.09.2010)
- Seyidoğlu, H.(2001). Uluslararası İktisat. Güzem Yayınları. Geliştirilmiş. 14. Baskı. s.s. 583
- Seyidoğlu, H. (2003). Uluslar arası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri. Doğu Üniversitesi Dergisi 4(2)
<http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/download/171/187>
 (04.02.2011)
- Seyidoğlu, H. ve Yıldız, R. (2006). Arıkan Basım Yayım. İstanbul.Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri. s.s:364
- Sönmezay, N. (2007). 1990 ve Sonrası Dönemde Türkiye'de Ekonomik Krizlerin İşgücü Piyasasına Etkileri. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.s:47–48
- Sönmez, M. Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı. ATO Yayınları s:s:127–129
- Şahin, H. (2006). Türkiye Ekonomisi. Ezgi Kitabevi , Bursa, s.s;22-254
- Şen, A. (2005). Asimetrik Bilgi Finansal Kriz İlişkisi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. [http://sbe.dumlupinar.edu.tr /14/1.pdf](http://sbe.dumlupinar.edu.tr/14/1.pdf)
 (26.01.2010)
- Şişman, M. (2006).Parasal Kriz Teorileri ve Gelişmekte Olan Ülkeler, Marmara Üniversitesi İ.İ.BİF Dergisi, Cilt 21, Sayı 1,s.s 20 (17.08.2010)
http://iibf.marmara.edu.tr/dosya/fakulte/iibfdergi_2006/02-PARASAL-KRİZ-TEORİLERİ-MEHMET-SİSMAN .pdf (20.03.2010)
- Taban, Sami. (2010). Küresel Finans Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemde Türkiye'de Ekonomik Büyümenin Dinamikleri. [http://www.setav.org/public/indir.aspx ? yol... pdf... Finans +Krizi... ve...\(01.04.2011\)](http://www.setav.org/public/indir.aspx?yol...pdf...Finans+Krizi...ve...(01.04.2011))
- TCMB Yıllık Rapor-1999 <http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/99turkce/yraporx.html>

- TCMB Yıllık Rapor-2001 <http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/01turkce/yraporx.html>
- TCMB Para Politikası Raporu-2002
- Turgut, A. (2006–2007). Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler. TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi. Cilt:20,Sayı:4–5, s.s:35-41 http://www.tuhis.org.tr/dergi/cilt20_sayi4-5/_bolum4.pdf (28.09.2010)
- Tutar, E. (2005). Enflasyon Hedeflemesinin Ön Koşulları: Türkiye’de Para Politikası Araçları ile Enflasyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, TCMB, s.s:19 http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/esertutar_.pdf (28.08.2010)
- Türkiye’de Ekonomik Krizler- 1994, 1998–1999 ve 2001 Krizleri <http://sineztezi.wordpress.com/.../turkiye-de-ekonomik-krizler-1994-1998-1999ve-2001-krizleri/>
- Türkiye’de Ekonomik Krizler-1986,1988-1989 ve 1991 Krizleri <http://www.sineztezi.wordpress.com>
- Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi ve Uygulanabilirliği www.ekodialog.com
- Uludağ, İ. ve Arıcan, E. (2003). Türkiye Ekonomisi. Der Yayınları, İstanbul,s.s:402
- Ural, M. (2003). Finansal Krizler ve Türkiye. Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi. Cilt19.Sayı: 1s.s:13<http://deu.mitosweb.com/browse/14061/ural.pdf> (22.09.2010)
- Usta, B. Enflasyon Hedeflemesi: Gelişmekte Olan Ükelere Uygulanabilirliği ve Türkiye Örneği. s.s:53 TCMB
- Uysal, D.(2004). IMF Politikaları ve Türkiye. Çizgi Kitabevi,Konya, s.s:92
- Uygur, E.(2001). Krizden Krize Türkiye:2000Kasım ve 2001 Şubat Krizleri. Türkiye Ekonomi Kurumu. Ankara, s.s:16–17 http://www.tek.org.tr/dosyalar/KRIZ-2000-20013_.pdf (06.02.2011)
- Üçgöz, S. (2005). IMF İstikrar Programları ve Ekonomik Etkileri: Latin Amerika ve Türkiye Uygulamalarının Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, s.s: 53
- Ünsal, H. Türkiye’de Finansal Serbestleşme Sürecinde İç Borçlanma ve Sermeye Piyasası Üzerindeki Etkileri. G.Ü İİBF Dergisi.2003 s.s:191
- Yay, G.G. (2002). 1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi <http://www.gulsunyay.com/portal/documents/files/yeniturkiye2.pdf>(22.09.2010)

- Yay, G.G. Türkiye ve Meksika’da İstikrar Programlarının Karşılaştırılması:1980-2001<http://www.gulsunyay.com/portal/documents/files/meksikatsbd-gyay.pdf>
- Yeldan, E. (2009) .Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007/2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde. Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı:20,s.s:17–18 (20.08.2010)
- Yeldan, E.(2003). Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme. İletişim Yayınları, İstanbul, s.s:159–182
- Yılmaz, Ö, Kızıltan, A. ve Kaya, V. İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:24, s.s:91
- Yıldırım, O. Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme. <http://www.dtm.gov.tr> (05.02.2011)
- Yılmaz, D. (2010). Enflasyon Hedeflemesi ve Türkiye Uygulaması, s.s:17–19 <http://www.scribd.com/doc/38083330/Enflasyon-Hedeflemesi-ve-Turkiye-Uygulaması%C4%B1-Sunumu-Durmu%C5%9F-Y%C4%B1lmaz-TCMB-24-09-2010>
www.bozkurtyeri.com
http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/aydin.pdf (12.09.2010)

ÖZGEÇMİŞ

Hatice Dilek Uyan 1984 yılında Gaziantep’te doğdu. İlk ve orta öğrenimini Gaziantep’te lise öğrenimini ise Adıyaman’da tamamladı.2004 yılında Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi iktisat bölümünü kazandı ve 2008 yılında mezun olarak aynı yıl Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde yüksek lisans eğitimine başladı.

VITAE

Hatice Dilek Uyan was born in Gaziantep 1984.She completed her primary and middle school educations in Gaziantep, high school education in Adıyaman. At 2004 she won the faculty of economics and administrative sciences of the Selçuk University and graduated at 2008 and at the same year began graduate studies at the faculty of economics and administrative sciences of the Gaziantep Universty.